

Tro, hopp och konst

Tro, hopp och konst
Konst som politiskt verktyg

En forskningsrapport om Statens konstråds
satsning Konst händer 2016–2018

Monica Sand

ArkDes

Innehåll

	Rapportens kontext	8
1.1	Tro, hopp och konst. Konst som politiskt verktyg	11
	Introduktion	12
	Tro, hopp och konst	13
	Tolkning av uppdraget	15
	Rumslig utgångspunkt	17
1.2	Forskningsperspektiv: Rumslig politik	20
	Konstens roll	21
	Konst som politiskt verktyg	23
	Lokalt engagemang och valdeltagande	24
	Definiera civilsamhälle	26
	Invånares roll	27
2	Ansökningsprocessen	31
	Vem är beställare?	32
	Urvalsprocessen	34
	Vittnesbörd från hemorten	36
	Konst som katalysator	36
	Attraktion inifrån och ut	40
	Mötesplats för konst	42
	Förlust av rumsliga resurser	46
	Från mottagare till avsändare	48
	Gatuplan och översiktsplan	50
	Barriärer och broar	52
	Kulturarv – agera för det gemensamma	55
	Avslutande kommentar	56

3	På plats	59	3.3	Tynnered: Varde ljus!	103
	Utgångspunkt	60		Sol och mörka skuggor	103
	En grundmetod	61		Från mörker till ljus	105
	Konstnårsurval	62		Samtidens poesi	107
	Forma ett civilsamhälle	65		Tyrolen 40 år	110
				Analys: Bakom skuggorna	111
3.1	Jordbro: Från svartmålning till lysande näsvishet	68	3.4	Prästholmen: Objuden gäst eller värd?	114
	Rum för bildning och kultur	68		Krigets väntplats	114
	Konst och politik – utifrån och inifrån	69		Väntrummet mardröm	117
	Vems konstnårsurval?	71		Vem får vara värd?	118
	Upplysning	72		Referenspunkt: Gula huset	120
	...eller svartmålning	74		Dröm och verklighet	121
	Svart hål	76		Periferin i centrum	123
	Från blues till Blueprint	77		Analys: Vem är värd?	124
	Kulturhuset mitt framför näsan	78		Vardagsrummet i Gula huset öppnar sig	125
	Vad ska hända med Jordbro?	79			
	Vem blev dragen vid näsan?	81	4	Slutsatser	127
	Och sen då...	82		Rollförändringar och behov	128
	Analys: Konst som politiskt verktyg	83		Mellan makt och ansvar	129
	Skilda konst- och kvalitetsbegrepp	84		Tillgång till permanenta lokaler	132
	Mobilisera lokalsamhället	84		Belysa och synliggöra	135
				Kartlägga samtidskonst	137
3.2	Råby: Ballongens spelplan	87	4.1	Avslutning	141
	Förlust av mötesplatser	87		Attraktiva konstnärliga kunskaper	142
	En samhällsmodell	88		Följeforskningsuppdraget	143
	Råby Planetfest	91		Underlag och forskningsprocess	144
	Planeten Råbys omloppsbanan	92		Rumslig position och utgångspunkt	145
	En rörlig modell	94		Sammanfattning om forskarrollen	146
	Ur askan – en lokal förankring	95			
	Råby Planetfestival: Boll i rullning!	96		Referenser	149
	Hur ska bollens idé förvaltas?	97			
	Analys: Modell för ett samhälle	98		Appendix	157
	Samspelets spelregler och spelplan	99		Arbetsprocess: följeforskning	158
	Fri lek för vem?	101		Platser	162

Rapportens kontext

Mellan åren 2016 och 2018 genomfördes regeringssatsningen *Åga rum* fördelat mellan Statens konstråd och Statens kulturråd. Satsningen syftade till att utvalda stadsdelar inom miljonprogrammet skulle berikas med konst och kultur. På uppdrag av Statens konstråd har jag som följeforskare – med en bakgrund som konstnär och forskare inom konst, stadsplanering och arkitektur – följt deras del av satsningen, *Konst händer*, som ägt rum på femton platser fördelat över Sverige. Forskningen har samfinansierats av Statens konstråd och Arkitektur- och designcentrum, ArkDes.

Föreliggande rapport, som är resultatet av följeforskningen, vänder sig primärt till tjänstepersoner inom kommuner – men även andra, lokala grupper, myndigheter, företag och yrkesgrupper – som arbetar med konst som en del i utvecklingen av offentliga rum och i stadsbyggnadsprocesser. Med sina skilda utgångspunkter och perspektiv kan rapportens delar intressera olika grupper; ansökningar och konkreta platsbeskrivningar kan ge ökad kunskap om stadsdelar som inte ligger i centrum, varken geografiskt eller (kultur)politiskt, och därmed öka förståelsen för komplexiteten i områdesbaserade insatser. För invånargrupper som deltagit i *Konst händer* är det av värde att få en inblick i hur processerna fungerat på andra platser, vilket också bör intressera politiker, myndigheter och forskare som behöver samarbeta närmare för att göra relevanta bakgrundsstudier och analyser inför politiskt styrda insatser. Forskningen fungerar som ett komplement till Statens konstråds hemsidor och rapporter.

Primärt har forskningsprocessen sett ut som följer:

- Genomgång av de 153 ansökningarna till *Konst händer*, med fokus på ett antal teman som tas upp i beskrivningarna från civilsamhälle och kommun/byggbolag.

- Genomgång av uppdraget från Kulturdepartementet och genomgång av Statens konstråds tolkning av uppdraget inför satsningen.
- Studier av fyra platserna med fokus på plats-specifika processer och metoder.
- Analyser inför kommande liknande satsningar.

Redan innan följeforskningsuppdraget var jag insatt i satsningen genom deltagande i Statens konstråds referensgrupp som var rådgivande inför urvalet av platser under våren 2016. Jag deltog i den heldagsworkshop i Hangaren, Botkyrka som Statens kulturråd arrangerade med syftet att formulera satsningens utgångspunkter i november 2015. I slutfasen av satsningen *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer* mellan åren 2011 och 2013 – som ligger till grund för *Åga rum* – var jag opponert på rapportens slutmanus av Maria Håkansson, KTH, som var följeforskare på uppdrag av de fyra myndigheterna ArkDes, Riksantikvarieämbetet, Statens konstråd och Boverket.

Som följeforskare har jag haft en aktivt utvärderande roll och är tacksam för det förtroende jag fått från Statens konstråds projektledare och deltagare på de olika platserna – boende och föreningsaktiva invånare, kommunrepresentanter och konstnärer som har låtit mig delta i samtal och arbetsmöten samt gett mig tillgång till skriftligt material och muntlig information. Jag i min tur har bjudit in till samtal och seminarier i olika konstellationer, med eller utan Statens konstråd, kontrakterade konstnärer och lokala grupper, men även forskare och konstnärer som inte deltar i satsningen för att få del av olika perspektiv och insikter.

Särskilt tack till Katarina Macleod, Institutionen för kultur och lärande, Södertörns högskola och Jonathan Metzger, Urbana och regionala studier, KTH för era insiktsfulla genomgångar av materialet vid forskningsseminarier vid olika perioder av processen.

Tack även till Harald och Louise Ekmans forskningsstiftelse för en värdefull avslutande arbetsperiod vid Sigtunastiftelsen.

Forskningsprocessen har erbjudit den intressanta uppgiften att försöka förstå och beskriva en satsning som i sin komplexitet och

sitt omfång är omöjlig att greppa i sin helhet. Den har i princip inneburit en form av simultanforskning, där plats-specifika komplexa processer identifieras, tolkas och analyseras medan de fortfarande pågår. I rapportens slutkapitel redogör jag för samt problematiserar delvis också följeforskningsuppdraget.

För rapportens resultat och analyser är jag som forskare ensam ansvarig.

Tro, hopp och konst
Konst som politiskt verktyg

INTRODUKTION

Mellan 2016–2018 har kulturmyndigheterna Statens konstråd och Statens kulturråd på uppdrag av regeringen genomfört en gemensam unik satsning på konst och kultur under benämningen *Ägarum*, i stadsdelar som brukar kallas *miljonprogrammet* och som utgör omkring 25 % av Sveriges bostadsbestånd. I en samtida politisk och medial retorik har dessa platser kommit att kopplas samman med sociala och ekonomiska problem, medan det som gör den här satsningen intressant är bland annat att den uppmärksammar den specifika arkitektur som utvecklades i och med miljonprogrammet och de offentliga rummets möjligheter.

Från ett antal gemensamma utgångspunkter går de båda myndigheterna olika vägar: Statens kulturråds *Kreativa platser* satsar på lokala grupperns egna förslag och uttrycksformer, medan Statens konstråd genom *Konst händer*, som är den här rapportens ämne, bjuder in professionella konstnärer att samarbeta med boende och civilsamhälle baserat på förslag på en specifik plats för den konstnärliga insatsen. Budgeten för Statens konstråds satsning var 26 miljoner kronor fördelat på tre år. Efter en rekordstor ansökningsprocess med 153 ansökningar till *Konst händer* från civilsamhälle och kommuner valdes 15 platser ut fördelade över Sverige.

Kunskapen som utvecklas genom konstnärlig metodutveckling och processer för invånarinflytande inom projekten ska spridas till berörda samhällsaktörer. Som följeforskare har jag fokuserat på hur platser aktiveras i möten mellan konst och invånare med syftet att

- studera och analysera arbetsmetoder och processer på några av platserna,
- sätta in det politiska uppdraget och satsningen i ett samhällsperspektiv,
- problematisera konstens roll i komplexa samhällsprocesser

Den övergripande forskningsfrågan: På vilket sätt kan konst och kultur bidra till att skapa en större delaktighet och makt över platser där människor bor och lever? sträcker sig bortom den här specifika satsningen och handlar generellt om hur stadsomvandlingar

och byggprocesser, som starkt påverkar den sociala livsmiljön, kan bli mer demokratiska och lyhörda för boendes behov och önskemål.

TRO, HOPP OCH KONST

Rapportens huvudtitel *Tro, hopp och konst* tar fram den syn på konst som genomsyrar satsningen *Konst händer*; en tro på och ett hopp om att konst kan göra gott genom att påverka livsvillkor och maktförhållanden. Redan i Kulturdepartementets uppdrag, i Statens konstråds tolkningar samt i ansökningar från civilsamhälle, kommuner och byggbolag, finns höga förväntningar på konstens kraft att förändra, integrera och skapa engagemang. Ur vad kommer denna tilltro till konst som en god kraft? Är den förankrad i yrkespraktikens förutsättningar och resultat eller är det en önskedröm om att konst ska lösa problem som politiken inte lyckats lösa?

Tron på kulturens och konstens demokratiserande effekter går som en röd tråd genom det svenska samhällsbygget ur två kompletterande perspektiv; att tillgången till konst i offentliga rum är en demokratisk rättighet och att konstens närvaro ökar invånarens demokratiska medvetenhet. Uppfattningen om konstens positiva inverkan på samhällsutvecklingen leder bland annat fram till att Statens konstråd bildas 1937.¹

Under hela 1900-talet växer rörelser där konstnärer på egna initiativ engagerar sig i rumsligt sociala processer, som ofta i samtiden sker på uppdrag av kommuner och bostadsbolag som med olika syften vill engagera de boende inför stadsutvecklingsprojekt och ombyggnationer.² Det konstnärliga uppdraget förflyttas därmed från ett primärt estetiskt uppdrag mot en vidgad samhällsuppgift där konst kan fungera som ett politiskt och socialt instrument för förändring. De konstnärliga processerna kan leda till oförutsägbara konsekvenser både för konstnärer och boende; alltifrån att politiska och sociala konflikter kommer upp till ytan eller att dessa täcks över

1. Konstnärsnämnden 2013; Söderström 2000; Sjöholm Skrubbe 2007.

2. För olika perspektiv på konst i stadsplanering se Murzyn-Kupisz & Dzialek 2017; Malm 2017; Metzger 2016, 2011, 2010; Bishop 2012.

genom att konstnärer engageras i den estetisering av städer som leder till att fattiga grupper trängs bort.³ Det betyder att konstnärlig verksamhet eller konst inte per automatik har demokratiska effekter; det beror på under vilka omständigheter konsten kan verka. Det kräver en ständig etisk utvärdering speciellt när konstnärer deltar i stadsplaneringsprocesser eller på platser där livssituationen påverkas för de boende, för att undvika att konst får en instrumentell funktion. Frågan om orsaker till och på vilket sätt konstnärliga processer och metoder har fått ett genomslag i stadsutvecklingsprocesser kräver mer forskning utifrån specifika projekt som kan studera vilka grupper som deltar och resultatens inverkan.⁴

Samtidens stadsplaneringsideal med trevliga och friktionsfria offentliga rum för alla är problematisk. Demokrati definieras av en förmåga att tillåta meningsskiljaktigheter genom att uppfatta dem som politiska och inte som störande av ordningen. Hellre än konsensus är det en demokratisk kvalitet att vara oense om konstnärlig gestaltning och om hur staden ska utvecklas, så att motsättningar mellan intressen och samhällsgrupper blir en del av planeringsprocessen.⁵

Samhället organiseras rumsligt genom utslutningar av samhällsgrupper och frågeställningar, skillnader som har potential att aktiveras politiskt.⁶ När motstridiga alternativ osynliggörs, när protester behandlas som uppror mot rådande ordning eller att skillnader i levnadsvillkor och möjligheter behandlas som frågor som kan lösas genom friktionsfria dialoger, uppstår ett demokratiskt underskott.⁷ Konst har potential att ”öppna upp såväl fysiska som symboliska rum för ifrågasättande”⁸ av rådande normer och maktrelationer, aktivera konflikter som ligger latent, så att det politiska framträder, men också att avpolitiserar konflikter genom att ”avleda uppmärksamheten från det som potentiellt kunde vara kontroversiellt och

3. Holgersson & Thörn 2014; Bishop 2012; Deutsche 1996.

4. Wiberg 2019; Metzger, 2016.

5. Werner 2018, sid. 100; Håkansson 2013, sid. 124; Gabrielsson 2006.

6. Fredriksson 2016.

7. Werner 2018; Tesfahuney & Ek 2016.

8. Metzger 2016, sid. 129.

istället [bidra] till att marknadsföra projektet som politiskt oproblemiskt [...] snarare än att öppna upp för ifrågasättande och brett engagemang.”⁹

I samtida stadsplanering prioriteras innerstad framför förort, stad framför landsbygd och på det sättet skapas rumsliga hierarkier, som får till resultat att bristen på rumsliga resurser i vissa stadsdelar – skolor, mötesplatser, samhällstjänster och institutioner – effektivt kan tysta potentiella perspektiv och röster genom att möten och kulturverksamheter omöjliggörs. Genom hela processen med *Konst händer* står det fysiska rummet på spel och dess möjlighet att aktivera det politiska såväl som det poetiska.

TOLKNING AV UPPDRAGET

I det här avsnittet ger jag en beskrivning av Statens konstråds tolkning av uppdraget från Kulturdepartementet 2015 samt konstrådets förslag på satsningens genomförande och uppföljning beskrivet i ”Delredovisning av Statens konstråds uppdrag att förbereda en satsning på konstnärlig gestaltning i vissa bostadsområden.”¹⁰ Mitt fokus ligger på vilka rum och platser som anses angelägna för satsningen och konstens funktion att ”aktivera sociala strukturer”.

Tillsammans med Statens kulturråd får Statens konstråd i juni 2015 uppdraget från Kulturdepartementet att ”förbereda en tre-årig satsning på kulturverksamheter i vissa bostadsområden med” – för Statens konstråd – ”inriktning på konstnärlig gestaltning 2016–2018.”¹¹ De båda myndigheterna enas om den övergripande benämningen *Åga rum* med varsin underrubrik: Statens kulturråds *Kreativa platser* och Statens konstråds *Konst händer*.

Kunskap inför satsningens genomförande har sin grund i det tidigare regeringsuppdraget *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer*.¹² I slutrapporten framhölls ”särskilt vikten av att i varje

9. Metzger 2016, sid. 140.

10. Statens konstråd 2015.

11. Kulturdepartementet 2015.

12. Samverkansuppdraget genomfördes 2010–2013 i samarbete mellan Statens konstråd, ArkDes, Boverket och Riksantikvarieämbetet på tretton platser över landet. Se Statens konstråd 2013 och Håkansson 2013.

projekt utgå från platsen, dess historia, förutsättningar och funktion samt från vikten av att involvera invånarna och deras kunskap, behov och önskemål om sin livsmiljö”. Vad ett meningsfullt invånarinflytande innebär måste därför ”preciseras och formuleras utifrån varje specifik situation och plats.”¹³

Den övergripande rubriken *Äga rum* avser att täcka ”såväl permanenta och tillfälliga konst- och kulturhändelser som tillgänglighet till och makt över platsen där man bor.”¹⁴ Uttrycket *äga rum* har synonymerna ske, hända, infalla eller förekomma och ingår i Statens konstråds benämning *Konst händer*. Konsten som ska hända handlar om ”såväl permanenta som tillfälliga konsthändelser”. Den avslutande delen av citatet ”tillgänglighet till och makt över platsen där man bor” för in frågor om maktförhållanden på en plats och att dessa kan förändras till de boendes fördel. Flera av ansökningarna, ska vi se, uttrycker en maktlöshet gentemot förändrade ägarförhållanden, bristande underhåll, nedläggningar och ombyggnader som påverkar platsernas rumsliga och sociala villkor. Problemet med att plats-specifika värden kan gå förlorade nämns i Statens Konstråds tolkning utan att närmare gå in på vilka som har makt och möjlighet att besluta om ”generella lösningar på specifika problem”:

Aktuella exempel på renovering av områden inom miljonprogrammet visar att generella, rationellt kostnadseffektiva lösningar ofta blir svaret på platsspecifika problem. Detta riskerar att leda till en förlust av tidigare värden, utan att de ersätts med nya.¹⁵

Under rubriken *Stora utmaningar – och hur vi bemöter dem* tar Statens konstråd upp några av de utmaningar som de, som myndighet, kan tänkas möta och som kan påverka process och resultat i satsningen; projekttrötthet, konst – ingenting för mig, medborgardialog utan resultat, stuprörstänkande och generella lösningar på

13. Statens konstråd 2015, sid. 3f.

14. ibid.

15. ibid, sid. 10.

specifika problem.¹⁶ De utmaningar som nämns skulle snarare kunna beskrivas som konsekvenser av att de boende inte har inflytande över förändringar som berör deras livsmiljö, samtidigt som de uppmanas att aktivera sig utifrån återkommande problembeskrivningar utan att engagemanget leder till faktisk demokratisk påverkan eller en jämlik inkludering i konstvärlden.

RUMSLIG UTGÅNGSPUNKT

Om vi tar bort begreppet äga ur satsningens rubrik, är frågan initialt vilka *rum* satsningen avser. Den korta projekttiden och de ambitiöst uppsatta målen i uppdraget kräver en tydlig rumslig avgränsning. Statens konstråd översätter regeringens ”vissa bostadsområden” till ”miljonprogrammet” och preciserar vilka rum och platser som satsningen ska avse: ”gemensamma rum i bostadsområden med lågt valdeltagande inom miljonprogrammet”.¹⁷ I och med att ”lågt valdeltagande” blir ett övergripande kriterium för urvalet av de gemensamma rummen i miljonprogrammet infogas en förskjutning från platsernas arkitektoniska värden mot invånarnas samhällsengagemang som i sin yttersta konsekvens bör uttryckas i form av deltagande i allmänna val.

Valet av miljonprogrammets gemensamma rum motiveras av fyra omständigheter; först och främst av det tidigare *Samverkansuppdraget* där de deltagande myndigheterna i slutrapporten betonar ”möjligheten och nödvändigheten av ett fortsatt samarbete med fokus på miljonprogrammets områden.” Den andra motiveringen är det låga valdeltagande som flera av dessa områden uppvisar, enligt Valmyndighetens statistik. Dessutom ser myndigheten synergieffekter med andra ”parallellt löpande regeringssatsningar på upprustning av bland andra bostadshus och skolgårdar” i miljonprogram. I den sista motiveringen tar Statens konstråd fram det lokala engagemanget:

Idag finns också ett nyaktualiserat och starkt lokalt engage-

16. ibid, sid. 7–10.

17. ibid, sid. 4.

mang för det egna området i ett flertal av miljonprogrammets områden över hela Sverige, vilket inte minst gäller de gemensamma rummen.

Vad som innefattas i det nyaktualiserade lokala engagemanget förtydligas inte, men ansökningar, utvalda platser och tidigare forskning visar att det tidigt i miljonprogrammets historia uppstod intresseföreningar för ett lokalt socialt engagemang; politiska och nationella kulturföreningar, hjälpföreningar, religiösa samfund och fritidsföreningar.¹⁸ Kanske menas här de initiativ av unga, uppfödda i Sverige, som mobiliserat ett försvar för orten i kamp mot samtidens neddragningar och utförsäljningar, vilket väckt medial uppmärksamhet?¹⁹

Med en kortfattad definition av miljonprogrammets ursprung och rumsliga organisation i tre punkter beskrivs den bebyggelse som är utgångspunkten, varav den första punkten lyder:

Miljonprogrammet kan förenklat beskrivas som den övervägande majoriteten av Sveriges nyuppförda bostadshus från åren 1965–1974. Områdena finns över hela landet och består av cirka en tredjedel hyres- och bostadsrättslägenheter, en tredjedel radhus och en tredjedel villor. De uppvisar sammantaget en stor bredd med avseende på material, gestaltning och livsinnehåll; värden av yttersta vikt att ta fasta på, beakta och utveckla i uppdraget.²⁰

Här poängteras den bredd av bostadsformer och arkitektoniska värden avseende material, gestaltning och livsinnehåll som miljonprogrammet uppvisar, en insikt som utmynnar i en viljeinriktning:

Hela satsningen kommer att präglas av lyhördhet för varje

18. Exempel på forskning och kartläggningar av olika områdens verksamheter och föreningar i Tensta/Rinkeby i Kings 2011, sid. 88f; Kvillebäcken, Göteborg i Despoivç & Thörn 2015; Whites kartläggning av näringsliv och sociala nätverk i Sofielund, 2018.

19. Exempelvis Megafonen, Pantrarna för förortens upprustning, Alby är inte till salu.

20. Statens konstråd 2015, sid. 4.

plats unika förutsättningar. Det innefattar insikter i hur de gemensamma rummen används idag, samt olika perspektiv som till exempel antikvariska, arkeologiska och historiska.²¹

Lyhördhet för den komplexitet som varje unik plats frambringa kräver tid, den tid som oftast saknas i kortvariga insatser i miljonprogrammet. Ambitionen är ändå att planera för att projekten kan ”leva vidare efter uppdragets slut” genom att ”utveckla modeller som andra aktörer sedan kan använda.”²² Givet satsningens villkor – den korta tid som satsningen ska pågå, 2016–2018, där det första året i princip går åt till ansöknings- och urvalsprocesser – vill Statens konstråd verka för långsiktighet och sätter upp några regler för sitt arbete:²³

- Arbeta med större insatser i färre områden; 5–10 platser
- Stanna kvar på dessa platser under hela uppdragsperioden
- Hålla öppet för samarbeten där förändringsarbete inlett
- Hålla öppet för att kombinera uppdraget med Statens konstråds ordinarie verksamhet.

Med facit i hand genomförs inte de två första ansatserna att arbeta med färre områden under hela uppdragsperioden; myndigheten ökar istället antal platser för förundersökningar från 10–15 till 28 och ökar det slutliga urvalet från 5–10 till 15, vilket skapar en hög arbetsbelastning på de projektledare som är avdelade för satsningen. Ökningen sker under urvalsprocessen till viss del på grund av mängden intressanta förslag. Det stora antalet platser får konsekvenser genom att det blir svårt att stanna kvar på platserna under hela perioden och vissa projekt förskjuts framåt i tiden, medan andra avslutas redan i slutet av det andra året. De två övriga punkterna är mer löst hållna och har i mer eller mindre grad påverkat processerna på några av platserna, vilket jag återkommer till i de specifika platsbeskrivningarna.

21. Ibid, sid. 6.

22. Ibid, sid. 8.

23. Ibid, sid. 8.

Forskningsperspektiv: Rumslig politik

Propositionen *Politik för gestaltad livsmiljö* år 2018 inleder med att betona de gemensamma rummens betydelse för samhället: "Arkitektur, form och design ska bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer, där alla ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön."¹

Satsningen *Konst händer* är unik genom att det är miljonprogrammets miljöer och offentliga rum som står i fokus för konstnärliga insatser under tre år. De byggda miljöerna utmärks av specifika arkitektoniska kvaliteter; varierade bostadsformer och bebyggelsemönster, flexibla byggelement, olika gårdsstrukturer, en barnvänlig miljö avskild från trafik och närhet till natur, centrumbildning och kollektivtrafik. I en samtida politisk och medial retorik konstrueras förorten som en plats utanför och bortom det svenska stadslandskapet, i en rumslig hierarki som upprätthålls av att många kommuner satsar på att utveckla och stärka stadskärnan på bekostnad av andra stadsdelar.²

I många av miljonprogrammets stadsdelar utsmyckades gårdar och torg konstnärligt med syftet att ge platsen en identitet; inåt med mindre skulpturer på gårdarna mellan husen, utåt med storskaliga skulpturala verk som kunde ses på långt håll. I stort saknas samtida konstnärliga gestaltningar och eftersom miljonprogrammet står inför omfattande ombyggnader och renoveringar initierades denna större konstnärliga satsning. Tyvärr saknas en sammanställning av konst som finns eller som en gång fanns på gårdar, i trapphus, skolor, bibliotek och i andra offentliga rum i miljonprogrammet.³

1. Regeringens proposition 2017/18, sid. 110.

2. Fredriksson 2016.

3. I vissa fall finns bolagsspecifik dokumentation. I Stockholm Stockholmshem, Micasa, SISAB (nätbaserade fakta), Familjebostäder m.fl.

Varje tunnelbanestation fick dock en egen konstnärlig identitet och har blivit ett långlivat konstnärligt kulturarv som dokumenterats, renoverats och bevarats.⁴ Den offentliga konsten skyddas enbart om själva byggnaden har status som kulturarv, vilket gör att det beror mer på enskilda fastighetsägare än på en organiserad samordning om konsten bevaras vid förändringar.⁵

I uppdraget som initierades av kulturdepartementet 2015 hamnade inte huvudfokus på miljonprogrammets arkitektoniska kvaliteter och unika plats-specifika förutsättningar. Betoningen på en "satsning för ökad demokratisk delaktighet" och att den som sådan främst bör "vända sig till områden med lågt valdeltagande"⁶, förskjuter perspektivet från platsernas arkitektur mot invånarna och hur de ska kunna förändras i mötet med konst och konstnärliga processer genom att engageras, involveras och aktiveras. I Statens konstråds tolkning ska genomförandet av konst och konstnärliga processer "bidra till att aktivera sociala strukturer i bostadsområden."⁷ Därmed kom några av konstens möjliga effekter att betonas som utgångspunkt i uppdraget.

KONSTENS ROLL

Statens konstråds tolkning av regeringsuppdraget utgår ifrån att konsten har en positiv inverkan på det sociala samspelet och på att konstnärligt arbete kan förändra både rumsliga och sociala samhällsstrukturer. I överensstämmelse med regeringsuppdraget beskrivs mötet med konst som en demokratiskt verkande god kraft för att förstå världen och utveckla kritiskt tänkande, oberoende av genre eller uttryck:

Att säkerställa människors möjlighet att möta konst i sina vardagliga liv är en viktig del av samhällsbygget. Den ger oss tillgång till fler språk än ordens att uttrycka oss med och förstå världen genom. Konst – också sådan som inte omedelbart

4. Söderström 2000.

5. Hermerén & Orrje 2014.

6. Kulturdepartementet 2015, sid. 1.

7. Statens konstråd 2015, sid. 3.

tilltalar oss – bidrar till att utveckla vårt kritiska tänkande, vår öppenhet och vår mottaglighet också för det okända. Konsten, oavsett genre, bidrar därför på djupet till att utveckla oss som demokratiska varelser.⁸

Konst i det offentliga utlöser ofta diskussioner som gör att samhällskonflikter kommer upp till ytan. På det sättet kan konsten bidra till det demokratiska samtalet genom att den tillåter att konfliktfyllda perspektiv existerar samtidigt. I Statens konstråds vision för satsningen beskrivs konst som det mål och medel som kan påverka och stärka platsen och de boendes inflytande över den. Visionen lyder:

att genom konst generera nya och stärka befintliga fysiska, konstnärliga och sociala kvaliteter i miljonprogrammets områden samt att genom konstnärlig gestaltning som arbetsmetod och process bidra till att utveckla former för ömsesidigt lärande och invånarinflytande.

De ”två viktigaste målgrupperna” för Statens konstråds satsning är ”organisationer inom civilsamhället och de boende som ska möta konsten och dess processer.”⁹ Det konstnärliga arbetet ska utföras på ett sådant sätt att processen involverar och engagerar de boende att skapa och ta del av den konst som skapas där de bor, som vi såg i myndigheternas gemensamma utgångspunkter. I citatet ovan får ”konst” och ”konstnärlig gestaltning” en rad funktioner, bland annat uppfattas konst som ett verktyg som kan påverka stadsdelar i positiv riktning genom att ”generera nya och stärka befintliga fysiska, konstnärliga och sociala kvaliteter”. ”Konstnärlig gestaltning” syftar bortom konstens egna premisser med metoder och processer som förutom konstnärliga syften även ska ”bidra till att utveckla former för ömsesidigt lärande och invånarinflytande.”

Genomgående i Statens konstråds tolkningar utgör konst/

8. ibid, sid. 4.

9. Ibid, sid. 6.

konstnärer en kategori och invånare en annan som beskrivs ha olika roller och uppgifter i processen. Konstnärerna kommer in i sin yrkesroll medan invånarna involveras genom att anta olika roller, som projektdeltagare, kulturutövare, publik, samt som lokal expertis. Invånarnas kreativitet ska tas till vara, men kan invånarna också vara konstnärer? Den frågan behandlas längre fram.

KONST SOM POLITISKT VERKTYG

För en förståelse för uppdragets utgångspunkter i förhållande till tidigare insatser, forskning och andra områdesbaserade insatser, studerar jag några av de samband mellan lokal och nationell nivå som beskrivs i Kulturdepartementets ”Uppdrag till Statens konstråd att förbereda en satsning på kulturverksamheter i vissa bostadsområden med inriktning på konstnärlig gestaltning”. Satsningens syfte sammanfattas på följande sätt:

Syftet med satsningen är att skapa goda förutsättningar för ökat inflytande, delaktighet och utbud av kultur och konstnärlig gestaltning i vissa utvalda bostadsområden. Satsningen bör kunna nå alla åldersgrupper och är även en satsning för ökad demokratisk delaktighet. Som sådan bör den främst vända sig till områden med lågt valdeltagande.¹⁰

Skälen bakom satsningen uttrycks som att:

I Sverige finns en god regional spridning av kulturverksamheter i hela landet, vilket bidrar till attraktiva livsmiljöer. Regeringen har dock uppmärksammat behoven av kultur- och demokratiframjande insatser i vissa bostadsområden runt om i landet. Denna satsning är ett sätt att vidareutveckla kulturens och kulturarvets betydelse för fortsatt hållbar samhällsutveckling och ett ökat demokratiskt engagemang, dvs. för ett Sverige som håller ihop.¹¹

10. Kulturdepartementet 2015, sid. 1.

11. Ibid, sid. 2.

Syftet och skälet bakom satsningen utgår ifrån några specifika samband mellan det lokala och det nationella:

- mellan lokalt engagemang och valdeltagande
- mellan kultur och demokratisering
- mellan kulturverksamheter och attraktiva livsmiljöer.

Dessa samband formas retoriskt genom att platser ställs mot varandra – ”attraktiva livsmiljöer” mot ”vissa bostadsområden”. Trots att det inte beskrivs var de attraktiva livsmiljöerna finns, är det klart uttalat att de platser som pekats ut genom uppdraget inte hör dit. I Statens konstråds tolkning utifrån det mätbara värdet ”långt valdeltagande” tolkas ”vissa utvalda bostadsområden” som miljonprogrammet.

Uppdraget kan förstås som en självklar fördelningspolitik till stadsdelar där det saknas samtida offentlig konst. En förutsättning för denna fördelning är motprestationer, där de boende uppfattas som både problem och lösning, för att, i likhet med tidigare satsningar i miljonprogrammet förändra beteendet mot ett ökat lokalt engagemang.¹²

LOKALT ENGAGEMANG OCH VALDELTA GANDE

Forskning visar att bostadsorten har en avgörande betydelse för hur uppväxt och framtid formar sig för invånarna.¹³ Redan när miljonprogrammet stod klart fick arkitekturen och storskaligheten skulden för den sociala och ekonomiska sammansättningen av invånare med sämre utbildning och arbetslöshet, medan det snarast var bostädernas upplåtelseform med billig hyra som gjorde det ekonomiskt möjligt för mindre bemedlade att bosätta sig där.

Områdesbaserade satsningar har sedan Storstadsutredningen 1988, och som ledde fram till Storstadssatsningen 1999–2005, utgått ifrån ett samband mellan ”vissa bostadsområden” och boendes sämre hälsa, ekonomi och integration, som lett fram till olika

12. Tahvilzadeh & Kings 2018; Bradley 2009; Dahlstedt 2006; Lövgren 2002.

13. Almqvist 2016; Urban 2016; Bremberg et. al 2015; Righard et. al 2015.

satsningar med dubbelt fokus; att förbättra livsmiljön och öka det politiska engagemanget.¹⁴

Utvärderingar visar dock ringa eller ingen effekt på de problem som projekten avsett att lösa, vilket betyder att insatserna inte leder till de långsiktiga strukturella förändringar som sägs vara syftet.¹⁵

”Långt valdeltagande” fungerar som det mätbara objektiva värdet som går att jämföra med andra platser och som gör att satsningarna vänder sig till boende i allmännyttans hyresbestånd i miljonprogrammet. I uppdragsbeskrivningen inför satsningen *Äga rum*, liksom i tidigare satsningar, upprättas ett samband mellan valdeltagande och det lokala demokratiska engagemang som satsningen ska bidra till; ökat inflytande och delaktighet, och som ett tillägg i den här satsningen – ett utökat ”utbud av kultur och konstnärlig gestaltning”.

Kartläggningar och forskning visar en bild som motsäger att det finns en direkt överensstämmelse mellan långt lokalt engagemang och långt valdeltagande, det vill säga mellan deltagande på lokal och nationell nivå. Tvärtemot bilden av ett långt lokalt engagemang är det tätt med lokala föreningar och verksamheter i många av miljonprogrammets stadsdelar.¹⁶ När den nationella politiken påverkar det lokala med neddragna resurser tvingas de boende att öka sitt engagemang för att kompensera för uteblivna samhällstjänster, vilket betyder att sambandet i vissa fall kan vara det omvända; ett högt lokalt engagemang på platser där valdeltagandet är långt.¹⁷

Även ansökningarna till *Konst händer*, som vi ska se längre fram, tar fram andra aspekter; att det i miljonprogrammets stadsdelar finns en lång erfarenhet av att rumsliga och sociala villkor förändras utan att de boende har inflytande över minskad samhällsservice, nedläggningar av skolor, bibliotek och andra sociala mötesplatser, att centrum sålts eller att belysningen inte fungerar. Snarare än bristande engagemang skulle ett långt valdeltagande kunna ses som en konsekvens av att dessa områden är politiskt långt prioriterade såväl rumsligt som socialt. Här krävs mer empirisk forskning; utan relevanta

14. Carlsson 2017; Kings 2011.

15. Carlsson 2017; Malmö stad 2013; Olsson 2004; Integrationsverket 2000.

16. se fotnot 18, sid. 18.

17. Kings 2011, sid. 163, 165; Olsson 2004.

analyser om orsakerna till ett lågt valdeltagande och vilka grupper som har störst möjligheter att förändra förutsättningarna skapas en faktiskt utgångspunkt för politiska insatser mot segregering.

DEFINIERA CIVILSAMHÄLLE

I fokus för satsningen står sammanslutningar som går under benämningen civilsamhälle. Statens konstråd definierar *civilsamhälle* som antingen traditionellt organiserade föreningar eller som lokalt engagerade grupper som, utan föreningstillhörighet, organiserat sig kring en speciell fråga.¹⁸

Den 8 maj 2018 överlämnade regeringen sin skrivelse "En politik för engagemang – långsiktighet och oberoende för civilsamhället" till riksdagen, som utifrån propositionen 2009/10:55 "En politik för det civila samhället" ersätter den tidigare folkrörelsepolitiken och dess mål. Civilsamhället definieras här som en arena skild från stat, marknad och hushållet:

Med det civila samhället avses en arena, skild från staten, marknaden och det enskilda hushållet, där människor organiserar sig och agerar tillsammans i gemensamma intressen. I området ingår allt från nätverk, ideella föreningar till registrerade trossamfund med mera. Politiken omfattar bland annat möjligheter att bilda organisationer, att få statligt stöd och att göra människor delaktiga och bedriva verksamhet.¹⁹

Förskjutningen från folkrörelsedrivna föreningar till begreppet civilsamhälle har en ideologisk-politisk grund. Enligt sociologen Lisa Kings var de svenska folkrörelserna starkt kopplade till framväxten av det socialdemokratiska välfärdssamhället och utgick ifrån att staten skulle frigöra medborgaren från beroendet av det civila samhället – familj, kyrka och välgörenhet – genom att garantera grundläggande rättigheter som skola, vård och omsorg.²⁰

18. För hela definitionen se Statens konstråd "Anvisningar för ansökan" 2016, sid. 1.

19. www.regeringen.se/regeringens-politik/civila-samhallet

20. Kings 2011, från sid. 70.

Begreppet civilsamhälle, som på 90-talet hämtades från den anglosaxiska traditionen där staten har ett svagare åtagande, indikerade en ideologisk förändring i det svenska samhällssystemet genom att civilsamhällets roll i den traditionen handlade om att försvara medborgarnas friheter mot staten. På det sättet kan det civila samhället agera på två skilda arenor; en politiskt neutral arena, där individer engagerar sig huvudsakligen på fritiden, i aktiviteter och föreningar som rör familj-, kultur- och föreningsliv; eller en politisk arena, som fungerar genom att sluta sig samman och värna sina intressen mot staten.

Kings och andra forskare visar att det civila samhällets föreningar och nätverk i "den urbana periferin" har övergått från att utgöra intresseföreningar – eller en röst för att påverka politiskt – till att bidra med samhällstjänster där statens och kommunens resurser dragits tillbaks.²¹ Genom att stötta nyinflyttade, arbetslösa ungdomar och andra med stora behov – med pappersarbete, språkutbildning, praktik och arbetssökande – får civilsamhället en avgörande roll för integration och att upprätthålla välfärden. Den bilden stöds av ansökningarna till *Konst händer*. Folkrörelserna vilade på att staten garanterade grundläggande välfärd medan civilsamhället ska fungera som en motvikt mot statlig inblandning, men får här rollen som statens och kommunens förlängda arm genom en anpassning till specifika samhällsnyttiga mål för att få del av kortsiktiga projektmedel.²² Den roll som civilsamhället får i en satsning som *Konst händer* utgår ifrån samarbete mellan det civila samhällets föreningar och en statlig myndighet; det vill säga att civilsamhället agerar på en arena på statens villkor. För större kunskap och förståelse av det civila samhällets rollförskjutning i förhållande till stat och kommun behövs mer empirisk forskning som studerar specifika platser och fall.

INVÅNARENS ROLLER

Myndigheternas grundläggande uppdrag ser olika ut och påverkar

21. Kings 2011; Dahlstedt 2006, 2018; Lövgren 2002.

22. Kings 2011, sid. 117.

respektive tolkningar, inte minst när det gäller invånarinflytandet. Genom att Statens kulturråd ger medel direkt till konst- och kulturaktörer baserat på skriftliga ansökningar, vänder sig satsningen *Kreativa platser* till grupper som arbetar i konst- och kulturlivet på de platser som ansökan avser. Starka förutsättningar finns därmed för ett utvidgat invånarinflytande genom aktörernas engagemang lokalt. Statens konstråds grundläggande uppdrag att engagera professionella konstnärer tolkas som att de ska komma utifrån och inte inifrån platserna vilket kräver större ansträngningar för att mobilisera invånarens engagemang genom projektprocesserna.

I de båda myndigheternas fem gemensamma utgångspunkter för respektive satsningar ligger fokus i fyra av dem på invånarna, det begrepp de båda myndigheterna beslutar sig för att använda istället för medborgare, ”för att tydliggöra att uppdraget även gäller de boende i ett område som saknar medborgarskap”²³:

- Invånarnas kreativitet och platsernas potential i centrum. Fler ska kunna välja, skapa och ta del av kultur där de bor.
- Ta plats i stadsdelar med lågt valdeltagande och där deltagandet i offentligt finansierad kultur är begränsat. Bidra till en långsiktig utveckling av det lokala samhället genom att ge fler invånare möjlighet att inspireras, utveckla sina förmågor och därigenom stärka engagemanget och kreativiteten där de bor.
- Involvera invånarna och andra aktörer genom lokal samverkan med den professionella kulturen. Invånarna involveras som projektdeltagare, kulturutövare och som publik.
- Öppna möjligheter för bred samverkan som kan haka in i andra satsningar inom stadsutveckling, boende, demokrati och tillgänglighet.
- Ha ett prövande anslag, mod och vilja att utvecklas. Det krävs ömsesidighet, ödmjukhet, mod och förändringsvilja för att samverka.²⁴

23. Statens konstråd 2015, sid. 5.

24. Ibid, sid. 2–3.

Platsernas potential, det låga valdeltagandet och det begränsade deltagandet i offentligt finansierad kultur motiverar att öka invånarens engagemang inom det kulturella området. Lösningen för att stärka det lokala engagemanget ligger i att fler ska kunna skapa och få tillgång till kultur där de bor, så att kreativiteten stärks och att invånarna involveras i olika roller som ”projektdeltagare, kulturutövare och som publik.”

Begreppet samverkan, som har fått en allt större spridning inom samhällsplanering, har kommit att ersätta eller användas synonymt med begreppet samarbete, när det gäller komplexa samhällsfrågor vars lösningar kräver perspektiv och kompetenser från olika håll. Samverkan mellan boende och yrkesprofessioner sker inte mellan jämbördiga parter, speciellt i stadsplaneringsfrågor där ekonomisk makt och professionell kompetens skapar en ”asymmetrisk maktrelation”²⁵ ofta med ett invånarinflytande som är begränsat till att ge och ta emot information om situationen. Därför är det intressant att den sista punkten påtalar vikten av ökad självinsikt och ger förslag på egenskaper som bör utvecklas inom myndigheten för att samverkan på plats ska fungera.

25. Bornemark 2019.

Ansökningsprocessen

VEM ÄR BESTÄLLARE?

I korta drag såg ansöknings- och urvalsprocessen till *Konst händer* under 2016 ut som följer:

- 18 januari: Utlysningen presenteras i media och offentligt på elva platser.
- 1 mars: Sista ansökningsdag.
- 15 mars och 11 april: Referensgruppen bidrar med råd inför urvalsprocessen till Statens konstråd.
- Under april: 28 platser väljs för den fördjupade undersökningsfas som pågår till oktober och som innebär att i samtal och konstnärliga undersökningar med berörda parter, pröva urvalskriterierna i jämförelse med andra platser.
- 4 oktober: De 15 utvalda platserna offentliggörs.

Projektprocessen för *Konst händer* inleds med ett ansökningsförfarande under våren 2016 i flera steg; initialt med annonser i dagspress och presentationer av satsningen på elva platser i landet för att uppmana "kommuner, regioner och civilsamhällets aktörer" att "gemensamt eller enskilt skicka in en skriftlig ansökan."¹ Syftet med ansökningsprocessen var enligt Statens konstråd att "från början pröva en metod där vi helt vände på beställarrollen, och först fråga civilsamhället efter en plats eller en situation som de ville arbeta med. På så sätt kunde vi utgå från den lokala kompetensen."² I anvisningarna för ansökan anger Statens konstråd en enkel instruktion: "Ansökan ska beskriva en situation (A), en plats (B1) eller ett större område (B2) som är viktigt att utveckla och förändra genom konst och konstnärliga arbetsmetoder."³ Därefter ger Statens konstråd exempel på en "angelägen situation":

Till exempel att området saknar en självklar mötesplats, att barnen behöver en lekplats, att unga flickor vill ha någonstans

1. Se "Anvisningar för ansökan" till *Konst händer*.
2. Statens konstråd 2018.
3. ibid.

att hänga, att unga pojkar behöver lugna vrår, att områdets kulturarv behöver lyftas fram, att bostadsområdets berättelser behöver tillvaratas bättre, att hemmavarande vuxna behöver komma ut oftare eller att bostadsområdet inte har någon offentlig konst.

Dessa presenterade behov påverkar inriktningen på ansökningarna som vi ska se. Ansökningsprocessen blir inledningen på en på alla plan tidskrävande och personalintensiv process som får sin förklaring i att regeringsuppdraget, likaväl som Statens konstråds tolkning, innebär att en väsentlig omorientering i Statens konstråds 80-åriga verksamhetshistoria ytterligare förstärks. Denna omorientering innebär att en historisk transformation av konståbegreppet, från objekt till konstnärliga processer och stadsutvecklingsprojekt med inslag av boendeinflytande, får genomslag. För första gången ska civilsamhällets problembeskrivningar och behov ligga till grund för de konstnärliga insatserna även i de fall där kommunala aktörer och fastighetsbolag ansöker. I det tidigare regeringsuppdraget *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer*⁴ deltog boende i flera av projekten men där låg den huvudsakliga betoningen på att utveckla samarbeten mellan konstnärer, arkitekter och planerare i offentliga rum.⁵

Förskjutningen mot det civila samhället visar sig i antalet ansökningar, fördelningen mellan dem och den problematik som beskrivs. I en ansökan befarar en grupp att det "väller" in en "blandning av nödrop och idéer" från försummade platser (civil 148) vilket stämmer. Av 153 ansökningar totalt kom 85 från civilsamhällets grupper och 68 från kommun/bostadsbolag. Här måste poängteras att gränsdragningen mellan ansökningar från civilsamhälle och kommun/bolag är osäker. Utifrån kravet om samverkan med det civila samhället listar flertalet ansökningar en rad samarbetsparter och det blir svårt att avgöra på vems initiativ ansökan görs vilket gör att det redan från början blir oklart vem som är beställare och projektägare.

4. Statens konstråd, Riksantikvarieämbetet, Boverket och ArkDes, 2010–2013.
5. Håkansson 2013; Statens konstråd 2013.

URVALSPROCESSEN

I början av 2016 deltog jag i den referensgrupp som utgjorde ett rådgivande organ i Statens konstråds urvalsprocess.⁶ Ett första urval av 60 ansökningar som gjordes av Statens konstråd gick vidare till diskussion med referensgruppen och efter en fördjupad undersökning av 28 platser valdes slutligen 15 platser ut. Det slutliga urvalet utgjorde en avgörande ökning av det antal platser som angavs i ansökningsanvisningarna; 10–15 i undersökningsfasen och 7–12 för de slutliga projekten.

Statens konstråd låter ansöknings- och urvalsprocessen anta formen av en utvecklingsprocess både av egna metoder och av ansökningarnas mer eller mindre utvecklade förslag. Det blir många resor över landet; initialt för att presentera projektets syfte och ansökningsprocess, därefter för samtal, möten och konstnärliga undersökningar på 28 platser, många med två eller fler besök, för att kunna ta mer initierade beslut om var och hur samarbeten ska ske. De fördjupande undersökningarna innebär att kortare konstprojekt och konstnärliga processer finansieras för att ge ett tydligare underlag i förhållande till Statens konstråds urvalskriterier:

1. konstnärlig utvecklingsbarhet,
2. platsens utvecklingsbarhet,
3. möjligheter för lokal samverkan,
4. ekonomisk genomförbarhet,
5. långsiktighet,

förutom det övergripande kriteriet ”lågt valdeltagande” innan det slutliga urvalet sker. I kriterierna tonas det civila samhällets roll ner till ”lokal samverkan” som kan innefatta andra aktörer.

Därigenom blev inte ansökningarna avgörande utan fungerade som en utgångspunkt där intresset att gå vidare kunde väckas även

6. Den rådgivande referensgruppen bestod av: Mandana Moghaddam, konstnär; Viktoria Nguema, handläggare på Statens kulturråd; Edda Manga, idéhistoriker och forskare vid Mångkulturellt centrum; Viktoria Percovich, ekonom, tidigare projektledare i Malmö stad; Tor Lindstrand, arkitekt/lärare vid KTH och Monica Sand, forskare/konstnär, ArkDes.

om ansökan var otydlig. Den fördjupande undersökningsprocessen bidrog till nya samarbeten vilket gjorde att ansökningarnas förslag blev en utgångspunkt för diskussioner snarare än för faktisk realisering.

Av de 15 platserna som slutligen väljs anses sju av förslagen komma från civilsamhället och åtta från kommun/byggbolag. En av de utvalda platserna utgör undantaget från kriteriet om att det skulle finnas en inledd kontakt med det civila samhället – Amiralstaden. Stadsdelen finns ännu inte som en enhet, men planeras som en sammanslagning av tre olika stadsdelar – ett storskaligt stadsomvandlingsprojekt med en uttalad ambition om en socialt hållbar framtid, som påverkar hela Malmö. Ansökan utgår ifrån ett abstrakt civilsamhälle som väntar på att involveras i processen. Det är enbart metoderna som fattas enligt ansökan:

Det är viktigt att social hållbarhet inte enbart är en ambition utan ett konkret verktyg. Amiralstaden kommer kräva nya metoder och processer för att involvera medborgare och tillvarata potential hos både individer och plats. Men idag saknas övergripande metoder och processer för att långsiktigt och hållbart jobba tillsammans med de boende.

Trots denna brist väljs Amiralstaden ut baserat på en av de fem gemensamma utgångspunkter som de båda myndigheterna enats om: ”Uppdragen håller öppet för bred samverkan och för att haka i andra satsningar inom stadsutveckling, boende, demokrati och tillgänglighet” vilket går i linje med Statens konstråds ambition att öka sina insatser inom stadsutveckling.

Vid en närläsning kommer tre av de utvalda förslagen direkt från organiserade föreningar: Rådet av enade kreoler (REK) i Hässelby, Stockholm; Jordbro världsorkester, Haninge (JVO) och Gatukraft Lindängen (GL), Malmö. I övriga ansökningar från civilsamhället är det mer osäkert vem som är initiativtagare: från Hyllie ungdomsråd (HUR) författas ansökan av en arkitekt från White med MKB som samarbetspart; från Hageby, Norrköping ansöker Hyresbostäder för det medborgarcentrum, *Portalen*, som består av föreningar,

kommun och bostadsbolag. Ansökan för Mellanstaden, Karlskrona kommer från den nybildade föreningen *Folkets hus och parker Panncentralen*, men Karlskronahem står som projektledare. För stadsdelen Råby söker Västerås stad och konstmuseum i samarbete med Konstfrämjandet Västmanland, som arbetat på Råby med flera konstprojekt.

Från övriga åtta utvalda platser kommer ansökan från kommuner (ofta från kultur- och fritid eller konsthallar) och det är svårt att bedöma om problemen formulerats tillsammans med boende eller om kommunen talar för grupper vars roller är oklara. I likhet med Amiralstaden är civilsamhället obestämt för Gamlegården (Regionmuséet och konsthallen Kristianstads kommun); för Råslätt, Jönköping (kommun/kultur- och fritidsförvaltningen) samt för Prästholmen, Boden (kommun och konsthall). Borlänge kulturenhet söker för Tjärna ångar i samarbete med föreningen Tjärnkraft som verkar på plats. Från Gärdeåsen (Ljusdals kommun), från Hammarkullen (Göteborgs stad) och Tynnered (Stadsdelsförvaltningen Västra Göteborg) beskriver kommunerna situationen för grupper av kvinnor eller ungdomar.

VITTNESBÖRD FRÅN HEMORTEN

Det här avsnittet grundar sig på en genomgång av ansökningarna till *Konst händer* där fokus ligger på konstnärliga insatser och hur problembeskrivningar anpassas till Statens konstråds förslag på situationer och behov i anvisningarna för ansökan. Speciellt från lokala föreningar och boende, formar materialet ett unikt dokument inifrån stadsdelar där möjligheten att få beskriva "en angelägen situation" oftast inte gäller dem som bor och lever där. Vid citat ur ansökningarna anger jag (civil 152) eller (kommun 178) alternativt byggbolag inom parentes tillsammans med ansökningsnumret.⁷

KONST SOM KATALYSATOR

I ansökningsmaterialet framträder olika teman i problemformu-

7. Ansökningarna börjar på nummer 111 och avslutas med 337, ibland i nummerordning, ibland med hopp. Fem ansökningar som mailats in separat saknar nummer.

leringar och önskemål. Med tanke på att satsningen handlar om konstnärlig gestaltning i gemensamma rum i några utvalda bostadsområden är det följdriktigt att behovet av konst är ett övergripande tema som alla sökande förhåller sig till.

Redan i uppdrag och tolkningar av *Konst händer* finns höga förväntningar på konstens kraft att förändra, integrera och skapa ett engagemang. Det är också slående hur detta behov av konst, enligt ansökningarna, i många fall redan har satts i verket lokalt. Från civilsamhället beskrivs en befintlig språklig och kulturell rikedom och en tro på konst som en bidragande kraft som med nya språk och processer kan skapa en gemensam drivkraft uttryckt som att:

Konstnärliga processer kan komma att fungera som katalysator för att utlösa aktivitet och förändringar i lokalsamhället bland de boende (civil 208).

Många av formuleringarna utgår ifrån ett vardagligt konstbegrepp och en syn på konst som hopp, gemenskap och tillhörighet som tar "egna erfarenheter" på allvar samtidigt som "vårt" och "våra" poängteras; "våra texter, bilder och vår musik bär på våra budskap, drömmar och historier" samtidigt som viktiga möten sker mellan varandra och "med oss själv" (civil 131).

Konst och konstnärliga processer står för ett hopp om en annan framtid, ofta definierad utifrån barns och ungas behov och framtida möjligheter att påverka sina liv:

Genom att tidigt involvera barn och ungdomar i skapandet av konst har vi stärkt deras stolthet över närmiljön och känslan av att kunna påverka sin livssituation (civil 221).

Ibland står konst för förmågan att kunna föreställa sig det otänkbara; ett annat samhälle där människor och en mer konstnärligt poetisk verklighet kan ta plats:

Idén om ett centrum som inte ser ut som alla andra gallerior, flashiga, glossiga [...] eller grå och trista [...] är antagligen

inte världsunik, men jag har i alla fall aldrig sett det. Grönt, mänskligt, befolkat, naturnära (civil 246).

Det är en grön dröm som kommunens företrädare kan dela för sina invånares räkning:

En plats som ger möjlighet för kropp och själ att återhämta sig, där bilder och färger uppmuntrar tankar att fara och drömmar att växa – en plats där vatten och grönska förenar människor (kommun 324).

Även om kommuner och bostadsbolag delar tron på konst som en poetisk kraft som kan förändra livets förutsättningar läggs deras förväntningar på en professionell nivå. Därför formulerar de även en förväntan på konst som ett redskap för att nå vissa mål, ofta i förhållande till nybyggnationer och renoveringar i större eller mindre omvandlingsprojekt. Förhoppningarna handlar om att konst och konstnärliga processer ska bidra till ”ökad integration, gemenskap, delaktighet, medskapande och engagemang” (kommun 303), skapa trygghet, attraktion och identitet på platserna och kunna fungera som en förmedlande länk mellan kommunen och invånarna. Ibland uttrycks en osäkerhet kring hur invånarnas inflytande ska organiseras och tas till vara och en tro på att den ”konstnärliga dimensionen” kan bli ett komplement till egna planer genom att

fånga upp de underliggande frågor och energier som vi själva inte alltid ser tydligt i de samtal, intervjuer och enkäter vi genomför (bolag 274).

Antagandet att konstnärer har en speciell förmåga att fånga upp det som inte kommunala representanter ser eller förstår gör att flera kommuner bjuder in konstnärer för att leda dialoger och workshops med lokalbefolkningen inför större ombyggnadsplaner, utifrån mer eller mindre oklara syften. Konstens kraft anses stor genom att den sägs kunna

minska klyftorna genom långsiktiga konstprojekt med trygghet, stolthet och status som riktmärke (kommun 285)

och, i linje med uppdragets grund, öka integration och valdeltagande:

Att genom konsten arbeta med delaktighet och inflytande kan öka integrationen i området och leda till högre valdeltagande (kommun 169).

För Kulturdepartementet och Statens konstråd uttrycks förväntningarna i mer abstrakta termer och handlar om följderna av det konkreta konstnärliga arbetet, som ska utgöra exempel för kommande satsningar. För Kulturdepartementet handlar det om ett ”ökat demokratiskt engagemang” och ”ökad attraktivitet” enligt uppdraget. För Statens konstråd är den grundläggande visionen, som vi sett,

att genom konst generera nya och stärka befintliga fysiska, konstnärliga och sociala kvaliteter” [...] ”samt att genom konstnärlig gestaltning som arbetsmetod och process bidra till att utveckla former för ömsesidigt lärande och invånarinflytande.⁸

I förlängningen handlar det om framtida insatser utifrån målsättningen att ”satsningens slutförda projekt och utvecklade metoder ska kunna inspirera arbetet med konstnärlig gestaltning” i ny- och ombyggnadsprojekt.⁹

Tron på konstens förmåga till social aktivitet och engagemang är en gemensam nämnare för både politiken, myndighet, kommuner och det civila samhället men ur olika perspektiv. Visserligen leder konst och kultur sällan till en *mätbar* demokratisk delaktighet men ansökningarna visar att konst och kultur har betydelse för civilsamhällets engagemang.

8. Statens konstråd 2015, sid. 6.

9. Ibid, sid. 7.

ATTRAKTION INIFRÅN OCH UT

Redan när miljonprogrammet byggdes fick den konstnärliga utsmäckningen ett dubbelt syfte som gav den sitt berättigande; konsten skulle både skapa en identitet på plats och fungera som visuell markering för att ge området status utåt. Utsmäckningen i Skärholmen är ett exempel på hur dessa syften samverkar, med flera mindre skulpturer i området och en 30 meter hög skulptur, *Vridande moment* från 1968 som syns från E4.¹⁰ Konst och konstnärlig "utsmyckning"¹¹ var en viktig del av byggandet av det moderna svenska samhället och en modern identitet genom att tillgången till konst fungerade både som en demokratisk rättighet och identitetsskapande.

I civilsamhällets ansökningar tecknas tydliga bilder av hur stadsdelarna utifrån sällan stämmer med erfarenheter som enbart kan upplevas inifrån:

"Området vänder ryggen mot vägarna som på så vis blir ödsliga och otrygga" [...] Det säger mycket om omgivningens syn på området! X skulle också kunna beskrivas som ett grönt, bilfritt bostadsområde med god service 15 minuter från centrala X. [...] Hem för 2000 personer från jordens alla hörn (civil 268).

Citatet ovan visar på en diskrepans mellan den rumsliga verklighet som inifrån kan beskrivas som ett "grönt, bilfritt bostadsområde med god service" och utifrån som ett område som vänder omgivningen ryggen. Stadsdelens placering och rumsliga organisation väcker hopp om att konst och kultur ska kunna förändra det visuella intrycket och därmed ge en annan bild utåt, inte minst med tanke på de unga:

En positivare bild av X måste målas inifrån, där är de ungas röster särskilt viktiga (civil 160).

10. Sjöholm Skrugge 2007, sid. 271f.

11. Idag används benämningen "konstnärlig gestaltning", Konstnärnsnämnden 2013.

Motståndet mot att definieras av bilder utifrån och av rum och platser man inte har makt över visar sig i de foton som medföljer ansökningarna, används som en typ av för- och efterbilder som kan bekämpa myter om miljonprogrammets genomgående gråa betongbyggnader och storskaliga miljöer. Medsända foton visar låga flerfamiljshus i tegel inplacerade i natur, som görs färgrika, intima och inbjudande genom lokala initiativ och samarbeten med hjälp av konst och kultur, med rumsinstallationer, festivaler, odling, muralmålningar och mosaiker, allt för att skapa en relation mellan det inre och det yttre:

Syftet med detta är förutom att försköna området, ge plats för fler att besöka och uppleva området, att skapa delaktighet och interaktion med de unga boende på området, att skapa något bestående som området kan känna stolthet över och som får ett stort värde utöver själva konstverket. Vi tror att detta kan komma att bli något som kan locka besökare också från andra delar av såväl Malmö, Sverige som från andra delar av Europa och övriga världen (civil 252).

Visuell och estetisk förändring handlar både om att känna sig hemma och förenas i stolthet för att kunna visa upp en annan bild gentemot omvärlden. Det finns en medvetenhet om att konst kan skapa förändring inifrån och ut; alltifrån "en lokal inkludering" till insatser som kan sätta platsen "på kartan":

Vårt syfte är att omvandla förorten från grå betong och slitna kvarter till en plats där invånarna får sätta sin prägel och konstnärliga spår. Vi vill förankra och skapa en lokal inkludering [...] som kan sätta X på kartan (civil 228).

Att finnas på kartan betyder att platsen får en egen identitet och tillhörighet till resten av samhället och världen. Lokalsamhällets egna insatser förväntas bidra till att invånare av stolthet engagerar sig lokalt, men minst lika viktig är tillförsikten om att konst och kultur kan påverka omvärlden att betrakta hemorten på ett nytt sätt.

MÖTESPLATS FÖR KONST

Redan i regeringsbeslutet till Statens konstråd beskrivs ett av uppdragets mål "att genom konstnärlig gestaltning i dessa områden bidra till att skapa platser för möten". I Delredovisningen tolkar Statens konstråd det som att "konst kan utforma och ställa frågor om hela miljöer och skapa nya mötesplatser"¹² och i "Anvisningarna för ansökan" får de sökande hjälp att specifikt tänka på avsaknaden av mötesplatser: "Beskriv en angelägen situation: Till exempel att området saknar en självklar mötesplats."¹³ Många uttrycker ett behov av mötesplatser där konst kan spela en avgörande roll:

Tillsammans med konstnärer kan de boende omvandla den idag ogästvänliga miljön till den mötesplats mellan kulturer och bakgrunder som så många efterfrågar (kommun 324)

Syfte med verksamheten är att skapa en mötesplats där olika kulturella uttryck kan mötas och verka, mentalt och kroppsligt, ta formen av objekt eller som en diskussion samt få finnas för alla ålderskategorier och samhällsgrupper (civil 188).

Förförståelsen utgår ifrån mötesplatsers positiva betydelse i en samtida stadsutveckling men får en mer mångtydig roll genom civilsamhällets och kommuners ansökningar. Ibland uttrycker ansökningarna en oro för hur befintliga mötesplatser fungerar:

X saknar inte mötesplatser eller aktiviteter. Men mötesplatserna används inte, förstörs eller blir miljöer där inte alla känner sig välkomna. Befintliga aktiviteter skapar inte samverkan och gemenskap (civil 197).

Problembeskrivningen fungerar som en omvänd definition av hur en mötesplats är tänkt att fungera för att skapa gemenskap. Ett

12. Statens konstråd 2015, sid. 8.

13. Statens konstråd Anvisningar för ansökan, sid. 1.

exempel visar hur idén om en mötesplats fungerar både som problembeskrivning och som en lösning på specifika problem:

Många av innegårdarna är nedgångna och kan i dagsläget inte räknas som attraktiva mötesplatser. [...] Det övergripande syftet med projektet är att skapa mötesplatser, såväl fysiska och digitala som intressebaserade, där integration kan ske [...]. Det handlar även om att utveckla redan existerande mötesplatser för att göra dessa mer attraktiva och tillgängliga för de boende i området (kommun 215).

En mötesplats som är attraktiv och tillgänglig för de boende ska vara utformad som en fristad från ett kommersiellt utbud och vara öppen för alla utan att kräva varken en god ekonomi eller stora personliga insatser, det vill säga en önskan om

en mötesplats som inte är en handelsplats, utan en plats dit alla boende i X kan gå, helt på frivillig basis och vara där utan att göra någonting. [...] En plats för nyanlända. Ett rum utanför hemmet dit man kan gå för att stärka och lära sig det svenska språket. Dörren är alltid öppen för alla (civil 321)

I citatet ovan specificeras den befintliga mötesplatsen som en plats där alla boende ska kunna mötas, vilket uttrycks som att dörren alltid är öppen för alla, men med betoning på nyanländas språkinläring. Kanske är det i kombinationen av kravlöshet och språkinläring som språket kan stärkas?

Från både civilsamhälle och kommuner bekräftas att mötesplatser – befintliga och önskade – inte primärt har som mål att ge människor möjlighet att ägna sig åt sina intressen eller aktivera sig politiskt för att förbättra samhället, utan det övergripande målet är integration i det svenska samhället och därmed bidra till en positiv samhällsutveckling och en attraktiv plats:

Syftet med byggnaden är att skapa en mötesplats där kulturen kan verka, mentalt och kroppsligt, ta formen av objekt eller

som en diskussion samt få finnas för alla. [...] Genom att verka som en positiv kraft i området hoppas vi kunna verka för bättre integration, ökad tillväxt och ett expanderande attraktivt X (fastighetsägare 188).

Båda föreningarna med dess lokaler är viktiga mötesplatser för sammanhållning, utveckling och integration inom stadsdelarna (kommun 267).

I flera beskrivningar får begreppet mötesplats fler komplexa dimensioner genom att ange vissa villkor för att den ska fungera, vilka grupper som inte är välkomna och vilka specifika mål som finns och vem som har inverkan på hur mötesplatser kan komma till stånd. I en ansökan från civilsamhället beskrivs en grupp som blivit bortkörda från den plats där de brukade ses innan parken gjordes iordning och det inte längre finns möjlighet för dem att dra sig undan:

De vi pratat med i A-laget känner väl till systemet och vet att det i centralt område finns mötesplatser för dem eller ställen där de kan sitta och ta sig en öl (civil 323).

Att denna grupp inte är välkommen i den nya parken får till resultat att de sökande, på sin vandring genom området, upptäcker spår av tillfälligt uppkomna mötesplatser; matrester i ett garage, en eldstad och ölburkar i skogsbrynet. Flera kommuner beskriver också vad som kan sägas definiera en negativ mötesplats genom att ta andra grupper som exempel:

Runt X har det under senare år bildats vad man kan kalla negativa mötesplatser. Där samlas det mest unga, arbetslösa män som har mycket fritid. Det är en blandning av sociala möten men också aktiviteter som inte är konstruktiva (kommun 292).

Flera ansökningar från civilsamhället visar att tillgången till mötesplatser är en fråga om makt och att för att verkliga möten ska ske krävs en annan maktordning:

Situationen är den att en plats som X skriker efter sinnliga och inbjudande mötesplatser som formats av folket och som ägs och drivs av folket (civil 148).

Frånvaron av verklig makt över platsen påverkar de boende som ser mötesplatser försvinna:

vi som bor i X har inte haft något verkligt inflytande och ständiga nedskärningar har drabbat områdets mötesplatser väldigt hårt (civil 155).

Några ansökningar beskriver att en av samhällets viktigaste sociala mötesplatser – skolan – har lagts ner eller väntar på att läggas ner, vilket får konsekvenser för mötet mellan unga från olika stadsdelar och för tron på framtiden:

När x-skolan lades ner togs den naturliga mötesplatsen för unga från berget och dalen bort (civil 197).

Eleverna som är kvar känner sig svikna och övergivna och de kallar sig själva för en förlorad generation (kommun 239).

I betoningen på mötesplatser inom *Konst händer* ligger att dessa ska leda till positiva möten och social integration. Mötesplatser ger uttryck för offentliga platser eller rum som är öppna för alla, trots att det sällan diskuteras vilken sorts möten som kan ske och mellan vilka. Det innebär att retoriken om ”den goda mötesplatsen för alla” osynliggör såväl olägliga möten, som ovälkomna människor, ojämlig rumslig tillgång eller det faktum att många vistas ofrivilligt i det offentliga.¹⁴

Ansökningarna visar att befintliga mötesplatser får sitt berättigande genom att verksamheten underordnas kravet på integration. Samtidigt finns ett behov av lokaler för specifika ändamål inte minst inom kultur- och konstverksamheter och för diskussioner om

14. de los Reyes & Hörnqvist 2016; Holgersson 2010; Tunström 2009, sid. 111–114.

gemensamma frågor som berör en speciell plats, som jag återkommer till i platsbeskrivningarna.

FÖRLUST AV RUMSLIGA RESURSER

Vid konstruktionen av miljonprogrammet byggdes det vardagliga livet ofta kring ett centrum med viktiga samhällsfunktioner och med närhet till skola, vård, kollektivtrafik, föreningslokaler och handel. Många av platserna har fortfarande ett utbud av butiker och samhällsservice medan andra har påverkats av samhällsutvecklingen. Citatet nedan ger en typisk bild av hur samhällstjänster har utvecklats:

Ursprungligen fungerade X centrum enligt intentionerna; två matbutiker, kiosk, bank, post, vårdinrättningar och flertalet mindre butiker skapade liv och rörelse i centrumbebyggelsen. Dagens centrum ser annorlunda ut post, bank och många butiker har lämnat centrum och folklivet har blivit glesare (kommun 286).

Avvecklingen av samhällsservicen och ett lokalt utbud gör att folklivet blir glesare vilket i sin tur leder till ytterligare neddragningar som skapar en dystopisk stämning:

X hade tidigare ett centrum med flertalet offentliga servicefunktioner, men de har gradvis monterats ner. Det som idag återstår är en inhägnad tom yta mellan ett par huskroppar (kommun 203).

När färre människor rör sig i ett område påverkas det sociala samspillet. Naturliga mötesplatser försvinner, upplevs som otrygga eller inte värda att besöka:

Närbutikerna och en stor del av servicen som tidigare fanns i X är numera borta, vilket gör att det saknas naturliga mötesplatser för såväl äldre, yngre och andra (civil 250).

Idag är vårt centrum en otrygg plats dit vi och våra grannar helst inte går [...] en stängd, mörk, sliten och tråkig plats, faktiskt en plats vi skäms över och som överhuvudtaget inte representerar oss som bor i X (civil 155).

Genomgående visar civilsamhällets ansökningar en omsorg om och ett försvar av platsen och de boende som samspelar med en oro för förändringar som kommer ovanifrån eller utifrån. Samtidigt som de sökande bestämt motsätter sig den negativa bild som återkommande ges i media och av politiker, finns en stark medvetenhet om rummets och platsens betydelse för självbilder, mellanmännsliga relationer, trygghet, delaktighet och inflytande över sin vardag. Problemen handlar både om bristande rumsliga resurser och om att omvärlden sätter likhetstecken mellan miljonprogrammets låga status och invånarnas personligheter:

Vi som bor i X får ett dåligt rykte på grund av en plats som vi inte bestämt hur den ska se ut och som inte alls speglar den grymt häftiga internationella och interkulturella känsla som vi och våra grannar har (civil 155).

Diskrepansen mellan de "grymt häftiga" invånarna och den plats som ger dem "dåligt rykte" visar att de boende inte har tillräckligt inflytande över livsmiljöns rumsliga villkor. Den uttalade diskrepansen mellan förväntningar som ställs på invånarna och de rumsliga resurser som erbjuds skulle kunna beskrivas som en *etisk-estetisk förtvivlan*¹⁵; etisk eftersom det finns en medvetenhet om att själva samhället behöver förändras, estetisk eftersom de boende har en begränsad eller obefintlig makt över rumsliga resurser och förändringar som sker, ofta uttryckt i visuella, estetiska termer:

Området runt centrum måste sägas vara ett oerhört dött område rent visuellt. De enda "bilderna" som riktas mot invånarna är bilder på varor och dess priser (civil 208).

15. Hjort 2015.

I en etiskt ohållbar situation formulerad som en estetisk brist uttrycks en maktlöshet över situationen och ett behov av att visuellt berika platser så att de ”bättre representerar alla fantastiska människor” både inåt och utåt (civil 155).

Bristen på belysning återkommer i många ansökningar, föranleder klagomål på flera av de utvalda platserna och beskrivs i flera av konstnärernas rapporter. Belysningen räcker inte till på platser med stora avstånd, gångvägar genom naturpartier och under bilvägar. Belysningens gleshet i förhållande till mer centrala platser och trasiga lampor som inte byts ut bidrar till en känsla av att platsen är glömd och underprioriterad. Frågan om belysning återkommer i platsbeskrivningarna.

Statens konstråds förslag att beskriva ”en angelägen situation: Exempelvis att området saknar en självklar mötesplats” resulterar i en fördjupad och problematiserad bakgrund till mötesplatsers funktion lokalt, orsaker till bristen på mötesplatser, samt konsekvenser av rumslig nedmontering.

FRÅN MOTTAGARE TILL AVSÄNDARE

I både civilsamhällets och kommun/bolags ansökningar går viljan till dialog som en röd tråd, men ur olika perspektiv och med olika syften. I flera av civilsamhällets ansökningar uttrycks en trötthet inför dialoger och välmenande men kortsiktiga projekt där förorten ska aktiveras, speciellt när det inte handlar om en verklig problembeskrivning eller en långsiktig plan.

Folk är skittrötta på denna förment välmenande integrationsindustri som med innehållslösa demokrati- och dialogprojekt bara vill skapa sympatiska, trevliga och balanserade människor med sympatiska, trevliga och balanserade önskemål. Som om inte vår politiska tid kräver mer av jävlar anamma och att vi verkligen blir tagna i anspråk (civil 148).

Citatet visar på en grundläggande maktobalans mellan kommuner och invånare, vars röst efterfrågas utan att de har någon reell makt över hur förändringarna påverkar boende, offentliga rum eller

service. Boende har ofta analyserat problem och har förslag på lösningar, medan de problembeskrivningar och lösningar som kommer utifrån kan bli kontraproduktiva:

Vårt initiativ utgår från situationen att områden som vårt ses som bärare av problem som måste lösas med insatser utifrån – en självuppfyllande profetia som i sig vidgar de sociala klyftorna. Vi vill utmana detta synsätt genom en konstnärlig process som ombildar oss boende från mottagare till avsändare av expertkunskap (civil 265).

Den skepsis som civilsamhället uttrycker mot dialoger och kortsiktiga projekt för integrering och demokratisering delas inte av kommuner och byggbolag. De betraktar invånardialog som en självklar metod inför planering av förändringar i stadsdelarna och verkar ha en annan bild av hur resultatet används än de boende:

Mer generellt har dialogen bidragit till att de boendes perspektiv och frågeställningar tidigt och på allvar givits en central plats i det fortsatta utvecklingsarbetet (kommun 274).

En förhoppning om ny kunskap och nya metoder för dialog kan dock tjäna som en motivering för att använda konstens metoder och processer:

X kommun jobbar just nu med metodutveckling med inriktning på deltagandekultur och medborgardialog, och vår förhoppning är att samarbetet med Statens konstråd kan generera ny metodisk kunskap och vara mönsterbildande för utvecklingsprojekt även i andra sammanhang (kommun 142).

Att ”boendes perspektiv och frågeställningar” kommer in tidigt i projekten och att det därmed leder till att de får inflytande över det ”fortsatta utvecklingsarbetet” är nog att betrakta som en önskedröm. Det finns mycket litet uppföljning och forskning om vad de efterfrågade dialogerna fyller för funktion, hur de påverkar slutresultatet

och om de boendes kunskaper tas till vara.¹⁶ Det engagemang som efterfrågas av makthavare och politiker handlar antagligen inte om maktfördelning, vilket bland annat visar sig när boende i ett område samlar sig för att protestera mot renoveringar, bortträngningar och hyreshöjningar. Den typen av invånarinitierade rörelser uppfattas ofta som problematisk.¹⁷ Jag återkommer till den aspekten i avsnittet om Jordbro kulturhus.

GATUPLAN OCH ÖVERSIKTSPLAN

Även om situation och behov beskrivs på liknande sätt blir det tydligt att kommun och bostadsbolag har makten att förändra de rumsliga förutsättningarna medan civilsamhället istället drabbas av dessa förändringar utan att i realiteten kunna påverka. Civilsamhällets för- och efterbilder visar kraften och energin i det lokala engagemanget medan kommun/bolag tar problembeskrivningar och utredningar till en högre nivå. Kommunernas ansökningar är oftast bilagda med planbeskrivningar över kommande stadsutvecklingsprojekt där förväntningarna på konst uttrycks i termer av att "stärka platsens identitet", "öka attraktivitet" och "vara mönsterbildande". Representationsformerna rör sig i olika skalor och på olika nivåer av samhället; civilsamhället i sin vardagliga verklighet i gatuplan och kommunen i sin yrkesprofession med översiktsplaner. Översikt ger ett annat perspektiv och bidrar till andra metoder än de som uppkommer i gatuplan.

Med översiktsplaner kan en kommun definiera problem, översätta dem till byggplaner och sätta dem i verket. Samtidigt har kommunerna bostadsförsörjningsansvar och ansvar för att kommunen utvecklas utifrån invånarnas behov. I en samtida stadsutveckling med stor bostadsbrist, renoveringar och nybyggnationer uttrycker flera av civilsamhällets ansökningar en oro över hur byggplanerna i deras område kommer att påverka dem och deras vardagsliv:

Det finns planer att bygga ett stort antal nya lägenheter på

16. Lindholm, Oliveira e Costa & Wiberg 2015.

17. Se protester mot ombyggnaderna vid Pennygården, Alby, Kvillebäcken m.fl.

platsen, vilket kan vara positivt. Dock kan de också uppfattas som att en ny front byggs som förändrar platsen så att den blir mer lik den accepterade centrum-strukturen. Detta utan att ha tagit i beaktande att invånarna tycker om dagens rumsliga kvaliteter och inte vill att det ska bli en annan stadsdel utformad efter samma principer som A. Varför förutsätts det att X bör utvecklas efter föreskrivet dikterade modeller? Varför kan den inte utvecklas som en unik plats, utifrån de kvaliteter som invånarna värderar mest? (civil 266).¹⁸

Men även om det inte syns i planbeskrivningarna uttrycker både fastighetsbolag och kommuner ibland tvivel och funderingar inför planeringen och det framtida mötet mellan det gamla och det nya:

Kommer detta att gå *smärtfritt*? Ingen får uppleva det som att man stöter bort de befintliga invånarna. Att det nya är finare. Att den befintliga hembygden inte duger (bolag 147).

Hur får man de boende på X att se denna nya stadsdel som deras? Hur får man de nya X-borna att känna "sig hemma"? (kommun 286).

Skillnaden när invånare och kommuner talar om att locka besökare och att öka attraktionskraften är att invånarna inte har samma möjlighet att sätta kraft bakom orden och att kommuner sällan följer upp att det planerna utlovat händer. Många begrepp blir också svåra att ifrågasätta och gör att begrepp som "social hållbarhet" lanseras utan en klar definition. Till exempel blir det svårt att förstå syftet när en kommun trots decenniernas insatser, uttrycker det som en ny ambition utan ansats till självkritik:

X ska vara stadens nya flaggskeppsprojekt och det första som på riktigt arbetar med social hållbarhet (kommun 275).

18. Min översättning från engelska.

BARRIÄRER OCH BROAR

Erfarenheter av tid och rum tolkas språkligt och skapar en pendelrörelse mellan språket och den fysiska verkligheten i form av metaforer (grek. *metaphorai* = föra emellan). På det sättet förflyttas mening mellan det materiellt välkända – rum, tid och kropp – och språket.¹⁹ Ansökningarna använder frekvent begrepp som både fungerar som fysiska byggelement och som metaforer för mänskliga relationer, exempelvis *barriärer*, *murar* och *broar*. Ibland är det oklart om det är en fysisk eller mental verklighet som avses. Exempelvis används begreppet *barriär* som en analys av stadsdelarnas historiska planeringsmodell, ofta kopplad till trafikseparering och som beskriver att den fysiska verkligheten påverkar den mentala:

X ligger nära centrum, men Svealandbanan (tåget) och dess tre underliggande gång- och biltunnlar skapar ett upplevt avstånd till stadsdelen, en form av barriär (kommun 133).

Den trafikplanering som definierade miljonprogrammet med separering av olika trafikslag som syftade till en säker miljö för gående och lekande barn, visade sig få andra konsekvenser med otrygga gångtunnlar, upplevda avstånd och uppdelningar mellan olika områden.

Andra ger exempel på hur "trafikinfrastrukturens barriäreffekter" skulle kunna lösas genom att "bygga bort barriären mellan X och närliggande områden" företrädesvis genom nybyggnation som skulle kunna "länka" ihop områden:

Ny bebyggelse ger bostäder men också möjlighet att forma trygga och orienterbara stadsrum, skapa nya målpunkter samt länka ihop områden till mer sammanhållna stadsmiljöer och minska den befintliga trafikinfrastrukturens barriäreffekter (bostadsbolag 274).

Andra metaforer som används "för att länka samman" kan vara

19. Sand 2012.

medicinska eller religiösa som i "stadsläkning" (kommun 136) eller "hela" som i "Hela en delad stad"²⁰ ger en bild av att staden är en levande organism där sår eller skador från tidigare planering kan "läkas" med olika metoder.

Problemet med separation och avstånd från andra delar av staden bildar en relation mellan verklighetens konstruktioner och rumsliga metaforer, exempelvis kan en "mur" upplevas i både negativa och positiva termer, från att hela "längan av skivhus blivit en väldigt lång och ogenomtränglig mur" (civil 232) och att "muren upplevdes som en slags Berlinmur" som håller "borta främlingar snarare än bjuder in gäster" (civil 192) till att parken är "inramad av en sittvänlig låg 'ringmur'" (civil 232). Förutom en praktisk och metaforisk funktion kan en mur även markera platsens historia:

I området finns ett flertal stenmurar i öst-västlig riktning [...]. De är anlagda någon gång efter det att laga skiftet genomfördes på 1820-talet (kommun 139).

Men framförallt är betongmurar, ur civilsamhällets perspektiv, ett perfekt underlag för muralmålningar, ett konstnärligt kollektivt arbetssätt som förs fram i flera ansökningar och som har historiska rötter både i Sverige och många andra länder. Redan från början användes muralmålningar i miljonprogrammet och utgör i samtiden ett konstnärligt kulturarv:

betongpartierna ovan garageportarna utsmyckades med muralmålningar med bilmotiv och relaterade mönster. Muralmålningarna från 1980 är typiska för tiden och bevaras (bolag 128).

Flera föreningar har under många år visat hur muralmålningen fyller flera syften genom att nya berättelser tar plats i det offentliga rummet:

20. Listerborn 2014.

de stödjer de som omtalas i samhällsdebatten att ta makten över sina egna berättelser [...] genom kollektiva medborgarprocesser som resulterar i muralmålningar i det offentliga rummet (civil: utan nummer).

Muralmålningarna visar på kraften i det gemensamma engagemanget, ger ett synligt resultat som kan illustrera historia, politik, social aktivitet och samtidigt skapa engagemang inifrån och intresse utifrån.

Att *bygga broar* eller *brobyggare* används som positiva metaforer medan de broar som finns i det fysiska rummet inte alltid uppfattas som positiva byggnadselement, tvärtom fungerar gång- och bilbroar ofta som hinder, murar eller barriärer och gör att "gångbron över x-leden kan liknas vid en mur" (civil 213). Men när "broar behöver byggas mellan invånarna" (kommun 233), "mellan unga och seniorer" (kommun 281), "överbygga nytt och gammalt" (civil 147) eller "mellan olika befolkningsgrupper samt det övriga samhället" står hoppet till konsten:

Konsten kan även fungera som en brobyggare mellan de olika befolkningsgrupperna i området samt det övriga samhället och därmed öka tolerans och förståelse samt minska konflikter och kulturella missförstånd (kommun 178).

Metaforen "att bygga broar" har blivit en "positiv metafor för att upprätta kommunikation mellan människor, lösa konflikter, etablera kontakter och skapa nya möjligheter."²¹ Men broar kan både binda samman och separera. I praktiken binds en bro samman av enbart *en* passage mellan två punkter, vilket ger få valmöjligheter. Sett till den rumsligt sociala situation som historiskt har separerat stadsdelar är det knappast möjligt att konst och kultur i korta projekt kan "länka samman" det som skilts åt. Bro-metaforen riskerar att med konstnärliga medel täcka över rumsliga och sociala strukturer som kräver politiska lösningar.

21. För en diskussion om hur en bro fungerar, se Sand 2008, från sid. 122; citat sid. 123.

KULTURARV – AGERA FÖR DET GEMENSAMMA

Från både civilsamhälle och kommuner beskrivs det konstnärliga kulturarvet som värdefullt. Själva det faktum att det redan finns konst på en plats gör det offentliga rummet till en gemensam angelägenhet och den offentliga konsten till medskapare av en plats-specifik identitet som sträcker sig genom tiden och motiverar ytterligare konstnärliga insatser. Citaten nedan visar att erfarenheter av ett konstnärligt projekt fortfarande lever kvar både i det offentliga rummet och i de tidigare skolelevernas minne som många år senare gör anspråk på en fortsättning:

Våren 1978 gjorde vi som åttondeklassare tillsammans med vår bildlärare (namn) en stor muralmålning på en av x-skolas ytterväggar. Denna målning finns kvar än idag som ett konkret minne från 70-talet. Vi [...] vill göra en uppföljning när X får ett kulturhus. [...] Tillsammans med vår bildlärare vill vi synliggöra ett historiskt skede, lyfta fram berättelser och utifrån detta skapa ett verk i det offentliga rummet som berör. [...] Vi kan också se att möten med unga i X idag ingår i verket (civil 196).

I det följande citatet är det den professionella konsten som fungerar som en uppmaning till den framtida betraktaren att agera för det gemensamma:

Båda verken uppmanar till engagemang och är utformade med särskilt intressen för X unga befolkning. Henschens grottmålningar talar om syskonskap, fred och gemenskap, Derkerts väggverk i metall porträtterar hjältar som kämpar för miljön. De uppmanar den betraktande omgivningen att agera för det gemensamma och frågorna är 40 år senare lika aktuella (civil 234).

Konsten aktiverar platsen och rummet genom att fungera som en uppmaning, genom tid och rum, till kommande generationer och till den som passerar och stannar till. Ibland kan till och med det

borttagna, men inte bortglömda, kulturarvet generera fortsatt engagemang:

Utifrån frågor som ställdes under den stora byggleken Ballongen som stod på Råby 1968–69, har det undersökande konstprojektet *Ballongen – lek på riktigt* vuxit fram [och] etablerat en kunskapsbas och en god kontakt med lokalt föreningsliv, skolor och råbybor (kommun 213).

Arkitektur, historiska byggnader och platser hör till det som förknippas med kulturarv, ofta associerat med berättelsen om nationen som en sammanhållen enhet med ett specifikt estetiskt värde som definieras och sanktioneras av kulturarvsinstitutionerna för att med hjälp av det förflutna attrahera turister, investerare och ”den kreativa klassen” vilket sällan gäller miljonprogrammets miljöer. Men även här kan internationell berömmelse åberopas:

I utkanten av Ålidhem finns värmeverket som byggdes 1967–68. Integrerat med arkitekturen har Einar Höste gjort skulpturen ”Utskjutande plan”, egentligen ett explosionskydd. Det 34 meter långa och fyra meter höga betongkonstverket är tillsammans med en betongskulptur som tidigare stod i Kungsträdgården de enda svenska konstverk som finns med i boken ”Beton dans l’art contemporain” (kommun 283).

AVSLUTANDE KOMMENTAR

Ansökningarna anpassas till den problembeskrivning som Statens konstråd bidrar med i sina anvisningar, samt lågt valdeltagande och behovet av konst som är de övergripande kriterierna för urvalet. Därremot går helhetsbilden i ansökningarna emot den politiska analysen inför satsningen, i och med beskrivningar av ett mer eller mindre högt samhällsengagemang på de platser som satsningen avser; ibland så lång tid tillbaks som 15–25 år, med verksamheter som utgår ifrån olika former av konstnärliga och kulturella uttrycksformer inom kulturskolan, bibliotek, sport, odling och annan fritidsverksamhet. Ofta är barn och ungas framtida möjligheter i åtanke, men

även möten mellan generationer och att civila intresseföreningar tar ett ansvar för integration och språkinläring.

Ett tiotal av ansökningarna visar på ett nyväckt intresse för lokaler som tidigare hört till Folkets hus och parker, som i framväxten av det moderna Sverige understödde behovet av folkbildning och kultur. På många platser finns dessa lokaler kvar och fungerar som en brygga mellan tidigare folkrörelsedrivna föreningar och det civilsamhälle som efterfrågas i *Konst händer*.

På plats

UTGÅNGSPUNKT

Till *Konst händer* valdes 15 stadsdelar inom miljonprogrammet ut genom den tidigare beskrivna ansökningsprocess, förtecknade nedan från norr till söder och med de fyra platser i kursiv stil som jag koncentrerat mig på i följeforskningen:

- *Prästholmen, Boden*
- Gärdeåsen, Ljusdal
- Tjärna ängar, Borlänge
- *Råby, Västerås*
- Hässelby, Stockholm
- *Jordbro, Haninge*
- Hageby, Norrköping
- Hammarkullen, Göteborg
- *Tynnered, Göteborg*
- Råslätt, Jönköping
- Mellanstaden, Karlskrona
- Gamlegården, Kristianstad
- Amiralstaden, Malmö
- Holma, Malmö
- Lindängen, Malmö

De fyra platser som jag följt närmare under projektperioden – Jordbro, Haninge kommun; Råby, Västerås; Tynnered, Göteborg och Prästholmen, Boden – beskrivs i kronologisk ordning utifrån när jag besökte dem första gången, men även utifrån en annan tidsmässig ordning baserat på hur mycket tid jag lagt ner på varje plats: därför kommer Jordbro först och Boden sist. De fyra platserna kompletterar varandra geografiskt och temamässigt genom att processer och resultat ser olika ut. Som forskare har jag antagit olika perspektiv på processer och metoder i texterna om platserna beroende på vad och vilka som haft störst inverkan på arbetsprocesserna. Valet att följa ett mindre antal platser var pragmatiskt utifrån den begränsade forskningstiden på 30 % under 2,5 år, samtidigt som jag ser ett behov av fler plats-specifika forskningsstudier för att kunna dra generella slutsatser om hur konstnärliga

processer och deltagande metoder fungerar och på vems villkor det sker.

I kommande artiklar finns kompletterande forskning med material och intervjuer från några av de andra platserna: Edda Manga, Mångkulturellt centrum skriver om demokrati, konst och representationsmakt utifrån processen i Hässelby; Tor Lindstrand, KTH om barn och ungas plats i samhället utifrån arbetet i Råslätt; Markus Jahnke och Jenny Lööf, Rise om konstens funktion i det ombyggda Hammarbadet i Hammarkullen; Sofia Wiberg, KTH om det växande intresset för konstnärliga deltagandepraktiker inom stadsutveckling utifrån projektet i Mellanstaden; Jonna Bornemark diskuterar de asymmetriska maktrelationer som uppstår i samarbetet med en statlig myndighet och Henna Harri om den kuratoriella praktiken förändrade villkor.

I appendix finns en genomgång av hur forskningsprocessen med studier och besök fördelat sig mellan dessa fyra platser och andra och en sammanfattning av alla 15 platserna.

Med en betoning på att prova och testa platsens potential ska de konstnärliga processerna fungera som pilotprojekt och kunskapsunderlag för Statens konstråds framtida satsningar. Genom att, som följeforskare, studera genomförandet av konstnärlig gestaltning och sättet på vilket det ömsesidiga utbytet sker när civilsamhälle och boende aktiveras i de konstnärliga processerna, är syftet att förmedla kunskaper inför kommande satsningar till samarbetsparter, myndigheter, företag och yrkesgrupper som arbetar med utvecklingen av den fysiska offentliga miljön. Innan jag går in på arbetsprocessen på de fyra platserna, en kort diskussion om Statens konstråds grundmetod, konstnärssurvalet och konstnärernas initiala arbete med att forma ett civilsamhälle av en grupp av invånare.

EN GRUNDMETOD

I Statens konstråds delrapport 2018 beskrivs en ”grundmetod” som myndigheten har använt genomgående på platserna vid arbetsprocessen med *Konst händer*. I sammandrag består metoden av att de lokala grupperna har ”varit med och tagit alla för projekten avgörande beslut” bland annat i fråga om urval av plats, situation och

konstnärer kopplade till utvald tematik, utifrån utmaningen ”att arbeta med professionella konstnärer när civilsamhället är beställare”.¹ Att civilsamhället ska vara med och ta alla avgörande beslut för processen innebär rollförskjutningar, mellan konstnärer och civilsamhälle och mellan dessa grupper och Statens konstråd. På vilka villkor blir civilsamhället beställare? Hur fungerar rollförskjutningarna i praktiken? Processen är komplex genom att vissa önskemål och behov beskrivs i ansökningarna, medan andra kommer upp i processen, samt att de sökande inte alltid blir del av de grupper som till slut formeras.

KONSTNÄRSURVAL

Statens konstråds uppdrag består i att välja ut professionella konstnärer för permanenta eller tillfälliga konstnärliga projekt på offentliga platser, i bostadsområden och i stadsutvecklingsprojekt, utifrån en tolkning av beställarens intentioner och behov och genom att leda processen. I *Konst händer* är det traditionella uppdraget förändrat genom att civilsamhället ska anta en beställarroll och vara med och ta ”alla för projekten avgörande beslut” men utan den traditionella beställarens ekonomiska och professionella mandat. Konstnärsurvalet bygger på att den lokala kännedom som finns på en plats ska tillföras konstnärliga resurser genom konstnärers unika förmåga ”att tillföra platsen någonting nytt; att se den med andra ögon.”²

I anvisningar för ansökan är det inte klart uttalat att konstnärerna även i det här speciella projektet väljs av Statens konstråd, som presenterar några av konstnärerna för de aktuella grupperna, som därefter får välja. I realiteten har urvalet gått till på olika sätt på olika platser, ibland har Statens konstråd valt konstnärer och då har gruppen på plats haft valet att säga ja eller nej. Ett par av konstnärerna beskriver att det var en svårighet att inte vara vald och att det påverkade arbetsprocessen. Någon känner sig påtvingad den grupp som sökt. På andra platser är det oklart om de boende haft något att säga till om i urvalet, delvis beroende på att det är Statens konstråd

1. Statens konstråd 2018, sid. 2.
2. ibid.

som har kunskapen om de konstnärer som de presenterar, men också att det finns delade meningar om det överhuvudtaget fanns ett val. Det kanske inte heller uppfattas som ett val när ingen av konstnärerna är kända för dem som ska välja.

På flera platser blir det mer eller mindre den utvalda konstnärens uppgift att forma den grupp som ska fungera som samarbetspart under den konstnärliga processen, vilket betyder att den gruppen inte har deltagit i valet av konstnär. På flera platser är det alltså de utvalda konstnärerna som väljer och formar en grupp på plats att samarbeta med. Vem som väljer vem och vad det är som gör att vissa val känns självklara för platsen och situationen och andra inte, handlar om olika förutsättningar och förväntningar som är svåra att förutsäga och planera för.

På flera platser finns förväntningar att lokala konstnärer ska engageras. En huvudprincip har dock varit att inte, förutom i Jordbro där gruppen insisterar, efterfråga eller kontraktera civilsamhällets egna förslag på konstnärer eller konstnärer på plats. En orsak är, som tidigare nämnts, den professionella konstnärens förmåga att se på platsen med andra ögon. En annan orsak är rädslan för att konsten ska av-professionaliseras och bli amatörmässig, en rädsla som utgår från myndighetens uppdrag att värna konstens kvalitet och att kontraktera professionella konstnärer. Konstnärliga uttrycksformer förändras i mötet med samhällsförändringar vilket gör att tolkningen av ”konstnärlig kvalitet” också ständigt förändras men samtidigt fungerar utestängande för samtida konstuttryck och hantverkstraditioner som inte inordnats i den etablerade konstvärlden eller som har andra utgångspunkter och erfarenheter.

Nedan i den vänstra spalten finns de kvalitetskriterier som Statens konstråd använt för att göra sitt urval av konstnärer till *Konst händer*. I den högra finns utdrag ur ansökningar och rapporter som svarar mot jämförbara kvaliteter från civilsamhällesgrupper. Ställda sida vid sida kompletteras Statens konstråds kvalitetsdefinitionerna med ett perspektiv inifrån de platser som avses i satsningen, vilket betyder att de två spalterna svarar mot olika politiskt-rumsliga maktpositioner (uppifrån/utifrån – inifrån/lokalt):

<i>Statens konstråds kvalitetskriterier:</i>	<i>Ur ansökningar – lokal egenmakt som kvalitet:</i>
Hög konstnärlig kvalitet	Egna erfarenheter, berättelser, budskap, drömmar
Hög konstnärlig integritet	Utrymme för den egna kreativeten
Publik delaktighet	Permanent spår för kommande generationer
Social kompetens	Skapa en egen plattform
Pedagogisk kompetens	Inte förminskas till pedagogiska representationer
Beprövad erfarenhet av komplex processbaserad produktion	Byggt kunskapsallianser för social mobilisering för förändring, med konst
Beprövad erfarenhet av offentlig permanent konstproduktion	Socialt konstnärliga aktiviteter för ett mänskligt centrum
Kunskap om senmodernismens byggda miljöer och livsvillkor	Vi är civilsamhället, uppväxta här
Kunskap om stadsbyggnadsprocesser	Vi är avantgardet mot nedläggning av skola/kulturhus Boendenätverk för urban mobilisering

Jämförelser mellan dessa rumsligt-politiska förutsättningar och perspektiv skulle behöva diskuteras utifrån frågan om vilken roll lokala konstnärer får när lokalsamhället inte kan påverka de grundläggande förutsättningarna för satsningen. Lokalt, bland dem som

bor och verkar på en plats, finns en plats-specifik kunskap om senmodernismens byggda miljöer och livsvillkor jämfört med den som kommer utifrån. I många fall används redan konst och kultur som metoder för att både bygga social gemenskap och för att mobilisera ett politiskt motstånd mot rumsliga förändringar som påverkar sociala mönster och möjligheter. Med konstnärer och hantverkare från hela världen finns också en rad berättelser och erfarenheter som väntar på att få ta plats och uttryckas konstnärligt och kulturellt i det offentliga.

FORMA ETT CIVILSAMHÄLLE

Vid kravet på det konstnärliga arbetet att "aktivera sociala strukturer" är frågan hur det går till i praktiken. Vilka boende, lokala organisationer och civilt samhälle efterfrågas, vilka behov har de och hur får de ett inflytande genom *Konst händer*? Det finns många boende att ta av, grupperna förändras och de behov som uttrycks i ansökningarna under vägen omformuleras när den konstnärliga professionens roll ska samordnas med civilsamhället.

Det invånarinflytande, som syftar till att öka det demokratiska deltagandet, måste i flera fall sökas upp, formas och mobiliseras; en process som inleds lokalt i och med ansökan, vidare i den fördjupade undersökningen och som fortsätter i princip ända fram tills arbetet avslutas på en plats. Detta sker på olika sätt på platserna. På vissa platser tar Statens konstråds projektledare det ansvaret, i andra fall blir det de utvalda konstnärernas uppgift.

Konstnärerna antar en rad olika roller och funktioner i lokalsamhället; identifierar behov och möjligheter för konstnärlig gestaltning som kan höja intresset för området; arrangerar workshops, möten med föreningar och dialogprocesser i samband med renoveringar och nya anläggningar. I konstnärernas rapporter finns beskrivningar av hur arbetet initialt handlar om processer för att söka upp, forma och synliggöra vissa grupper inom civilsamhället. I Lina Sofia Lundins rapport från Tjärna ängar, Borlänge beskrivs arbetet med att identifiera platser och att bygga relationer på följande vis:

Målet med studien har varit att identifiera platser i området

där en konstnärlig gestaltning skulle kunna genomföras och ge idéförslag på hur konst kan attrahera innevånare och höja intresset för området. Förstudien skulle också ske med inflytande av olika grupper av innevånare i Tjärna ängar. Därför har jag haft stort fokus på att bygga relationer med boende, knyta kontakter med organisationer, aktörer och verksamheter i området och med kopplingar till staden. Jag har också arbetat med att skapa mig en uppfattning av bostadsområdet och de planerade ombyggnationer som sker på platsen.

Konstnären Johanna Gustafsson Fürst i Mellanstaden, Karlskrona beskriver att den inledande perioden på plats "var en organisk process med att hitta rätt personer" och att det för att skapa sig "en bild av platsen" innebar en rad olika möten

med politiker, tjänstemän inom kommunen, kulturarbetare, sociala entreprenörer, studieförbund, skolor och kulturinstitutioner [...] styrelsemöten och strategiska möten i mindre arbetsgrupper samt var med om att diskutera ansökningar till kulturpengar och organisation av styrelsearbete.

Den tidskrävande processen med att bygga upp projektet beskrivs av Konstfrämjandets lokala projektledare på Råby, Västerås som att:

samordning och samarbete under skissdelen [är] ett fundament eftersom projektet byggs upp kring det sociala mötet mellan människor. Att bygga upp ett kontaktnät [...] handlar om att lära känna människor på ett personligt plan där alla parter investerar något som betyder något för dem i mötet. Det här är tidskrävande men nödvändigt för att delaktighet ska uppstå i projektet.

Synliggörandet av konstnärerna blir en viktig del av arbetet för att skapa det förtroende som krävs för att kunna organisera ett invånarinflytande på plats, vilket beskrivs av Gustafsson Fürst som:

Att genomföra ett mer aktivt arbete var bra för att få en mer synlig roll så att fler boende och delaktiga i området skulle veta vem jag är och vad jag gjorde där.

Ett annat sätt att synliggöra och väcka intresse för konsten lokalt är att bokstavligen gräva sig ner i historien vilket beskrivs av konstnärerna Anna Högberg och Johan Tirén som arbetar i Gamlegården, Kristianstad:

Under tre dagar i september arbetade vi på plats i parken bakom Gamlegårdens Centrum. Vi identifierade en intressant gropformation, strategiskt placerad mellan ett antal frekvent använda gångvägar, där vi kom att iscensätta en utgrävning. Under de tre dagarna mötte vi såväl barn som vuxna, vi arbetade tillsammans och samtalande om området, men också om konst och vad det kan vara.

Konstnärerna antar en komplex roll som arbetsledare, organisatörer och projektledare som innefattar kontakter med olika organisationer och verksamheter. Det handlar om rollförskjutningar inom konstnärens praktik, till de boende och till Statens konstråd som arbetsgivare. Mer om detta i den avslutande analysen.

Jordbro: Från svartmålning till lysande näsvighet

Avsnittet om Jordbro är skrivet baserat på deltagande i workshops, möten och protokoll från referensgruppsmöten, rapporter och intervjuer med aktiva medlemmar i Jordbro kultur- och föreningshus och med Statens konstråds projektledare. I avsnittet om Jordbro försöker jag ta de sökandes perspektiv i sin kamp för kulturhuset och för en egen inverkan på den konstnärliga processen.

RUM FÖR BILDNING OCH KULTUR

Stadsdelen Jordbro i Haninge kommun har en given plats i den svenska kulturhistorien genom dokumentärfilmaren Rainer Hartleb som i "Jordbrobarnen" följde en skolklass från lågstadiet till vuxenlivet åren 1970–2014. Filmerna skapar ett unikt dokument över uppväxten i en ny stadsdel och i det svenska välfärdsbygge som skulle frambringa en ny modern medborgare. Idag bor nästan 11 000 invånare i Jordbro.

Östra Jordbro ritades av arkitekten Ebbe Lidemark och bebyggdes, med början 1963, med låga flerfamiljshus och radhus inpassade i lummig natur och med ett centrum på gångavstånd från pendeltåget, mer likt en småstad än en förort. I Jordbro, liksom i många stadsdelar inom miljonprogrammet, fick det gamla kulturlandskapet en underordnad roll när en ny ljus framtid skulle byggas; landets största gravplats från yngre järnåldern hamnade i utkanten av samhället medan skylten Coca-Cola Sverige har en framträdande plats och lyser vid infarten med pendeltåget.

Kyrkan och skolan var viktiga institutioner för det svenska samhällets sociala liv och båda fick en central plats i miljonprogrammets stadsdelar. Både Jordbro kyrka och Jordbromalmsskolan för årskurserna 6–9 byggdes 1971 mitt i centrum. Skolan, som ritades av arkitekten Gunnar Cedervall, är en tålig konstruktion av tegel och limträ på omkring 7 000 kvadratmeter. Efter 40 år "mitt i byn" lades Jordbromalmsskolan ner 2011 trots offentliga protester från boende,

föräldrar, lärare och elever. Det svenska skolvalet har bidragit till ökande skillnaderna mellan inner- och ytterstadsskolor och sociologen Nihad Bunar visar i sin avhandling hur stigmatiserande processer påverkar förortens skolor negativt, vilket troligen var en av orsakerna till beslutet om nedläggningen av Jordbromalmsskolan, som är ett av de fall han studerar.³ Forskning visar hur skolvalet, tvärtemot sitt kompensatoriska uppdrag, fått stora sociala konsekvenser i form av nedlagda skolor i förorterna, ökande kunskapsskillnader och en segregerad samhällsstruktur.⁴

Trots nedläggningsbeslutet i kommunfullmäktige den 15 mars 2011 fortsätter boende och föreningar att kämpa och skolan övergår (temporärt) till att bli ett centralt kultur- och föreningshus, en dynamisk mötesplats som fyller byggnadens många rum. Med drygt 25 verksamheter, kommunala, ideella och företag – förutom de som hyr in sig vid olika tillfällen – med alltifrån bibliotek och café, musik, dans och teater för olika grupper och åldrar, till arbetsmarknadsstöd för nyanlända och diskussionsgrupper om demokrati, fungerar skolan som ett kulturhus för skapande verksamheter utifrån olika gruppers och åldrars behov. Byggnaden ägs och förvaltas av kulturförvaltningen i Haninge, vilket gör att grupperna som hyr inte är självbestämmande och att de har mycket begränsade resurser för att hålla huset öppet för allmänheten. Trots att de inte kan styra över den utåtriktade verksamheten är det ett levande hus som vuxit fram organiskt genom lokalsamhällets engagemang. "Det viktigaste huset i Jordbro" menar flera av kulturhusets medlemmar.

Riskerna med rivning, menar representanter i kulturhuset, är en ökning av sociala problem; för var ska ungas energi och kraft riktas om det inte finns någon plats för dem?

KONST OCH POLITIK – UTIFRÅN OCH INIFRÅN

Jordbro Världsorkester, JVO, med flertalet medlemmar uppvuxna, boende och aktiva i Jordbro, står bakom ansökan till *Konst händer* i samarbete med kommunens mest besökta fritidsgård Ung 137, med

3. Bunar 2001.

4. Dahlstedt & Fejes 2018.

en målgrupp från 12 till 18 år, båda med lokaler i Jordbro kulturhus. Ansökan handlar inte om, som Statens konstråds anvisningar föreslår, att "området saknar en självklar mötesplats" utan om det hot som riktas mot den mötesplats som finns.

I ansökan beskrivs ett omfattande engagemang för lokalsamhället med konserter, debatter och midsommarfirande till internationella samarbeten med konstnärer från andra världsdelar, allt med kulturhuset som den centrala platsen för aktiviteterna. I drastiska och målande ordvändningar beskrivs det kärlekslöst behandlade affärscentrumet, utomhusscenen som vittrar sönder på skolgården och det gedigna och oömma kulturhuset vars öde är oklart. Behovet av gemensamma rum beskrivs som rätten till en självklar plats i det egna samhället och till det sinnliga som tillsammans kan förena människor på en plats, vilket kräver andra ägar- och styrelseformer enligt ansökan:

Situationen är den att en plats som Jordbro skriker efter sinnliga och inbjudande mötesplatser som formats av folket och som ägs och drivs av folket.

Kombinationen av social mobilisering och kulturella uttrycksformer utgör en motsats till de "tröttsamma" integrations- och dialogprojekt som Jordbro har en lång erfarenhet av, men vars resultat varken syftar till eller leder till förändring, enligt ansökan. Misstänksamheten mot kommunens löften baseras på tidigare erfarenheter. Enligt medlemmar i kulturhuset har förslag som tagits fram under den så kallade Jordbro-dialogen mellan åren 2011 och 2014 varken följts upp eller fått några följder för kommunens framtida planering. Under oklara premisser (och med projektanställda konstnärer utifrån som process-ledare och ett kommunalval emellan) finns, enligt flera av de aktiva i kulturhuset, inga spår av dialogen och ingen diskussion om vem som har ansvaret för det fortsatta arbetet. En av dialogerna omvandlades till en kontroversiell teaterföreställning i Jordbro.⁵

I och med att Jordbro blir uttagen som en av 15 stadsdelar till

5. Degerhammar 2016.

Konst händer inleds nya förhandlingar. En referensgrupp bildas med representanter från kommunen, kulturhuset, JVO, som stod för ansökan och Blå vägen som leder projektet lokalt och Statens konstråds projektledare. Processen förs i sicksack genom regelbundna möten och aktiviteter. De sökande förtydligar att deras högsta önskan är att behålla kulturhuset som en levande mötesplats där människor i olika åldrar kan utvecklas och samarbeta genom skapandet av kultur och konst.

VEMS KONSTNÄRSURVAL?

I Jordbro kulturhus saknas inte konstnärliga resurser och samarbetsformer; i ansökan uttrycks önskemål om att fortsätta samarbeten med någon av de internationella konstnärer som de tidigare själva initierat och som resulterat i kollektiva mosaiker och väggmålningar framför och på kulturhusets ytterväggar.

Informationen i anvisningarna för ansökan till Statens konstråd att "gemensamt utforska hur konst och konstnärliga arbetsmetoder kan göra skillnad" och att "samverka med regionala och lokala aktörer kring konst och konstnärlig gestaltning av gemensamma miljöer" går att tolka som att även valet av konstnärer utgår från det lokala eller att lokalsamhällets konstnärer ska få större inflytande över den egna platsen genom projektet.⁶ Den tolkningen präglar Jordbros ansökan och process; de vet av egen erfarenhet att konst och kultur kan göra skillnad och de har en praktisk erfarenhet av konstens funktion och om samverkansprocesser.

Det starka önskemålet om ett eget aktivt deltagande resulterar i många förhandlingar och en kompromiss; kulturhusets deltagare får tillstånd att välja en konstnär knuten till husets verksamhet för att producera ett första gemensamt konstverk under förutsättning att Statens konstråd därefter kan bjuda in internationellt verksamma konstnärer och arkitekter för att producera ytterligare ett verk. I Jordbros slutrapport 2017 beskrivs arbetet med den egna konstnären som en "eftergift från konstrådets sida."⁷

6. Statens konstråd 2016a, sid. 1.

7. Slutrapport "Konst händer Jordbro" 2017 sid. 2.

Genom hela processen delar gruppen i kulturhuset med sig av sina erfarenheter i del- och slutrapporter som ger en inblick i en process som involverar lokalt organiserade grupper. Med tydlighet och humor beskrivs det lokala engagemangets vedermödor och glädjeämnen och den maktskillnad som det innebär att samarbeta med en statlig myndighet. Utan direkt stöd från den egna kommunen blir det svårt att garantera en långsiktighet i processen.

Hur urvalet av konstnärer gick till finns det olika uppfattningar om; Statens konstråd menar att de presenterade olika konstnärer medan projektledaren i Jordbro menar att inga andra alternativ presenterades. Det första valet faller oavsett hur på den Londonbaserade arkitekt- och konstgruppen *muf*, som har stor erfarenhet av arbete med lokala grupper (community-arts projects) i Storbritannien. Efter första mötet med *muf* avslår kulturhusets projektgrupp förslaget. I samtal framkommer att avslaget kunde bero på att det första mötet uppfattades som stressigt och forcerat och att gruppen i kulturhuset befarade att de skulle bli överkörda av denna kreativa energi.

Nästa utvalda konstnärs- och arkitektgrupp Pezo von Ellrichshausen (PVE) från Chile besöker Jordbro ett par gånger. I en två-dagars workshop föreslår de att lokalsamhället engageras för att måla kulturhuset svart både inuti och utanpå, för att på det sättet väcka uppmärksamhet kring husets viktiga roll i Jordbro. För- och nackdelar diskuteras livligt men leder till slut till avslag även för de chilenska konstnärerna. Pragmatiskt utifrån projektets begränsade tid beslutar Jordbro-gruppen att återgå till *muf* från London.

UPPLYSNING

Utifrån önskemålet om en egen konstnärsdriven process arbetar en grupp på tolv personer – konstnärer, hantverkare och ungdomar med anknytning till kulturhuset – under fem dagar med att bygga en fågel av överblivet trä från ett exklusivt bygge i Täby som ”har gjort en klassresa”.⁸ Genomgående präglas gruppens rapporter av en humoristisk samhällskritisk inställning. Fågeln, en tjäder (som i Haninges kommunvapen) med namnet *Alondra* (som betyder

8. Delrapport ”Konst händer Jordbro, etapp 1” 2017, sid. 2.

beskyddare och lärka på spanska), placeras i ett hörn på taket vid kulturhusets entré och lyser upp inifrån vid mörkrets inbrott. Fågeln fyller flera syften; att beskydda verksamheten och att lysa upp entrén för besökare. På det sättet löser konstverket för en period ytterligare ett problem; den otillräckliga belysningen vid kulturhuset i centrum under mörka vintrar och kvällar. Varken gatlyktan mitt emot kulturhuset eller den nyinstallerade på skolgården fungerar, trots många påstötningar till kommun och fastighetsbolag.

I samband med arbetet med den lysande fågeln på kulturhusets tak bytte Jordbro centrum ägare från norska Comerciante AB till Samhällsbyggnadsbolaget, SBB, och rivningsbeslutet aktiveras. Följdriktigt inleder projektledaren från Statens konstråd två-dagars-workshopen med konstnärgruppen PVE, med frågan om vad som är det nuvarande kulturhusets essens och om man skulle kunna flytta över den till ett annat hus. En livlig diskussion tar vid där deltagarna från kulturhusets olika verksamheter verkar överens om att den gediget byggda och labyrintiskt organiserade skolan är idealisk för sina nuvarande ändamål. Fördelarna består i att verksamheten har växt fram organiskt över tid med syftet att själv driva och producera konst och kultur. Argumenten mot rivning utgår ifrån de stora kostnaderna för ett nytt kulturhus – byggnaden är redan betald – och att den ytmässigt och arkitektoniskt tål förändringar och utveckling vilket ett nytt hus inte gör. Flera påtalar att kultur och bildning sitter i väggarna; en skola är ett kulturhus och kultur är (ut)bildning som växer genom olika kulturella språk. Ett nytt hus skulle innebära att det som vuxit fram skulle spridas ut och till stora delar försvinna.

Kampen för huset beskrivs som en kamp där politiska ekonomiska krafter ställs mot folkets kulturella krafter och rivningen som en slutlig konsekvens av de nedmonteringar av samhällstjänster som pågått i Jordbro sedan 80-talet. Återkommande används det nya kulturhuset i Haninge som avskräckande exempel som beskrivs som ”en galleria för kulturkonsumtion.” Där finns inte plats för allt det som utmärker Jordbro kulturhus och dess kreativa samarbeten; produktion, repetitioner och experiment som ibland leder fram till publika föreställningar och debatter, men där huvudsyftet är

skapandet av förutsättningar för ”tillgänglighet till och makt över platsen där man bor.”⁹ De planer som sipprat ut om det nya kulturhuset visar också en betydligt mindre byggnad som ska delas med idrottsverksamheter.

...ELLER SVARTMÅLNING

Efter en kort presentation av tidigare konstnärliga och arkitektoniska projekt presenterar PVE sin konstnärliga idé som består i att måla kulturhuset svart både utanpå och inuti. Medan deltagarna intensivt försöker att föreställa sig huset svart lägger PVE fram argument för sitt förslag: Att måla huset svart kräver inga stora investeringar men genom att alla kan måla, oavsett ålder och förutsättningar, blir både arbetsprocessen och det färdigmålade huset en manifestation av samarbete, enighet och en gemensam vision för framtiden. Det övergår helt enkelt från att vara en skola som fungerar som ett kulturhus till att bli ett konstverk som med en påträngande, mörk, närvaro utgör ett starkt argument för kulturhusets bevarande. Efter den argumenterande utläggningen är de flesta av deltagarna entusiastiska och vill påbörja ommålningen direkt. Svartmålningen skulle äntligen bli den synliga protest som skulle kunna få kommunens politiker att reagera.

Även om det är roligare att vara positiv till ett förslag är det några få av de ansvariga för verksamheterna i huset som, utifrån detta ansvar, argumenterar emot; idag är det modernt med svarta hus, många villor och till och med varuhus målas svarta, så varför skulle det här huset väcka uppmärksamhet om det blev svart? Det blir alldeles för mörkt och dystert att arbeta i svarta rum som känns mindre än ljusa. Vi bor i ett mörkt land med mörker en stor del av året. Hur ska vi övertyga dem som arbetar i huset och hur ska vi få tillstånd? Byggnaden är stor, tänk om vi inte orkar måla hela?

Därefter fortsätter diskussionerna i mindre grupper som ger möjligheter att vrida och vända på för- och nackdelar. I den grupp där jag deltar handlar diskussionen både om svarta metaforer och om svart som symbolfärg: Svart står för det negativa, för det dåliga

9. Statens konstråd 2015, sid. 3.

och farliga, men också för sorg och död. Eftersom Jordbro ofta svartmålas utifrån, varför inte återta metaforen och vända den till ortens fördel? Det svarta huset skulle både ge uttryck för sorg när den fungerande verksamheten ska begravas och förhoppningsvis väcka en sådan uppmärksamhet att media – och därmed även politikerna – inser husets betydelse för Jordbro så att rivningen förhindras.

Avslutningsvis skriver alla ner vad de tycker om förslaget och hur de vill gå vidare. Åsikterna går isär från det tydliga och kompromisslösa utropet: ”Paint it black!” till den modesta förhoppningen: ”Jag är osäker på om det går att genomföra men jag hoppas!!!” Att måla huset svart står för den fredliga kampen mot makten och ”är ett starkt uttryck som mest liknar att kedja oss till träd i skogen för att stoppa skogsröjningen” och en önskan om att både synliggöra och att dölja, eller bli del av något större, en rörelse som kan bryta isoleringen:

Personligen gillar jag idén av den svarta färgen, att skapa ett svart hål där vi både kan synas för alla men också gömma oss för auktoriteter som vill riva huset.

Jag är helt säker på att det krävs en massiv protest, en protest som är intressant nog för media att rapportera om och nåt som syns så väl att det sticker i ögonen på politikerna. Det finns andra platser, rivningsobjekt som målats svarta som en sorgemanifestation. Det skulle innebära att jordbro kommer att ingå i ett internationellt konstkoncept, kanske en rörelse även, men det är precis det vi vill ha, en bred internationell plats i konstkollektivet som kämpar för rätten till öppna, kreativa platser.

Slutligen talar realismens pragmatiska röst:

Det är lätt att vara kompromisslös som kontrakterad (?) konstnär. Man tänker ut en glimrande idé, intellektualiserar den, genomför den och åker sedan därifrån. Det är inga problem om man gör enbart ett konstverk, men detta är inte enbart ett

konstverk utan mycket mer. Det gör att man måste kompromissa. Det är inte fult eller dåligt att kompromissa. Teater, opera, musik är alltid kompromisser där man får anpassa sina idéer efter förutsättningarna och efter andra människors idéer. Så, denna process kräver kompromisser men kompromissvilja saknas. Vilket är synd!

SVART HÅL

Den andra dagens eftermiddag ägnas åt att göra ett fullskaleprov i ett av rummen; tegelväggen blir svart, taklanternorna blir svarta och de svartklädda personer som målar blir snart en del av rummet. Effekten är slående; rummet blir avsevärt mindre, väggarna kryper närmare, nyanser försvinner och atmosfären blir nästan tryckande. Den tidigare entusiasmen svalnar något. Kanske blir huset ett svart hål där all energi försvinner?

Att ha invändningar mot eller vilja modifiera förslaget uppskattas inte av konstnärerna. Motståndet jämförs med en konservativ inställning till konst och betyder att personen ifråga har fel. Någon fogar in att det gäller konst på museum men att det här huset är en arbetsplats. Konstnärerna tar det för självklart att det är ett val att gå på museum eller att avstå medan att förstå och uppskatta konst är en fråga om att vara öppen för det nya och att i det fallet är det negativt att vara konservativ. Implicit presenteras en uppfattning om att "riktig" konst inte kan kritiseras och diskuteras.

Svagheten i förslaget "svartmåla huset" som det presenteras är att det, i all sin enhetlighet, inte tål en process eller kompromisser och att det krävs en stark tro på att ett svart hus kan bidra med allt det som konstnärerna hävdar. Den estetiska renhet och enhet som definierar PVE:s konst blir en motsättning mot platsen och de aktivas spretiga mångfald. Detta är kanske inte platsen för den entydiga berättelsen, behovet handlar om en plats där olika röster och uttryck kan äga rum. Efter ytterligare ett par skissartade förslag från PVE och fortsatta diskussioner i projektgruppen avslutas samarbetet eftersom alla parter inser att det blir för många kompromisser från båda håll och *muf* blir återigen aktuella och bjuds in under våren.

När *muf* återigen kommer in i processen lämnas "svartmål-

ningen" för att istället öppna inför den okända framtiden genom att synligt och visuellt med kreativ kraft och energi bejaka, enligt *mufs* benämning, det "Nya fantastiska kulturhuset". Tanken är att med hjälp av en installation och scen framför kulturhuset både informera om vad som pågår och att gemensamt bygga upp drömmar, förhoppningar och förväntningar. Istället för att ockupera det gamla kulturhuset är planen att ingjuta så stora förväntningar på ett framtida kulturhus att kommunen måste agera, antingen genom insikten att det nuvarande kulturhuset fyller en viktig funktion och att det blir alldeles för dyrt att riva och bygga nytt, eller låta ett eventuellt nytt kulturhus påverkas av de aktiva och de boendes önskemål.

Efter ytterligare en arbetsperiod ska den månadslånga kulturfestivalen, som är resultatet av processen tillsammans med *muf*, gå av stapeln. En näsa i glasfiber spelar en huvudroll för festivalens syfte; att fysiskt och metaforiskt skapa uppmärksamhet kring "kulturhuset mitt framför näsan".

Projektledarna i kulturhuset tar initiativet och bjuder in kulturministern, som kan delta tisdagen den 19 september och då blir det invigning den dagen, klockan 19.00.

FRÅN BLUES TILL BLUEPRINT

Vägen från pendeltågsstationen till Jordbro centrum kantas av lägenhetsbyggen i olika stadier. Här byggs bostäder för första gången på många år. På många sätt kan det uppfattas som positivt att Haninge kommun satsar på Jordbro, men flera aktiva i kulturhuset menar att bostadsbyggandet inte handlar om att satsa på dem som bor i Jordbro, utan att kommunen i bostadskrisens spår ser en möjlighet att få in en mer ekonomiskt stark målgrupp. Närmare centrum bryter en annan verklighet in i synfältet; ett förkolnat garage med ett utbränt bilvrak.

Vid planeringsmötet den 8 september med referensgruppen inför den kommande invigningen framkommer det att medlemmarna i referensgruppen är oroliga och stressade. Det är mycket kvar att göra inför den månadslånga festivalen och invigningen av delprojekt 2 för *Konst händer Jordbro*. Samtidigt tränger sig andra

akuta problem på. Ungdomsgården, liksom biblioteket, har tillfälligt stängt på grund av problem med ordningen. Ett gäng med unga pojkar på 11–15 år utan meningsfull sysselsättning driver omkring efter skoltid och (för)stör. Oron och stressen gäller både det näraliggande och det långsiktiga: Hur ska ordningen upprätthållas under invigningen? Vad kommer att hända i Jordbro om kulturhusets rivs? På en av kulturhusets innergårdar pågår samtidigt en workshop tillsammans med en av *mufs* konstnärer och det luktar starkt av epoxylim; en stor näsa av glasfiber ska snart lysa upp kulturhuset.

Förutom praktiska frågor – som att filmduken ska placeras i en byggnadsställning framför huset – diskuteras affischering och pressreleaser, även om ingen i gruppen tror att det finns något intresse för Jordbro bortom en redan etablerad mediabil av ”förorten”. Att skriva om ett av Sveriges största och mest levande kulturhus vore att se bortom den bilden och vem vågar, vill, orkar, göra det?

KULTURHUSET MITT FRAMFÖR NÄSAN

Dagen för invigningen är det uppehållsväder men hösten nalkas; det känns i luften. Efter en intensiv arbetsperiod för kärntruppen i kulturhuset är festivalmånadens program satt, filmduken är på plats för projektioner av *Blueprint Jordbro* som en bakgrund till det som ska ske på skolgården och den lilla scenen framför. En av kulturhusets konstnärer har skapat en symbolisk och mångtydig drömbild av det framtida kulturhuset – en blue print av *Crystal Palace*.¹⁰

Blue print, blåkopia, är en kontaktkopieringsmetod från sent 1800-tal som på ljuskänsligt papper kunde återge arkitektur- och planritningar, innan kopieringsmaskinernas tid, och som kännetecknas av vita linjer på blå bakgrund; ett negativ av originalet. Begreppet blåkopia används även i överförd bemärkelse, metaforiskt, om att kopiera en idé eller en metod, om man bortser från att blåkopian är ett negativ av den rättvända skissen. Förhållandet mellan negativa och positiva bilder skapar i *Blueprint Jordbro* en mångtydig

10. En tillfällig järn- och glasbyggnad under den stora industriutställningen 1851 i London.

karta över ett socialt rikt samhälle där negativet ger tyngd åt de rumsliga behoven medan de rättvända, positiva bilderna – med bakgrunden vit och linjerna blå – ger ett skört och gracilt intryck, i likhet med förlagan *Crystal Palace*. Under invigningen projiceras den sköra framtidsbilden på duken framför kulturhuset och den inglasade kartan överlämnas till kulturministern av en ung kvinna som bär en egentillverkad svart kjol med alla föreningarnas namn i silverskrift.

Förväntansfullt blandas boende med människor utifrån; från kulturdepartementet, myndigheterna Statens konstråd och ArkDes med flera andra både yrkespersoner och andra intresserade, ett drygt hundratal. Ett program med dervish-dans, musik-kollo-ungdomar och samtal mellan kulturministern och kulturhusets projektledare föregår invigningen av konstverket – näsan – som hänger på den närmsta lyktstolpen vars lampa inte fungerar. I samtalet pläderar kulturministern för att konsten ska vara fri och att konst och kultur inte ska nyttiggöras eller ha ett annat syfte än sig själv. I Jordbro kulturhus bärs verksamheten av en liknande tro på konstens och kulturens kraft att förändra, men med en annan politisk analys inifrån lokalsamhällets egna erfarenheter och problemformuleringar.

Kulturministern tänder högtidligen den batteridrivna lampan inuti näsan vid mörkrets inträde och ger konstverket sin metaforiskt näsvisa förklaring: Den lysande näsans funktion är att upplysa politiker och makthavare om de sociala och kulturella kvaliteter och resurser som organiskt vuxit fram i ”kulturhuset mitt framför näsan”.

VAD SKA HÄNDA MED JORDBRO?

Invigningen i den tidiga höstkvällen föregår en månadslång festival i det osäkra höstvädret. En av programkvällarna, den 11 oktober, utgår ifrån frågan ”Vad ska hända med Jordbro? Syftet är att diskutera Jordbros framtid, men också att få kunskap om hur en planprocess går till och vilka möjligheter det finns för de boende att påverka. Två planarkitekter från stadsdelsförvaltningen i Haninge kommun presenterar planerna för centrala Jordbro och berättar att nästa steg är en samrådsprocess där alla berörda boende ska kunna lämna

synpunkter. I planerna ingår enligt arkitekterna att "utveckla Jordbro till en attraktiv och levande stadsdel med mycket aktivitet". Den direkta frågan om vad aktiviteterna skulle bestå i om kulturhuset rivs får inget svar. "Liv och rörelse" var andra ledord men utan att närmare gå in på vad som ska generera detta folkliv.

Därefter diskuterades Jordbros framtid av en panel bestående av tre män med olika relationer till kommunen; en person som bott länge i Jordbro, en kommunpolitiker från socialdemokraterna och en representant från JVO som numer är anställd i kommunen. Diskussionen rörde bland annat den olägenhet som det innebär att centrum inte ligger i nära anslutning till pendeltåget, vilket gör att pendlare som ska vidare till andra delar av kommunen inte kan handla där på hemväg från arbetet.

I diskussionen framkom också att med närheten till bostadsbristens Stockholm finns det stora möjligheter för Jordbro att förtäta och bygga nya bostäder. Med den inflyttning som beräknas behövs också andra rumsliga resurser, bland annat nämndes en 1-6-skola, ny högstadieskola och en sporthall. Farhågor uttrycktes om att en del av de boende i Jordbro inte kommer att ha råd att bo kvar; hyrorna kommer att stiga när mer välbeställda flyttar in och människor som inte har råd att bo kvar trängs bort.

Diskussionen blir aldrig riktigt het, eftersom de tre i panelen och moderatorn i stort har liknande syn på de riktigt brännande politiska frågorna, men ingen av motsatt uppfattning av kommunens politiker kunde eller ville delta. Därför är panelen relativt överens om att det bästa samhället består av en mix av olika sociala och ekonomiska förutsättningar, men också att det är farligt när en känsla av att vara förbigången sprider sig; som i Husby och på andra platser där varken journalister eller beslutsfattare bor och där rösterna från de boende försvagas eller helt uteblir. I sammanhanget nämns att det inte var en slump att just Jordbromalmsskolan lades ner, trots att det fanns andra skolor med sämre resultat och färre nöjda elever. Ingen vet heller hur det påverkar barn som växer upp och vad det gör med den sociala strukturen i lokalsamhället när det inte finns någon skola att välja i närområdet.

Någon i panelen menar att Jordbro och andra liknande platser

inte får samma kommunala service, trots samma skattesats som den övriga kommunen, vilket förstärker en känsla av osynlighet och låg prioritet. Avslutningsvis nämns den trötthet som mängden återkommande kortvariga projekt för med sig genom bristen på långsiktighet, uppföljning och vidareutveckling. I Jordbros slutrapport beskrivs programdagens paneldebatt på följande vis:

Diskussionen och samtalet böljade fram och tillbaka och spände över Jordbros historiska och nuvarande problem samt om den projektväg som under tre decennier sköljt nästan 200 miljoner över Jordbro i form av storstadssatsning, ytterstadssatsning, Jordbroprocessen utan att lösa någonting. Detta sköljde vi ner med kaffe och kaka bekostat av ytterligare ett projekt.¹¹

VEM BLEV DRAGEN VID NÄSAN?

Festivalen i Jordbro innehåller ett blandat program med filmvisningar, marknad, uppträdanden och diskussioner om aktuella ämnen men drar inte mycket publik från lokalsamhället.¹² Det stora flertalet kom till invigningen (drygt 120) och avslutningen (ett 40-tal). Vid avslutningen den 15 oktober är det uppehållsväder och den lysande träfågeln från taket monteras ner eftersom tillståndet från fastighetsägarna gått ut. Entrén återgår till sin dunkla existens. Projektledaren från JVO håller ett tal som i korta drag sammanfattar processen från ansökans ursprungliga "rop på hjälp" till den kärnfulla utsagan:

RÄTTEN till en skapande kultur UTAN en konkret plats att skapa på blir en tom och innehållslös rätt.¹³

Däremellan lyfts kritik mot kommunens planer och med hänvisning till näsan, "att MAKTEN i tider av förändring inte ser det värdefulla som redan finns, där mitt framför nästan på alla" och kritiken

11. Slutrapport "Konst händer Jordbro" 2017, sid. 5.

12. Ibid.

13. Versaler i talarens utskrivna tal.

avrundas med frågan om "vad samhället i stort vill ska hända med ställen som Jordbro?" Talet avslutas i moll:

Nu avslutas projektet. Vi monterar ner Alondra, mänsklig-
hetens beskyddare från taket. Vi eldar upp honom. Vi grillar
i elden och skaffar oss krafter för en ny morgondag. Härmed
förklarar jag projektet *Konst händer Jordbro* för avslutat.

OCH SEN DÅ...

När *Konst händer Jordbro* avslutas den 15 oktober 2017 är det svårt
att se satsningens långsiktiga lokala effekter. Näsan, som blev det
fysiska resultatet av samarbetet med *muf*, får ett fortsatt liv på ut-
ställningen *Public Luxury* på ArkDes mellan den 1 juni 2018 till den
13 januari 2019. På utställningen har en kopia av den lysande näsan
fästs på en kubisk form och framför den finns ett bord där ett ingla-
sat exemplar av *Blue Print Jordbro* ligger. Ovanför bordet hänger den
svarta kjolen med alla föreningarnas namn som bars på invigning-
en. Ända in i det sista pågår en kamp om vems konstnärliga arbete
som ska representera *Konst händer Jordbro*; det bord som ritades av
muf och som byggdes på plats får en annan form när konstnärer i
kulturhuset tillverkar det kubiska stödet och bordet efter egen mo-
dell i återvunnet trä.

De stora frågorna kvarstår: Vad kan äga rum och vem har mak-
ten över platsen? Vad ska hända med Jordbro? Enligt mailkonver-
sation med en av planarkitekterna i Haninge kommun har de fått
ett nytt planuppdrag som innebär att centrum ska flyttas närmare
pendeltåget, vilket löser problemen med närhet mellan kollektiv-
trafik och centrum. Kulturhusets status förändras inte, marken har
reserverats för nya bostäder och en plan för rivning och evakuering
går inom kort ut till föreningar och verksamheter i huset.¹⁴

Processen avslutas som den började i Jordbro, med ett rop på
hjälp. Den medlem i JVO som skrev ansökan mailar mig som svar
på en fråga om planerna för huset och berättar att huset ska rivas
2019 och att det inte finns några ersättningslokaler i Jordbro och

14. Enligt mail den 20 september 2018.

att "alternativa lokaler i andra kommundelar prissätts enligt mark-
nadshyra" och fortsätter:

I nuläget känns det som att ett nytt kulturhus ligger långt
bortom horisonten, om det ens existerar. Och om det byggs
står det färdigt om tidigast 4-5 år, i anslutning till det nya
centrum en del politiker vill se vid Jordbro station.

Jag har tagit en del kontakter med personer som kan vara
intresserade av vad som nu sker i Jordbro. Det ser ju ut som
att kommunen river den enda samlingsplatsen för kultur och
möten mellan människor och ersätter den med ingenting.
För en plats som befinner sig på polisens lista över utsatta
områden i Sverige är det en vågad politik. Eller ett fullskaligt
experiment! Jag ser gärna att forskarsverige nu följer vad som
sker i Jordbro.

ANALYS: KONST SOM POLITISKT VERKTYG

I Jordbro blev arbetet med *Konst händer* en förhandlingsprocess om
vilka konstnärliga insatser, och av vem, som var relevanta för lokal-
samhället och Statens konstråd. Friktionen och förhandlingarna
som uppstod genom *Konst händer Jordbro* skulle kunna förklaras
som en konfrontation mellan skilda perspektiv på 'konst som ett
politiskt verktyg' som i grunden utgår ifrån olika konstbegrepp och
strategier för att mobilisera och aktivera invånare. Om målet, som i
Konst händer, är att öka det demokratiska engagemanget och infly-
tandet lokalt på några platser med konst som verktyg, vad händer
när engagemanget lokalt och konstnärligt redan är stort som i Jord-
bro kulturhus?

Två konfliktpunkter är värda att studera i processen *Konst hän-
der Jordbro*:

1. de skilda konstbegrepp som präglar diskussionen om urvalet
av konstnärer
2. skillnader i lokalsamhällets mobilisering – ovanifrån eller
inifrån

SKILDA KONST- OCH KVALITETSBEGREPP

I och med *Konst händer* tillkommer ett krav att förändra och anpassa metoder och processer så att arbetet med den konstnärliga gestaltningen ska ske utifrån lokala behov och tillsammans med civilsamhället. Det blev ingen enkel ekvation eftersom konstnärer som valdes kom utifrån och lokalsamhällets egna förslag på konstnärer, eller boende som redan arbetar som konstnärer, inte har diskuterats när projektets byggdes upp.

Diskussionen mellan en statlig myndighets och lokalsamhällets skilda erfarenheter av konstnärlig verksamhet kan tolkas som en dragkamp mellan olika konstupbegrepp; på ena sidan Statens konstnärliga kvalitetskriterier utifrån ett samhällsuppdrag som definierar vad som är god konst;¹⁵ på andra sidan de konstnärliga och kulturella uttryck som kan uppstå i ett lokalsamhälle med invånare från många delar av världen och där konst och kultur svarar på både ett vardagligt socialt behov och en önskan om att påverka samhället.¹⁶ Den dragkampen handlar inte enbart om konstens olika funktioner i ett samhälle, utan även om vilket demokratiskt utrymme som erbjuds genom statliga anslag för olika konstnärliga språk och uttrycksformer.

Genom tiderna har olika definitioner av kvalitet, i en västerländsk kanon, utgått ifrån en dominerande samhällsklass och en smakinläring som i praktiken fungerar som en mekanism för att stänga ute det främmande och nya inom både konstnärliga utbildningar och utställningar. Det resulterar i att konst- och kultursektorn inte täcker den mångfald av kulturella och konstnärliga uttryck som numer finns i Sverige, inte minst på de platser som omfattas av satsningen *Konst händer*.¹⁷

MOBILISERA LOKALSAMHÄLLET

Tidigare erfarenheter visar att det spelar roll hur det lokala engagemanget aktiveras och upprätthålls och vem det är som tar initiativet. Gemensamt för *Konst händer* och tidigare satsningar för att aktivera

15. Hermerén & Orrje 2014; Sjöholm Skrubbe 2007.

16. Kellner & Øverli 2017.

17. Konstfrämjandet 2017; Kulturanalys Norden 2017; Myndigheten för kulturanalys 2015; Hermele 2009.

invånare och de invånardialoger som genomförs i kommuners och bolags regi är att invånarnas synpunkter efterfrågas genom processer påbjudna uppifrån.¹⁸

När boende i ett område samlar sig för att protestera mot renoveringar, rivningar, bortträngningar och hyreshöjningar, stöds dessa invånarinitierade rörelser oftast varken av kommun eller bostadsbolag, även om aktionerna ibland tvingar fram vissa förändringar vid ny- och ombyggnader. Flera aktivister och forskare visar att kommuner betraktar det som ett problem när boende har organiserat sig och framför gemensamma krav.¹⁹ De kollektiva rörelser som organiserats kring förortens behov och problem ses helt enkelt inte som representativa utan som problematiska särintressen. Framförallt blir det svårare att styra och mobilisera redan organiserade grupper eftersom de ofta, som i Jordbro, gjort en egen analys av platsens behov och ibland arbetar med konst och kultur som verktyg för att nå vissa mål.

I Jordbro, Hässelby och Lindängen hade de föreningar – Jordbro världsorkester (JVO), Rådet av enade kreoler (REK) och Gatukraft Lindängen (GL) – som står bakom respektive ansökan redan organiserat sig kring frågor om makten över platsen. De hade fört en trågen kamp mot nedrustning av det offentliga rummet och för gemensamma mötesplatser, som del i ett ansvarstagande för den egna platsen och ofta med konstnärliga medel. GL, som funnits sedan 2013, leds av en grupp boende som bjuder in grannar och familjer för att aktivera olika platser i centrum; med enkla och kortvariga konstnärliga insatser arbetar de med att skapa gemenskap, trygghet och uppmärksamhet. Genom arbetet lyfter de lokala grupperna fram konkreta och tydliga konfliktpunkter i stadsutvecklingen genom att peka på problemen med brist på rumsliga resurser; nedläggningar av service och skolor, otillräcklig belysning och upprustning, utförsäljning och vanskötsel av centrala platser och dyra nybyggnationer och hyreshöjningar.

På de tre platserna blir processerna komplicerade på olika sätt

18. Bornemark 2016; Lindholm et al 2015.

19. Dahlstedt 2017; de los Reyes 2016; Wåg 2015.

och till slut är det bara Jordbrogruppen kvar medan de två andra faller ifrån.²⁰ De tre fallen visar på en svårighet i mötet med ett myndighetsuppdrag, konstnärliga insatser utifrån och grupper som redan organiserat sig lokalt, i processer som redan inbegriper att ”aktivera sociala strukturer” baserat på egna analyser av platsens behov.

20. Om processen i Hässelby, se Manga 2019.

Råby: Ballongens spelplan

Beskrivningen av processen på Råby utgår ifrån ansökan till *Konst händer*, rapporter och informella samtal med Konstfrämjandet Västmanlands lokala projektledare och projektkoordinator, Statens konstråd och konstnär, samt deltagande i möten, workshops och skogsvandringar inför planeringen av *Råby Planetfestival*.

FÖRLUST AV MÖTESPLATSER

Katastrofen är ett faktum: ett av södra Råbys viktigaste hus brann ner till grunden fredagen den 16 juni 2017, veckan innan midsommar, med omedelbara konsekvenser för lokalsamhällets mötesplatser. Branden, som utbröt på natten, var antagligen anlagd. Huset var den samlade punkten för en rad olika föreningar och innehöll pumpanläggningen till det utomhusbad som har varit en samlingsplats för barn och familjer sedan Råby byggdes 1965. Här fanns också Knytpunkten, den tidigare fritidsgården som sedan 2014 fungerat som en kulturell mötesplats. Huset inhyste även idrottsföreningen, ABF, Kreativt återvinningscentrum, café samt Västerås kultursekreterare. En teaterföreställning med Råbybarn får söka nya repetitionslokaler.

Ofta används begreppet knutpunkt för mötesplatser eller träffpunkter men, medvetet eller inte, blir betydelsen av Knytpunkten något annat. Att knyta är en process medan en knut är ett resultat av den processen och att knyta samman människor för att skapa social tillhörighet på en plats är en process som kräver fysiskt rumsliga strukturer.

Vid mitt första besök den 27 juni var förödelsen total på platsen som ligger mycket nära bostadshuset, och rökluften påträngande. Inga människor kom till skada, men verksamheterna måste skyndsamt omlokaliseras och *Planetfesten* som planerats som en introduktion av *Konst händer Råby* flyttas till Råby centrum konferenslokal.

Tidigare samma dag tog 80-åriga Irma Sohlman, som bott på Råby sedan det byggdes, initiativ till aktionsgruppen *Vi älskar Råby*, som genom namnlistor ville påverka bostadsbolag och kommun att bygga upp badet redan samma sommar. Varken politiker eller bostadsbolaget Mimer vill lova någonting; först ska det röjas, saneras och utredas. Den ständigt återkommande frågan genom Råbys drygt 50-åriga historia har lokalt varit: Vem vill satsa på Råby?²¹ Att det just är Irma Sohlman som tar upp kampen för badet är självklart, hennes arbete för barns lek och tillgång till kultur är i själva verket en avgörande orsak till att Statens konstråd valde Råby till *Konst händer*. Det konstnärliga kulturarv som finns att förvalta utgår från frågor om vilket samhälle som skapas för vem, då likaväl som nu. För vad var ambitionen med miljonprogrammet och vad händer med det idag?²² Vilka visioner vilar stadsutveckling på idag när det gäller barns lekutrymme och delaktighet i staden?²³

EN SAMHÄLLSMODELL

Råby är en stadsdel i Västerås och byggdes som en del av miljonprogrammet med början 1965. I ansökan till *Konst händer*, som initierats av Konstfrämjandet Västmanland och Västerås konstmuseum, beskrivs en uppdelning av stadsdelen genom att Råbyleden bildar en gräns mellan norra och södra Råby med en brist på mötesplatser på södra sidan. Bebyggelsen på den sidan består av trevåningshus i längor med uteplatser och stora gemensamma grönytor med en variation av träd, planteringar och gräsmattor, som ägs och förvaltas av det kommunala bostadsbolaget Mimer. På andra sidan Råbyleden finns ett litet centrum med bland annat bibliotek, pizzeria, livsmedelsbutik och en konferenslokal. En vägg av konstnärliga reliefer längs husen närmast centrum producerades av studenter på Konstfack 1968 och är fortfarande i gott skick.

Numer finns alla skolor på Råbys norra sida eftersom Stenkum-laskolan, en skola med elever från låg- till högstadium, lades ner

21. Råby-bladet har under drygt 10 år skrivit om lokalsamhället.

22. Movilla 2017.

23. de Laval 2015.

2008 och nu står tom och igenbomrad i väntan på att ge plats för lägenheter vilket resulterar i fler barn i området som ska gå i skola. Det nedbrunna badet låg vid samma skogsparti som den tillbommade skolan och här ligger också en sportanläggning som utnyttjas flitigt av olika idrottsföreningar. I skogen finns även joggingspår och promenadvägar i en kuperad terräng med stora stenblock och luftiga tallbackar.

Eftersom Västerås ännu inte tillämpar 1%-regeln för offentlig konst vid ny- eller ombyggnationer anges två konstnärliga skäl i ansökan till *Konst händer*: öka betydelsen av konst i stadens utveckling som en helhet och vikten av att bygga vidare på det konstnärliga kulturarvet på Råby. Irma Sohlman, som på 60-talet var en ung teaterkonsulent i Västerås och nyinflyttad på Råby, köpte på eget bevåg in utställningen *Modellen; En modell för ett kvalitativt samhälle* skapad av Palle Nielsen, konstnär och arkitekt i samarbete med Gunilla Lundahl på Moderna Museet i Stockholm 1968. Där bjöds barn i alla åldrar in ”gratis till en värld full av bråte, bräddor, tyger, färger, rep, verktyg och ett stort skumgummihav.”²⁴ Vid överflyttningen till Råby inrymdes utställningen i ett stort uppblåsbart tält på Ringduvegatan under några vintermånader 1968–69 och fick namnet *Ballongen*. Därefter flyttades materialet till *Barnens by* och bildade grunden till en bygglekpark på Viksäng, Västerås under 10 års tid.

Modellen har återupplivats i flera utställningar och diskussioner både i Sverige och internationellt: MacBa, Museu d'Art Contemporani de Barcelona i Spanien äger i sitt arkiv en multimedia-installation som dokumenterar utställningen på Moderna 1968.²⁵ Inom projektet *Den nya modellen* och *Miljonprogrammet c/o KTH Arkitekturskolan 2011–2013* undersökte Tensta konsthall tillsammans med konstnärer arvet från *Modellen* i olika projekt, seminarier, workshops och utställningar. Palle Nielsen själv gjorde en egen ny variant av *Modellen* på Arken, Museum of Modern Art i Ishøj söder om Köpenhamn i Danmark 2014.²⁶

24. Ingelstedt 2017, sid. 11.

25. www.macba.cat/en/modellen-en-modell-for-ett-kvalitativt-samhalle-3566

26. Nielsen 2015.

På Råby påbörjades och byggdes platsens konsthistoria genom inköpet av *Modellen* och dess transformering till *Ballongen*, som flera år senare inspirerat till att föra det konstnärliga kulturarvet vidare. Mellan åren 2015 och 2016 bjöd Västerås konstmuseum och Konstfrämjandet Västmanland in konstnärer att delta i projektet *Ballongen – lek på riktigt*.²⁷ På samma gång som projektet blev en fortsättning av det konstnärliga kulturarvet blev det också en fortsättning på den politiska diskussionen om barns utrymme för lek i en samtida stadsplanering. Idag finns få offentliga bygglekar kvar och barn får sällan förtroendet att bygga eller påverka en lekplats. Platser för barns fria lek i städer minskar när skogspartier och parker krymper till förmån för bostäder och kommersiella lokaler. I princip alla lekplatser är välplanerade och färdiga, säkerhet prioriteras och därför kan inget heller ske utanför det förutbestämda och planerade.²⁸

Under projektet *Ballongen – lek på riktigt* byggde bland annat konstnären Ruben Wätte tillsammans med barn och vuxna *Dungen* – en tillfällig kreativ vildmark på en höjd i Råbyskogen under en vecka sommaren 2016. I filmen om *Dungen* som visas i utställningen *Den fria leken* på Västerås konstmuseum mellan 1 juni och 27 augusti 2017 uttrycker Wätte lekens grundläggande komponenter: risk, tillit till sig själv och andra, ovisshet och oväntade möten där deltagarna genom det lekfulla arbetet utmanar sig själva och varandra genom att tillsammans pröva konkreta byggidéer. Wätte talar om ett kreativt kaos, vilket för många i en kultur, baserad på självkontroll och mätbarhet, kan verka skrämmande. Men filmen visar snarare hur en grundläggande ordning konstrueras genom att plats och material konstruktivt sammanfogas till nya oanade lekfulla möjligheter att klättra, sitta, gunga, vila, samtala och samarbeta.

Sammanfattningsvis uttrycks i ansökan att ”projektet har fokuserat på deltagandeprocesser men inte möjliggjort en permanent

27. I projektet deltog barn på Råby, konstnärerna Anna Törrönen, Dan Wid, Marcus Ivarsson, Max Green Ekelin, Ruben Wätte, Reggio Emilia-pedagoger, lärare, fritidsgården, Irma Sohlman och bostadsbolaget Mimer.

28. www.boverket.se/sv/byggande/sakerhet/barnsakerhet-och-personsakerhet/lekplatser-och-lekredskap

förändring i stadsrummet” vilket anses vara en ”kommande och viktig utmaning i samarbete med Statens konstråd!” Önskemålen handlar om att fortsätta en lekfull process som engagerar barn och boende i stadsdelen. Genom *Konst händer* prövas hur det historiska kulturarvet återigen kan aktiveras och fortsätta att förvaltas på Råby för att på sikt sträcka sig bortom platsen och väcka internationell uppmärksamhet.²⁹

RÅBY PLANETFEST

Konstnären från Berlin Michael Beutler presenterades som Statens konstråds alternativ och de förslag som Konstfrämjandet och konstmuseet tog fram diskuterades men att det var Beutler som rekommenderades. Även om det fanns en viss skepsis mot valet av konstnär initialt verkar det som att de aktiva lokalt är överens om att konstnären utvecklades och fungerade väl tillsammans med de boende.³⁰

Råby Planetfest organiseras som ett första tillfälle för konstnären att träffa boende och berätta om sitt förslag, som i korthet handlar om att utgå ifrån Råbys kulturarv men ”vända Ballongen ut och in.” Under festen blir det sång och dans och några av de boende berättar om och visar sina egna hantverkskunskaper som de besökande kan få prova; 3D-origami, hennamålning, smykestillverkning samt bakverk från olika länder. Därefter blir det konstnärens tur att berätta om sina idéer.

I tidigare konstprojekt har konstnären samarbetat med hantverkare och lokalbefolkning och hans förslag för Råby består i att tillsammans med de boende konstruera ett spel med en stor boll, eller snarare en ballong, med regler som utgår ifrån skogens terräng och förutsättningar. Om *Ballongen* 1968 var den container som innehöll lek, spel och bygglek är idén att den nya ballongen ska bli det centrum kring vilket ett gemensamt spel kan ta spelarna genom omgivningen, som blir den spelplan där kreativa spelregler och lekfulla

29. Intervju den 1 november 2016 med Statens konstråds projektledare om orsaken till urvalet av platser och vad som, enligt dem, prövas på varje specifik plats.

30. Från mailkonversationer.

uttryck tar form utifrån frågor som: Vad är en ballong och hur kan den användas? Var och hur kan spelplan, spelregler och samspel utformas? Konstnärens referenser utgår bland annat ifrån en tysk årlig festival med lag som tävlar om att rulla en boll från en by till en annan, men också från dataspel där spelaren tar sig över ramper och möter olika hinder på sin färd mot ett givet mål. Regler, sträckning, ramper och bollens storlek ska prövas och utformas i workshops under hösten 2017 och färdigställas under våren 2018.

Under ett par tentativa skogspromenader, innan och dagen efter festen, studerar och diskuterar konstnären och berörda personer – ansvarig för skogen, kommunen, idrottsföreningen, konstinstitutionerna i Västerås och Statens konstråds representanter – terrängens möjligheter och hinder. Kan gallrat material från skogen användas för ramper eller finns det andra lokala material som kan återvinnas för byggande?³¹

Utvecklingen av spelet är en sak medan förvaring av ballongen och långsiktig förvaltning av spelet är en annan. Oavsett om spelet bildar grunden till en årlig festival eller inte, måste ballongen förvaras någonstans mellan spelomgångarna. Konstnären tänker sig en liten paviljong som blir ett permanent och centralt konstverk på platsen, så att redan transporten till spelplanen i skogen bildar en synlig och intressant procession av deltagare och åskådare.

PLANETEN RÅBYS OMLOPPSBANA

Den 2–3 september 2017 genomförs en förberedande workshop. Platsen för branden är bristfälligt röjd och bassängen ligger ödslig mot den idylliska skogsbacken där familjer och barn tidigare år samlats för att bada och umgås. För många boende som inte har råd eller möjligheter att resa iväg på sommaren har badet varit en naturlig och kostnadsfri mötesplats. Informationen om orsakerna till branden och planerna för framtiden är bristfälliga. Frågan hänger i luften: Vad kommer att ske? De inhägnade betongplattorna markerar den rumsliga grund som nu är borta och som gör att flera av

31. Under *Råby Planetfest* föreslog Irma Sohlman att man kunde återanvända material från den nedlagda skolan och det nedbrunna badet.

Knytpunktens verksamheter – kulturcafé, danskurser, språkutbyte med flyktingar, tjejkvällar – har blivit hemlösa.

I en lummig del av den öppna gröna gården, som omges av vitrappade huslängor i tre våningar, trängs barn i olika åldrar vid det temporärt uppsatta konsttältet. Gårdsfesten organiseras traditionsenligt av bostadsbolaget Mimer och Hyresgästföreningen. Det soliga vädret, en lockande hoppborg, danslektion på fotbollsplanen och gratis korv och fika har lockat ut många familjer och barn till den gröna gården, där det sedan tidigare finns gungor och bänkar. I år deltar även Konstfrämjandet Västmanland med Statens konstråds projekt *Konst händer* och konstnären har dukat upp ett inbjudande bord med material. På bordet finns t-shirtar i olika färger och storlekar och färgtuber med rollar som används för att färga in träplattor där konstnären skurit in bilder speciellt för dagens aktivitet. Beroende på hur tryckets olika delar sätts samman framträder en bild av en terräng bestående av några träd och en boll med texten *Råby Planet* utskuret i nederkanten.

Konstnären förklarar att namnet *Råby Planet* utgår ifrån en idé om att planeten Råby kretsar i en omlopps bana kring solen inspirerat av *Sweden Solar System* som är världens största modell av solsystemet.³² Solen representeras i modellen av Globen i Stockholm och därefter ligger planeterna skalenligt utplacerade på olika platser i landet, med den mest avlägsna dvärgplaneten Sedna vid Teknikens hus i Luleå på ett avstånd av 912 km från Globen. Planeten Råby, med sina 82 km från Globen, skulle placeras i systemet mellan Saturnus och Uranus, strax bortom Saturnus som ligger i Uppsala (73 km) men med ett större avstånd till nästa planet Uranus i Lövestabruk (146 km). Genom att placera in Råby i en tänkt omlopps bana kring centrum skapas en subtil gest av platstagande i stor skala samtidigt som planeten Råbys position tydliggörs; beroendet av huvudstaden för att inte falla ur omloppsbanan och vetenskapen om att en planet är sin egen begränsning och hela värld.

32. www.swedensolarsystem.se

EN RÖRLIG MODELL

Till skillnad från de andra planetmodellerna i systemet blir planeten Råbys modell rörlig; en stor boll som utgör grunden till det spel som konstnären vill utforma som en årlig festival. Under vårfesten är det dags att sätta en prototyp till bollen i rullning; ett par klarröda bollar i kraftigt plastmaterial har köpts in av konstnären. Bollarna kan bli upp till 180 cm i diameter och det är tungt att blåsa upp dem, men både barn och vuxna vill gärna hjälpa till. Snart står där två uppseendeväckande klarröda bollar och inbjuder till att gemensamt studsa, rulla, lyfta. På initiativ av den lokala projektledaren, som bor nära Råby och som ledde aktiviteter i den tidigare Knytpunkten, påverkas den danskurs som pågår på fotbollsplanen. De röda bollarna rullas in och en gemensam dans med boll inleds till musiken. Eftersom ingen har erfarenhet av "dans med stor boll" finns inte heller några regler och dansen improviseras utifrån utropade instruktioner: "Fram mot bollen. Backa. Klappa. Alla dansar som man vill. Håll i hand. Fram. Backa."

Därefter är det dags att gå på skogspromenad med bollarna för att se hur de reagerar i terrängen. En liten grupp vuxna deltar i promenaden, skjuter bollarna uppför och släpper dem nerför terrängens kuperade slänter. Liksom på den gröna gården blir de klarröda bollarna i skogen främmande objekt, som med den monokroma färgen och den blanka ytan utgör en stark kontrast mot det organiskt gröna i naturen. De överdimensionerade bollarna får en egen självständig existens när de i relativt långsamt tempo ömsom skjuts upp för backar och rullar ner, viker av vid ojämnheter, stöter emot och studsar till och fastnar mellan träd och i hålrum tills någon ger dem en lätt puff. Snart sjunker den ena bollen ihop efter att ha stött emot något vasst. Efter ett tag ansluter en man med sina två barn, 2,5 och 7 år som ovetande om bollarnas existens tagit en skogspromenad. Barnen rullar exalterat den, för dem, gigantiska bollen på den slingrande skogsvägen.

Dagen innan har konstnären och projektledaren från Konstfrämjandet Västmanland initierat både informella samtal och möten för att kunna förstå vilka samarbeten som finns, vilka personer som vill delta och vad som behöver utvecklas inför det här projektet.

Under hösten pågår själva skissfasen, men allteftersom projektet utvecklas krävs att personer med olika kunskaper inom hantverk och föreningsliv deltar innan *Råby Planetfestival* kan sättas i verket under 2018.

UR ASKAN – EN LOKAL FÖRANKRING

Processen och kraven växer och under hösten har både bollen och förväntningarna blåsts upp till allt större dimensioner. Bollen beräknas bli nästan fem meter i diameter, "en vald skala där en fullvuxen människa hamnar under ekvatorn på bollen" som den lokala projektledaren skriver i rapporten. Dessutom kräver lokala arbetsinsatser en verkstad som inte finns utifrån en budget som ännu inte har förhandlats klart och förankrats. Pressen har blivit alltför stor på de lokala projektledarna, som trots dessa oklarheter fortsätter att ta ett allt större ansvar för processen på Råby.

Under samverkansmötet den 14 november 2017 med deltagare från kommunen, byggbolaget, Statens konstråd, initiativtagarna Konstfrämjandet Västmanland, lokala projektledare och projektledare, visar konstnären sin senaste modell över skogen och bollen. Det blir här tydligt att det är av största vikt att frågan om en plats för själva byggprocessen kan iordningställas, att budgeten slås fast och att arbetsinsatser stämmer med finansiering och kravspecifikationer, allt för att arbetet ska kunna fortskrida enligt planen.

Från Råby kommer två rapporter; en från konstnären, Michael Beutler och en från den lokala projektledaren som är anställd av Konstfrämjandet Västmanland för att leda processen på plats. De bägge rapporterna kompletterar varandra: där konstnären fokuserar på konstnärliga idéer och verktyg, fokuserar projektledaren på de olika fysiska delar och samarbeten – möten och workshops på plats – som byggs upp under processen. Den lokala projektledaren beskriver bakgrund, förutsättningar, önskemål i fråga om plats och budget utifrån konstnärens skisser till verkstaden: "Råby Planetverkstad är hela projektets nav, fysiska identitet och förutsättning."³³ I den lokala projektledarens rapport beskrivs de praktiska

33. Råby Planetrapport 2017, sid. 5.

och symboliska fördelarna med att använda det betongfundament där Fredriksbergsbadet och Knytpunkten tidigare stod; praktiskt eftersom det skulle gå att utnyttja befintliga avlopp, el och vattenledningar, symboliskt genom att knyta samman platsens tidigare aktiviteter med det pågående: ”Konceptuellt är det intressant att placera [...] den tillfälliga verkstaden här som något som reser sig ur askan som en återupprättelse av Knytpunkten.”³⁴ Rapporten nämner att fastighetsbolaget Mimer som äger större delen av Råbys bostadsbestånd bör ha ett intresse av att bidra till lokalsamhällets uppbyggnad trots att inget beslut tagits om platsens framtid.

Förhandlingarna mellan de olika aktörerna tar tid men leder slutligen fram till att den önskade platsen kan användas. Konstnären har ritat ett förslag på en verkstad med byggbaracker och träkonstruktioner som skulle kunna hålla samman byggprocessen under sommaren. Detta skulle återigen göra platsen till en plats där människor samlas och skapar gemensamt, i detta läge inför den kommande *Råby Planetfestivalen* i september. Detta sker också – genom frivilligt arbete från en rad olika yrkesgrupper och engagerade boende.³⁵ Bland många andra bygger och konstruerar ungdomar från Harska gymnasiet byggprogram i Västerås tillsammans med konstnären den rödlaserade träkonstruktion som ramar in och tydliggör platsen. Arbetsprocessen innefattar alltifrån den komplicerade konstruktionen av den fem meter stora bollen till att bygga en bana i Råbyskogen, där bollen kan ta sig fram; men själva platsen blir framförallt en plats där både barn och vuxna kan mötas och – tillsammans med konstnären och projektledarna – konstruera spelplanen och spelreglerna inom vilket byggarbetet och festivalens bollspel kan äga rum.

RÅBY PLANETFESTIVAL: BOLL I RULLNING!

Efter en intensiv arbetsperiod med många deltagare är det äntligen

34. Ibid, sid. 7.

35. Se broschyren inför festivalen den 8 september, *Råby Planet*, 2018, för en uppräknning av det stora antal grupper som engagerat sig. Fler har kommit till under hela processen, enligt den lokala projektledaren, vilket kommer att redovisas i en kommande slutrapport.

dags för festivaldagen den 8 september 2018. Det är dagen innan det svenska riksdagsvalet, vilket ger händelsen en speciell symbolisk tyngd. Många människor, både barn och vuxna, har samlats på verkstadsplatsen och den gigantiska bollen ligger redo att rullas iväg ut i skogen. Ett kraftigt men kortvarigt regn skapar ett uppehåll i förberedelserna, men strax efter klockan 14 klipps bandet till bollen. Havet – ett blått tryckt långt tyg – hålls upp av fotbollsklubben och eld-barn med pinnar med orangefärgade pappersremсор i händerna. Med en trumma slås takten in, boll-rullarna rullar ut bollen, barn-havet följer efter medan de i takt med trumman skanderar: ”Jorden är rund”. Festivaltåget börjar röra sig framåt förbi husen mot skogen och festivalplatsen. Många människor sluter upp i tåget. I Råbyskogens utkant delar sig vägen och det första laget av vuxna, som ska rulla bollen utefter banan i skogen, går åt vänster medan alla andra går upp i skogen till höger. Där öppnar sig festivalplatsen med en målgång av nät och rep som ska styra bollen in i mål, en scen, sittplatser, en högt uppsatt bildskärm så att publiken kan följa laget som rullar bollen genom skogen, allt smyckat med kulörta lyktor och vita koner som visar bollens väg. Mat och musik serveras medan fler anmälda lag turas om att rulla bollen utefter banan.

Medan projektkoordinatören berättar om processen bakom bollen och spelet i Råbyskogen stiger jublet när bollen visar sig på krönet ovanför målgången och talkören tar vid: ”Jorden är rund! Heja bollen!” Bollen rullar och studsar nerför slänten styrd av rep och nät, hoppar till några gånger för att till slut lägga sig tillrätta: Bollen är i mål!

HUR SKA BOLLENS IDÉ FÖRVALTAS?

Vad som händer nästa år och om det blir möjligt att upprepa festivalen i Råbyskogen är inte klart. Den permanenta förvaringsplatsen för bollen, konstverket *The Shrine*, byggs av konstnären av material från Råbyskogen. Det blir ett permanent konstverk där bollen ska förvaras som ett minne av vad som hänt och som en möjlighet till framtida festivaler på platsen. *The Shrine* kommer att förvaltas av Västerås konstmuseum. Förhandlingar pågår om att Statens konstråd ska bidra med medel för en liknande festival nästa år. Men efter

en intensiv process i ett underfinansierat projekt, där de lokala projektledarna arbetat mer än de orkat med sjukskrivningsperioder som följd, är det oklart hur en process som den här skulle kunna upprepas. För att *Råby Planetfestival* ska bli en återkommande händelse krävs att det blir en lokal angelägenhet att förvalta och aktivera kulturarvet i Råbyskogen. Hur kan den konstnärliga visionen bäras inför framtiden? Vad händer på Råby fram till dess och hur handskas man lokalt med den tomhet som ofta blir resultatet när en omfattande och intensiv arbetsprocess har avslutats?

Vad som slutligen händer med byggarbetsplatsen som organiserats på betongfundamentet efter det nedbrunna Knytpunkten och badet, blir antingen ett bevis för om någon vill satsa på Råby och dess framtid eller motsatsen. Om det inte finns lokaler var ska då människor kunna mötas och arbeta tillsammans?

ANALYS: MODELL FÖR ETT SAMHÄLLE

Råby Planet är det mest omfattande projektet inom *Konst händer* genom att det engagerar flest deltagare, yrkesgrupper, kontinuerliga verksamheter, ekonomi och stora konstnärliga insatser. Tack vare det konstnärliga kulturarvet finns det en stark grund att bygga vidare på. På detta arv har konstnärer, Konstfrämjandet Västmanland och Västerås konstmuseum tidigare byggt olika konsthändelser med barnets lek i centrum som i sin helhet skulle kunna ses som en iscensättning av en alternativ samhällsmodell. *Råby Planet* för traditionen vidare och prövar ytterligare en "modell för ett kvalitativt samhälle" där både barn och vuxna utifrån sina specifika förmågor kan bidra till det gemensamma. Byggprocessen och den avslutande festivalen knyter samman Råbys egen konsthistoria med samtiden och återskapar det historiska kulturarvet på lekfullt allvar.

Uppbyggnaden av projektet har skett genom att konstnären tillbragt flera längre perioder i Råby och långsamt, men målinriktat, format en process och en gemensam spelplan i samarbete med en rad olika grupper; boende, föreningar, hantverkare, kommunen och det bostadsbolag som förvaltar Råby. Men detta är inget som görs i en handvändning; det tar tid att aktivera människor mot ett gemensamt mål, menar konstnären, och beskriver sin roll:

Jag förstår min roll i det här spelet som en givare, medlare, kontaktskapare och medhjälpare för att foga samman många små händelser till en kedja av vackra pärlor utsträckta i Råbyskogen.³⁶

Visionen av en "kedja av vackra pärlor" som konstnären ser sträckas ut i Råbyskogen, bär projektet fram mot det slutliga genomförandet. De vackra pärlorna är både det som byggs och alla de som deltar i processens "många små händelser" som leder fram till mål.

SAMPELETS SPELREGLER OCH SPELPLAN

Slutfasen av *Konst händer* sker under valrörelsen inför valet den 9 september 2018. Retorik och mediabilder visar att makten över metaforerna innebär en reell makt att definiera samhällsproblem och politiska lösningar ur ett specifikt perspektiv. Metaforer är inga harmlösa språkliga vändningar, utan får sin funktion genom att förflyttas från den fysiska verkligheten till språket:

Metaforer [...] förflyttar mening, betydelser och erfarenheter från ett område till ett annat; från det materiella, erfarenhetsbaserade och välkända till det abstrakta, okända eller nya.³⁷

I politik gäller det omvända; det är själva syftet med en valrörelse – att få gehör för politiska metaforer som kan implementeras och påverka samhället. Med uttryck som "lika för alla" erkänns inte ekonomiska och sociala skillnader och politiken reduceras till en fråga om "ordning och reda" som kräver förändring av specifika grupper eller individers beteenden. En metafor om att "landet glider isär" innebär att vissa grupper och bostadsområden ska arbeta för ett "Sverige som håller ihop."³⁸ Krigsmetaforer skapar en uppfattning om att landet är under belägring eller hotas av främmande krafter. På samma sätt skapas hotbilder när flyende människor beskrivs i

36. Från konstnärens rapport Råby 2018, sid. 1 i min översättning.

37. Sand 2012, sid. 131.

38. Kulturdepartementet 2015, sid. 2.

termer av vågor, floder, invasion. Politiska metaforer kan utgöra starka redskap för att bygga upp ideologiska bilder, som får konsekvenser för en uppdelning mellan vi som hör dit och de andra som bör hållas utanför. Rent konkret kan metaforer påverka hur samhället organiseras rumsligt. Makten över metaforerna innebär en reell makt att förändra verkligheten. Konstnärligt kan metaforer fungera som en metod:

En konstnärlig metod för att ladda metaforer med ny mening består i att utnyttja metaforens förmåga att förflytta mening mellan språk och värld genom att återföra och lokalisera metaforen i en materiell verklighet.³⁹

Genom att återta metaforerna och ladda om dem kan man göra det möjligt att pröva andra möjligheter på en plats. Konstprojektet *Råby Planet* gör detta genom att återföra metaforer som utgår ifrån lek och spel – samspel, spelregler, spelplan, mål – och på det sättet iscensätts en modell eller en vision av hur ett samhälle kan skapas och upprätthållas tillsammans med andra som arbetar mot samma mål. Om *Råby Planet* ses som en samhällsutopi är den krävande arbetsprocessen ett praktiskt svar på vetenskapsfilosofen Isabelle Stengers efterlysning av

gemensamma arbetsmetoder som skapar smak för krävande samarbeten och erfarenheten av kraften hos det kollektiv som kämpar för att lyckas tillsammans.⁴⁰

Metaforiskt skulle vi kunna uppfatta samhället som ett gemensamt spel: i likhet med spelet *Råby Planetfestival* skapas ett tätt samspel och en samtidig uppbyggnad av gemensamma spelregler och av de rumsliga strukturer som kan utgöra den fysiska spelplan där en boll ska sättas i rullning mot ett gemensamt mål. På Råby handlar inte spelets utfall om förlust eller vinst, utan om att ”lyckas

39. Sand 2012, sid. 131.

40. Stengers 2017, sid. 15.

tillsammans” genom att skapa goda förutsättningar för själva spelets genomförande.

Den konstnärliga visionen driver processen framåt och engagerar många; Råbyskogen som spelplan för ett spel med stor boll. Det är konstnären och den lokala projektledarens och projektkoordinatorns uppgift att hålla visionen levande genom processer av samarbete och friktion i både uppbyggnadsfas och i genomförande. Den jättelika bollen blir både mål och medel för att bygga och planera för spelet; en boll som är nästan fem meter i diameter kräver en spelplan som ingen ännu har sett. Spelplanen måste byggas del för del och prövas allteftersom, samtidigt som nya spelregler och en ny typ av lagspel krävs för att rulla den stora bollen framåt, över stock och sten, för att nå målet.

Uppbyggnaden av arbetsplatsen vid den nedbrunna Knytpunkten och badet fungerar som en fortsättning på tidigare bygglekar i utställningen *Modellen*, lektältet *Ballongen* och i *Dungen* tidigare i Råbyskogen. Slutspelet i skogen utgör därmed inte enbart en spelplan utan skulle även kunna definieras som en plats för lek, en lekplats, som fungerar som en metafor för den vision om vad ett samhälle skulle kunna vara; en plats för ”lek på riktigt”.

FRI LEK FÖR VEM?

Frågan om barns plats i stadens utveckling diskuterades då Råby och övriga stadsdelar i miljonprogrammet byggdes. Tillgången till plats och material för fri lek fick genom *Modellen*, som visades på Moderna museet 1968, en praktisk och konkret utformning. Utställningen sprang ur ett politiskt uppvaknande vad gällde de stora rivningar och omvandlingar som skedde i städerna bortom invånarens demokratiska inflytande, en utveckling som drevs av tidens politiska majoritet. *Modellen* sågs som ett experiment som samhällsaktörer skulle kunna dra lärdom av i den fortsatta planeringen och uppbyggnaden av Folkhemmet. *Modellen* väckte ett stort intresse från politiker, forskare och planerare, men ledde också till protester mot att konst profanerades och gjordes till en lek för alla.

Oavsett om *Modellen* användes som en intäkt för separata (lek) platser för barn ifrågasatte den att barn tillhörde specifika platser

och att barns plats i samhället var fördefinierat. För vad var *Modellen* som blev *Ballongen* egentligen? En lekplats som var en samhällsvision som var en konstinstallation? Liknande frågor måste ställas till fortsättningen av Råbys konstnärliga kulturarv: Vad var *Råby Planet* egentligen? Ett konstverk som var en lek eller en glimt av en samhällsmodell?

Om *Ballongen* och processen med *Råby Planetfestival* inte enbart ska fungera som en metaforisk idé om samhället måste kommunen och fastighetsbolaget ta sitt ansvar och låta bygga upp mötesplatsen och badet igen för att skapa de långsiktiga förutsättningarna, både för att Råby som samhälle ska fungera och för att andra konstnärliga händelser ska kunna ske.

Tynnered: Varde ljus!

Avsnittet om Tynnered utgår ifrån ansökningar, rapporter och möten i samband med processen för *Konst händer* och ett besök i den vanliga verksamheten på ungdomsgården Tyrolen, som starkt färgar min bild.

SOL OCH MÖRKA SKUGGOR

Den 23 augusti 2017 lyser solen välkomnande över fritidsgården *Tyrolen* i Tynnered, en stadsdel i västra Göteborg. Lika varmt och soligt välkomnar fritidsgården; lokalen har precis rustats upp med nya möbler och nymålade väggar som tillsammans med de nya gula stolarna – som genom Röda korsets försorg skänkts av IKEA – lyser upp rummet. Personalen lyser ikapp med solljuset och visar stolt innergårdens gröna nylagda gräsmatta som feriearbetande ungdomar, med hjälp av de vuxna, färdigställt under sommaren. Tack vare samarbetet mellan Statens konstråd och Göteborgs stads satsning *Trygg, vacker stad* har flera olika aktörer bidragit till att processen inom *Konst händer* har vidgats till fler i Tynnered med fokus på de behov som uttryckts av ungdomarna på fritidsgården.

Fritidsgården ligger omgiven av låga tegelbyggnader på en naturskön höjd med vackra klippor och parkliknande gårdar med stora träd. Det är lätt att föreställa sig ödsligheten och mörkret som råder vid andra väderlekar och tider på året. Den till större delen låga bebyggelsen i stadsdelen Tynnered ligger inplacerad i natur med naturliga bergsformationer, grönskande buskage och trädgångar; vägar, gångvägar, tunnlar och stigar som är folktomma och ödsliga även dagtid. Stadsbors förhållande till park- och naturområden handlar om ljus och mörker; lika inbjudande som bergspartier och parker uppfattas en solig dag, lika skrämmande kan de upplevas under natten eller vintertid. I mörkret tar det skrämmande form och det okända lurar i skuggorna.

I ansökan till *Konst händer* från Stadsdelsförvaltningen Västra Göteborg tecknas en mörk bild av en stadsdel som präglas av bristande rumslig omsorg:

I Tynnered ligger skolorna i nedgångna fastigheter med stort behov av renovering. Utomhusmiljön präglas av satsningar på säkerhet som grindar och övervakningskameror, trasiga skyltar, bristande underhåll och det saknas fungerande belysning på flera ställen.

Västra Göteborg är en kustnära och till ytan stor stadsdel som omfattar platser och bostadsområden med skilda förutsättningar och naturmiljöer. De ekonomiska och sociala skillnaderna är stora inom stadsdelen, som enligt ansökan från stadsdelsförvaltningen ”består av välmående villaområden, glesbygd i södra skärgården och ett miljonprogramsområde som heter Tynnered.” Tynnered bebyggdes mellan 1960–75 och består av flerbostadsbestånd i norra delen och villabebyggelse i den södra. Opaltorget, som pekats ut som en otrygg plats kvällstid, ska byggas ut och rustas upp. Kring torget ska stadsdelen kompletteras med fler bostäder vilket kan göra platsen mer befolkad och därigenom öka tryggheten.

I problembeskrivningen i ansökan kommer det brännande problemet sist; Tynneredsskolan har förlorat många högstadieelever och stadsdelsnämnden har tagit beslutet att inte ta in några nya sjuor till hösten. När flera stadsdelar slogs samman till Västra Göteborg påverkades Tynnered vilket bland annat har lett till Tynneredsskolans nedläggning. Skolan kommer att läggas ner efter att den sista årskursen nior lämnat till våren 2018. De elever som går kvar är de som inte haft möjlighet att välja någon annan skola och som i och med minskningen av elever och resurser – som pågår under hela högstadietiden – ser sin framtid förlorad, vilket beskrivs i ansökan:

Eleverna som är kvar känner sig svikna och övergivna, de kallar sig själva för en förlorad generation.

Ansökan nämner inte fritidsgården Tyrolen som ligger i samma

byggnad sedan nästan 40 år. Istället tar ansökan upp en möjlig mötesplats genom att flytta kulturskolan till outnyttjade lokaler i den nedlagda skolan, där ett Kulturcentrum ska byggas upp med kulturverksamheter med bibliotek och gymnastiksal. Flera föräldrar från andra stadsdelar har initialt hotat med att inte låta sina barn delta i verksamheten om den flyttas till Tynnered.

I ansökan uttrycks trots allt ett hopp inför framtiden genom att det finns en grupp elever med ett ”starkt engagemang i demokratifrågor och en kraft och önskan att minsann visa att de kan.” Stadsdelsförvaltningen ställer sig frågan: ”Hur kan vi ta till vara det politiska engagemang som finns hos de unga som är kvar och skapa mening?” Det visar sig inte helt lätt att hitta gruppen engagerade ungdomar; förtroendet för de vuxnas löften är lågt inte minst i ljuset av processen med nedläggningen av skolan, men också för att kommunen sökte till *Konst händer* utan att fråga ungdomarna.

På fritidsgården Tyrolen känner sig de engagerade ungdomarna hemma och där tillbringar många sin fritid med att skapa och uttrycka sina erfarenheter i konst och poesi. Fritidsgården vänder sig i första hand till ungdomar mellan 13–16 år, men har även viss verksamhet för barn mellan 10–12 år och för unga vuxna mellan 17–25 år. Flera av ledarna på Tyrolen bor i stadsdelen och har själva gått där under sin ungdomstid. Fritidsgården har under sina snart 40 år varit stängningshotad flera gånger, men har lyckats skjuta det slutgiltiga beslutet framåt, mycket tack vare sammanhållningen mellan personal och ungdomar. Dessa har i sin tur fört engagemanget för fritidsgården vidare mellan generationer. Genom det långsiktiga arbetet har personalen arbetat upp ett förtroende bland de unga och därför kan fritidsgården bli platsen för det konstnärliga samarbetet inom *Konst händer*.

FRÅN MÖRKER TILL LJUS

Ett av de övergripande problem som framträder i ungdomarnas bild – och som stämmer med andra undersökningar som genomförts i stadsdelen – handlar om otillräcklig belysning. En del föräldrar tycker att det är så mörkt på vägen till fritidsgården att de inte vill låta sina ungdomar gå dit under den mörka årstiden. Allteftersom

skolans verksamhet minskar blir det allt färre människor som rör sig kring skolan. Vid mörkrets inbrott känns platsen övergiven och stängd. Till den känslan bidrar att skolgården är inhägnad med höga nät, som avslutas med taggtråd i överkant, och med portar som låses när ingen verksamhet pågår. Entrén till själva fritidsgården ligger i mörker och på håll är det svårt att se om verksamhet pågår eller inte.

En av ledarna på Tyrolen berättar att Statens konstråd presenterade 7–8 konstnärer med bildmaterial för personal och ungdomar. Ingen av konstnärerna var kända av ungdomarna som valde konstnären Aleksandra Stratimirović som har stor erfarenhet av att arbeta med ljus i konstverk som befinner sig mellan design och arkitektur. Efter en workshop och samtal med ungdomarna börjar ett konstnärligt koncept ta form. Konceptet utgår ifrån situationen på plats samt en analys av att mörker skapar otrygghet och att trygghet kreativt måste skapas vilket sammanfattas i konstnärens rapport:

- EMOT otrygghet, mörker, hopplöshet, kriminalitet, utanförskap och gängrekrytering
- FÖR trygghet, vänskap, gemenskap, ljus, färg, poesi, musik, dans, kreativt skapande

Slutligen komprimeras det konstnärliga konceptet i meningen: ”Ljus, färg och poesi ska leda vägen till Tyrolen” där *ljus* poängterar det som saknas, *färg* beskriver den konstnärliga idén och *poesin* utgår ifrån ungdomarnas skapande och röster. Utifrån ungdomarnas problembeskrivning arbetar konstnären utifrån en sammanfattande idé om att ”visa vägen till Tyrolen.”⁴¹

I Göteborgs stad pågår sedan 2005 en satsning med namnet *Trygg, vacker stad* och som har som syfte att ”skapa tryggare och vackrare platser i staden genom åtgärder i den fysiska miljön.”⁴² Satsningen samordnas av park- och naturförvaltningen tillsammans med trafikkontoret och stadsbyggnadskontoret och arbetet genomförs i projektform i olika stadsdelar i samarbete mellan

41. Samtal med konstnären 23 augusti 2017.

42. www.goteborg.se/tryggvackerstad

förvaltningar, kommunala bolag, enskilda organisationer och privata aktörer. Ungdomarnas analys av problemet med bristande belysning gäller inte enbart vägen till fritidsgården: boendeundersökningar visar att det gäller hela området.

Samsynen kring problembeskrivningen gör att båda satsningarna – *Konst händer* och *Trygg, vacker stad* – samordnas och en intensiv process påbörjas som förstärker fokus på belysning, rumslig identitet och siktlinjer som kan bidra till trygghet på vägen till Tyrolen. Det innefattar röjning av sly, så att det bildas en siktlinje från Briljantgatans spårvagnshållplats till bostadsområdet, samt byte av armaturer för förbättrad grundbelysning i området.⁴³ Det kommer fler tilläggsbeställningar från kommunen att utifrån konstnärens förslag utforma speciella belysningsstolpar i starka färger som tydligt kan visa riktningen från spårvagnshållplatsen till fritidsgården samt förstärka rumsligheten i tunnlarna med olika färgfält som belyses. Förutom att visa vägen sammanfattar konstnären tillgången till belysning som en fråga om synlighet; ”den som inte syns finns inte.”⁴⁴

Vid mötet den 24 augusti 2017, som är det sista gemensamma för den grupp som samordnar processen mellan *Trygg, vacker stad* och *Konst händer*, beskriver deltagarna från kommunen en ovanligt snabb beslutsprocess i förhållande till den tid det brukar ta att samordna och genomföra projekt inom kommunen. Förutom Statens konstråds projektledare deltar en grupp engagerade kommundienstjänstemän från olika avdelningar. Under mötet beskrivs processen som att ”gå från det hopplösa till hopp.” En deltagare beskriver hur hen nyper sig i armen: ”Händer detta verkligen? Och så mycket?”

SAMTIDENS POESI

Många av ungdomarna på Tyrolen intresserar sig för poesi och skriver texter, uppträder och rappar texterna till rytmbeat som de producerar själva. Flera av dem deltar i poesitävlingar som *Ortens bästa*

43. Minnesanteckningar möte *Trygg, vacker stad* och *Konst händer* Tynnered, 19 maj och 24 augusti 2017.

44. Samtal med konstnären 23 augusti 2017.

poet med poesiuppläsningar som de arbetat fram på fritidsgårdens poesiskola under ledning av en välkänd poet och rap-artist varannan söndag. För att få en egen bild av verksamheten på ungdomsgården ber jag att få vara med på poesiskolan.

Söndagen den 22 oktober 2017 öser regnet ner och den nya dörren till fritidsgården Tyrolen går inte att öppna. Klockan är snart tolv och utanför står en grupp ungdomar lätt frusna och väntar på att börja dagens poesiskola. Några av dem och ledaren känner jag igen från *Ortens konstfestival* som organiserades av Pantrarna i september 2016 (i ett av hamnmagasinen i Frihamnen som snart ska omvandlas till bostadsområde). När en av fritidsgårdens ordinarie personal, som bor i stadsdelen, ringts in och lyckas lösa dörrproblemet har vi redan presenterat oss för varandra.

Poesiskolan börjar alltid med gemensam lunch som ger energi till dagens arbete. Därefter har jag blivit ombedd att kort berätta vem jag är och om utbildningsvägen för att bli arkitekt. Ungdomarna är medvetna om att det är höga betygskrav för att bli arkitekt. Jag avslutar den korta presentationen med att fråga vad de skulle rita om de var arkitekter. Billiga bostäder, ett eget hus och ett hus till mamma blir svaren. Till sist utbrister en av ungdomarna: "Det där skulle man kunna göra en text om."

Ungdomarna berättar om fritidsgårdens betydelse för deras utveckling inom musik och poesi; de har fått en plats att vara på men också verktyg och personligt stöd. Ett par av dem går på Rytmus, ett musikgymnasium med hög prestige. Ungdomarna menar att det hade varit omöjligt för dem att komma in där om de inte haft tillgång till fritidsgårdens musikstudio där de kunnat utvecklas musikaliskt och poetiskt. Trots att skolan har bra övningslokaler är de överens om att Tyrolens är "skönare" än de på skolan. Här känner de sig helt enkelt hemma.

Snart sätter textarbetet igång och ungdomarna försvinner in i olika rum på fritidsgården för att träna samordning mellan text, musikbeat och rörelser; innan dagen avslutas ska de visa upp vad de lärt sig för varandra. Jag får ungdomarnas tillåtelse att gå runt till de olika rummen och titta på och fråga om deras arbete. Flertalet av dem arbetar i grupper eller par, några få enskilt. Vid min fråga om

vilka teman de skriver om berättar de att de i huvudsak handlar om vardagliga saker "som händer alla" som orättvisor, kärlek, politik, rasism, mobbning. Texterna är att sätt vända det negativa till något positivt och att skriva istället för att slåss: skrivandet blir ett kreativt vapen mot det destruktiva, berättar någon. En annan menar att kravet på att vara lyckad och lycklig i dagens samhälle gör att vi inte bearbetar sorg; men detta kan ske i texterna och på det sättet komma till uttryck i en form som kan kännas igen av fler.

Rap-artisten leder flera poesiskolor i kommunen och han berättar om *Gatulyktor*, ett film-, bok- och poesiprojekt som de arbetar med på Tyrolen. När det gäller utvecklingen av poesins uttrycksformer är orten ett centrum, menar han. Den kommande filmen är en modern poesifilm med hög konstnärlig kvalitet på både musik och text. Jag får se ett smakprov, en finstämd trailer där ungdomar – filmade på olika platser i Tynnered – läser poesi under gatlyktornas sken. Syftet med poesiskolorna och arbetet med ungdomarna är att de människor och platser som sällan belyses ska börja lysa genom att de får stå i rampljuset berättar han. Dessutom påpekar han bestämt att ungdomarna vill ha frågor om det poetiska arbetet och det konstnärliga uttrycket när de blir intervjuade i media och inte ständigt behöva svara på frågor om rasism och gängvåld, något de själva tagit avstånd från.

Fritidsgården Tyrolen fungerar som en prototyp för den typ av poesiskola som rapparen vill bygga upp; en plats med engagerad personal som stöttar ungdomarna. Erfarenheten är att med penna och rätt metoder kan man bygga en stabil kärna av ungdomar som lär varandra och nästa generation, precis som personalen som själva gick på Tyrolen under sin uppväxt.

Med sina kontakter inom branschen ordnar även poeten och rapparen ibland spelningar åt ungdomarna i samband med sina egna. Vid frågan "Har du gig åt oss?" vänder han frågan tillbaks till den som frågar: "Har ni gig åt mig?" för att visa vad som måste finnas på plats först: ett inövat program som sitter. Dagen avslutas med att ungdomarna visar upp det de arbetat med under dagen och efter varje framträdande ger de varandra beröm och kreativ kritik. Det är en tillåtande atmosfär som genomsyrar Tyrolen.

TYROLEN 40 ÅR

Den 2 december 2017 firas fritidsgårdens 40-åriga existens samtidigt som konstverket *Ljuslinje för Tyrolen* invigs. Det blir en folkfest utöver det vanliga; flera generationer som besökt Tyrolen under sin ungdomstid träffas och minnena flödar. Samlingen av fotoalbum som visar fritidsgårdens verksamhet genom åren fyller ett par bord och äldre och yngre flockas för att hitta sig själva och sina vänner. Bilderna ger en tydlig bild av hur samhället har förändrats; klädstilar, frisyrer och gester ger upphov till skratt, historier och igenkänning och det uppstår livliga diskussioner vid tvekan om vem som är vem på bilden.

En skärmutställning med foton och mediaklipp berättar historien om ungdomsgården som en viktig plats för flera generationer som vuxit upp i Tynnered. Den berättar också om en återkommande kamp för att få behålla skola och ungdomsgårdar i stadsdelen. Historien går igen och nedläggningen av Tynneredsskolan, som ligger i samma byggnad som fritidsgården, kastar en mörk skugga över 40-årsfesten. Den tomma skolbyggnaden förstärker känslan av att framtiden för barn och ungdomar i Tynnered är osäker.

Under kvällen uppträder ungdomarna med egna poetiska texter och hip-hop-beat, koreograferade gester och dansuppträdanden. Konferenciern inleder sin presentation med att peka på att den omtanke som möter på Tyrolen utgörs av traditionellt kvinnliga egenskaper – stöd, omsorg, kärlek, omtanke – och borde ses som ett föredöme att eftersträva för alla.

Vid mörkrets inbrott samlas många på stenhällarna framför entrén. Konstverket *Ljuslinje för Tyrolen* tänds och omedelbart skapas en stark riktningshänvisning mot fritidsgården. Fritidsgården syns på långt håll med ett välkomnade färgspel och förmedlar något av den värme och omsorg som definierar arbetet på Tyrolen. På väg till spårvagnshållplatsen lyser de rosa lyktstolparna upp ungdomarnas poetiska verk utplacerade utefter vägen:

*Livet är tufft
men jag är tuffare*

Vid frågan till en av fritidsledarna om vad som ska hända med Tynneredsskolan berättar hen att den idag ofta används för filminspelningar och att lokalerna närmast ungdomsgården håller på att utvecklas till ett allaktivitetshus i samarbete mellan Kulturforum och Tyrolen.

ANALYS: BAKOM SKUGGORNA

En av de aktiva grupperna på Tyrolen kallar sig för *Bakom skuggorna* och säger sig vilja "förmedla både mörker och framtidstro".⁴⁵ För framtidstro, som står för det ljusa och hoppfulla, är mörkret trots allt en förutsättning. Metaforer om mörker och ljus brukar dock ofta fungera uteslutande. Det elektriska ljuset och belysning är starkt bidragandet orsaker till modernitetens upplysningsprojekt, både konkret och metaforiskt, genom att ljus genererar andra förhållanden mellan människor och nya möjligheter till kunskapsutbyte och rörlighet.⁴⁶ Bristen på belysning blir då inte enbart ett bevis för en orättvis fördelning av rumsliga och sociala resurser, utan också för de metaforiska skuggor, det mörker och den hopplöshet som detta leder till. Pantrarna i Biskopsgården, Göteborg myntade slagordet: "Gatljus – inga blåljus" i en manifestation 2012. Bristen på belysning i förorten blir en symbol för en ojämlig rumslig resursfördelning som bidrar till en erfarenhet av att platsen, och därmed de boende och deras behov, är lågt prioriterade. På många platser blir konsekvenserna att rörligheten i området minskar, speciellt kvällstid och under vintersäsongen. Brist på belysning skapar en otrygghet som inte kan kompenseras med ökade polisinsatser, menade Pantrarna.

De unga på fritidsgården har analysen klar: det är de ungas framtid som hotas när högstadieskolan läggs ner. Flera av ungdomarna som är aktiva på Tyrolen har kämpat mot nedläggningen av Tynneredsskolan, uppvaktat politiker, men också bildat en grupp som de kallar *Fokus på barnens hopp*. De har förstått att hopp handlar om framtiden och att barnen är ett samhälles framtid. Om det uppväxande släktet får en känsla av att ingen är beredd att satsa på framtiden

45. Göteborgsposten 24 april 2016.

46. Garnert 1993.

i form av skolor, lokaler för att utöva kultur eller åtgärda bristande belysning, då går hoppet förlorat. Samhällsinstitutioner som skolor, fritidsgårdar, bibliotek och lokaler för kulturutövande – som musik, dans, konst och annan fritidsverksamhet – är betydelsefulla på många flera plan än enbart det direkta ändamålet. De fungerar som sociala mötesplatser och skapar tillhörighet, hemkänsla och hopp. En nedlagd skola skapar ett rumsligt tecken för en avbruten relation mellan samhällets löfte om likvärdig utbildning och ungdomars möjlighet att vara med och påverka framtiden. Detta påverkar självbilden hos de unga på en plats. Dessutom försvinner en viktig social mötesplats där föräldrar och barn har kunnat mötas utifrån ett gemensamt intresse; sina barns och platsens gemensamma framtid. Den politiska verklighet som gör att Tynneredsskolan läggs ner bildar en mörk bakgrund till att kommunen söker till *Konst händer*.

Processen inom *Konst händer Tynnered* med sitt fokus på bristande belysning på vägen till fritidsgården Tyrolen, ser ut att ha löpt nästan konfliktfritt, förutom att själva arbetsprocessen belastade personalen som redan var hårt belastad. Trots det verkar alla inblandade nöjda med process och resultat; ungdomarna och ledarna på fritidsgården, Statens konstråd och konstnären, samt stadsdelens och kommunens tjänstepersoner som tillsammans bidragit till att resultatet vuxit och blivit något större än enbart ett konstprojekt. Vilka aspekter gör att arbetet i Tynnered blivit lyckat ur de inblandades olika perspektiv och vilka lärdomar kan vi dra av processen? I jämförelse med Jordbro kulturhus ser det ut som att fritidsgården Tyrolen har en rad liknande problem – en nedlagd högstadieskola, undermålig belysning vid byggnaden, en social problembild bland unga i stadsdelen – men också en liknande fördel med ett stort engagemang för stadsdelen och de unga som bor där. Några av de avgörande aspekterna som gör att det blir en mer friktionsfri arbetsprocess i Tynnered är att

- kommunen är sökande och visar redan från början en ambition att stödja arbetet
- ungdomarna får komma till tals och blir tagna på allvar
- ett klart formulerat praktiskt problem och behov av belysning

- en konstnär som löser problemet med permanenta belysningsinstallationer vid entrén och på vägen till fritidsgården
- en lokal som är väl förankrad i lokalsamhället i flera generationer sedan drygt 40 år
- engagerade ungdomar och personal som känner varandra och stadsdelen inifrån
- ett kommunalt initiativ för förbättrade utomhusmiljöer, *Trygg, vacker stad*
- positiva tjänstemän i stadsdelen som på olika sätt utvidgar projektet till att omfatta hela området (byte av belysning, fler uppdrag till konstnären).
- en positiv maktutövning där stat och kommun tar ett gemensamt ansvar

Avgörande för den positiva processen är att ansvaret förläggs där det hör hemma, att ungdomarna känner att de blivit tagna på allvar genom att de vuxna tagit det yttersta ansvaret för projektets genomförande. Den viktigaste aspekten till att projektet lyckats så väl är tillgången till en permanent lokal, en plats som vuxit fram organiskt under lång tid och som har en historia som förenar generationer och platsens historia med, förhoppningsvis, framtiden.

Prästhölmén: Objuden gäst eller värd?

Avsnittet om Prästhölmén bygger till större delen på samtal med konstnären och ett par besök som innefattat möten på konsthallen Havremagasinet, samtal med och besök hos den syriska arkitekten som bor med sin familj i Boden, läsning av ansökan och konstnärens rapport.

KRIGETS VÄNTPLATS

Boden har historiskt ett försvars-strategiskt läge i norra Sverige med sin relativa närhet till den ryska gränsen. Det för Sverige så betydelsefulla försvar som byggdes upp kring Boden hade som främsta syfte att skydda stambana och järnväg som med sina råvarutransporter var en förutsättning för den industriella utvecklingen. Att stambanorna som var viktiga järnvägssträckningar byggdes i inlandet, och inte utefter kusten, var ett militärstrategiskt övervägande. 1901 började Bodens fästning byggas, militärgarnisonen bemannades och så småningom fick Boden ansvar för utbildning och bevakning av Norrland, det vill säga för nästan hälften av Sveriges yta. Boden blev ett centrum för militär utbildning och många värnpliktiga fick historiskt en erfarenhet av de vedermödor en militärtjänst i Boden innebar med långa kalla mörka vintrar och ljusa korta somrar.

På 70-talet byggdes stadsdelen Prästhölmén med 33 stycken flerbostadshus av varierande typer och höjder, som en del av miljonprogrammet. När den allmänna värnplikten från 1885 avskaffades 2010 fick Sverige i praktiken ett yrkesförsvar i fredstid och Boden förändrades i grunden när försvaret minskade och många familjer inom det militära flyttade därifrån. I slutet av 90-talet revs ett tiotal av husen på Prästhölmén och nu finns det istället en brist på bostäder i Boden. 2017 infördes återigen värnplikt för en mindre grupp årligen och Boden blev återigen en plats där soldater utbildades i fredstid.

Ansökan till *Konst händer* från kommunen i samråd med

Försvarsmuseum, Länskonsthall Havremagasinet, det allmännyttiga bostadsbolaget Bodenbo, Samhällsbyggnadskontoret, Parkförvaltningen samt Kultur-, ungdoms- och fritidsförvaltningen, beskriver rivningens konsekvenser:

Detta har lett till att området idag har stora innehållsfattiga och ej iordningsställda markytor vilket bidrar till att området uppfattas som ödsligt och nedgånget. I området finns två förskolor, en F-åk 6-skola samt kyrka. Inom området förhårs ett relativt stort antal lägenheter av Migrationsverket för asylsökande.

Statusen som militärt skyddsområde gjorde att delar av Boden var stängda för utläningar och att både tillfartsvägar och flyg över Boden var reglerat baserat på stadens militära försvarsanläggningar och utbildningar. "Förbudet för utläningar att uppehålla sig inom militärt skyddsområde" förändrades 1997 i och med att skyddet för dessa områden "inskränkts till att avse tid när det råder höjd beredskap eller när regeringen med hänsyn till Sveriges försvarsberedskap har beslutat om tillträdesförbud för utläningar."⁴⁷

Oroligheter och krigsförberedelser i världen har påverkat den inhemska politiken, framförallt genom det ökande politiska motståndet mot flyktingar i hela Europa som försämrade redan begränsade möjligheter att söka asyl och att förenas med sina familjer. Konstnären Sandi Hilal som arbetar på Prästhölmén menar att kriget på andra platser i världen har gett Boden en ny uppgift inom krigets logiska förlopp; tidigare som en plats för förberedelser och träning inför det krig som aldrig kom, nu i form av transitboende för flyktingar och asylsökande som flyr från krigsområden, huvudsakligen från Syrien. För Boden som samhälle är det en överlevnadsfråga.

Prästhölmén står inför en omvandlingsprocess om kommunens diskussionsunderlag för stadsutbyggnad blir verklighet. I Boden bor omkring 17 000 invånare och kommunen vill genom de

47. Försvarskommitténs betänkande 1996/97:FöU2.

nya planerna öka befolkningen till 30 000 år 2025.⁴⁸ För att markera ambitionerna använder kommunen ett nytt namn, Rörviksstaden. Benämningen stad signalerar framtidstro och visioner. Här planeras för en helt ny stadsdel med blandad bebyggelse med villor, radhus och flerbostadshus. I ansökan till *Konst händer* nämns inte kommunens framtida planer eller vad som kommer att hända med husen från miljonprogrammet och med flyktingboendet; ansökan uttrycker dock hopp och tillförsikt om att ett offentligt konstverk kan få positiva bi-effekter på både det konstnärliga och det integrationspolitiska området:

På Prästholmen kan ett offentligt konstprojekt med integration som utgångspunkt utgöra en katalysator för att stadsdelens invånare i synnerhet och stadens invånare i allmänhet ska hitta gemensamma referenspunkter, mötes- och diskussionsplatser samt förståelse och samverkan.

Prästholmen, som ligger nära centrala Boden, inger en känsla av att det är lite avsides, till en del på grund av den utglesade struktur som nämns i ansökan. Ett av de kvarvarande husen, kallat Gula huset i Prästholmen, hyrs ut till Migrationsverket av det allmännyttiga bostadsbolaget Bodenbo. Gula huset har dåligt rykte; bland annat beroende på att här tidigare enbart placerades ensamkommande flyktingpojkar med olika språk och nationaliteter. Det var inte ens säkert att flera i en lägenhet talade samma språk och det skapades en passiv och orolig social situation utan vuxna och utan gemensamma sociala och språkliga referensramar. Idag bor även familjer med barn i Gula huset.

De invånare som ansökan avser skiljer sig starkt åt; många har bott här i generationer medan det stora flertalet flyktingar efter en kort period slussas vidare till andra platser i Sverige. Inte många stannar i Boden. Vilka möjligheter finns för dessa de allra mest sårbara invånarna, flyktingarna, att konkret bidra till samhället och

48. Norrbottens kuriren 23/9 2015: <http://www.kuriren.nu/nyheter/har-ska-det-byggas-nytt-nsd9539909.aspx>

därmed kunna påverka sin egen situation? Vad har en flykting att erbjuda vårt samhälle och vad är en asylsökande värd?

VÄNTRUMMETS MARDRÖM

Sandi Hilal, arkitekt och konstnär, utvald av Statens konstråd att genom *Konst händer* arbeta i Prästholmen, kommer själv från Palestina och har under många år arbetat med konst, arkitektur och utbildning i flyktingläger. Hon beskriver flyktingsituationen som ”a waiting station” – det vill säga en plats utanför tid och rum, bortom de sociala strukturer som formar och utgör ett samhälle och som ger innehåll och mening åt ett liv.

Enligt Sandi har Boden fungerat som en plats för väntan historiskt och i samtiden, utifrån krigets skilda förutsättningar. Först genom att under många år bygga upp krigets infrastruktur genom träning av nya årskullar av soldater inför ett tänkt krig. Genom träningen iscensätts kriget om och om igen genom att fiendebilder formuleras och situationer upprepas, vilket även bygger den drift som gör krig möjliga: att få använda kunskaperna i praktiken. Därefter genom att öppna samhället för flyktingar som flytt från realiserade krig i samtiden och erbjuda plats för en annan sorts väntan; för att få uppehållstillstånd, bostad, arbete, för att få hit sin familj och därmed kunna bli en människa igen, med både ett förflutet och en framtid.

Sandi ställer sig frågan om det inte är när flyktingen äntligen kommer fram till Europa som den verkliga mardrömmen börjar; genom att erbjuda ett väntrum som slukar upp både historia och framtid. En människa kan klara stora umbäranden, det vet vi från de flyktingar som tagit sig till Europa och trotsat alla hinder med den djupt liggande mänskliga drömmen om och strävan att skapa ett bättre liv för sig själv, sina barn och kommande generationer. Om framkomsten visar sig vara en mardröm av mörker, kyla och passivitet utan referenspunkter i ett socialt vacuum, kanske depressionerna inte handlar om post-traumatisk stress, med en grund i krigets villkor, utan om framkomstens utdragna nu. Detta utdragna nu innebär inget *carpe diem* utan är ett vacuum, omöjligt att fånga utan en historia, ett hopp i nuet och en bild av det som ska komma.

På det sättet delar soldaten i fred och flyktingen erfarenheten av att inte få använda sina kunskaper; flyktingen för att det saknas rum för att iscensätta sin historia, krigets och flyktens erfarenheter tillsammans med andra människor, menar Sandi.

Sandi Hilal uttrycker traumat som en saknad efter att någon knackar på dörren, inte för att informera, utan i visshet om att den boende har något att erbjuda. Flyktingen har förlorat rätten att vara värd i sitt eget hus och har ingenstans att dela med sig av sina kunskaper och livserfarenheter. Så många historier och berättelser, så mycket liv och mod passerar Gula huset som sällan kommer till någons kännedom, enligt Sandi. I dagens hårda politiska debatt verkar integration handla om att flyktingen ska lämna historia, familj, erfarenheter, kunskaper och språk bakom sig för att passa in medan konstnären menar att sann och fruktbar integration måste handla om ett kunskapsutbyte och meningsskapande mellan majoritetssamhället och de nyinflyttade.

VEM FÅR VARA VÄRD?

Vid mitt första besök i Boden i december 2017, tillsammans med konstnären Sandi Hilal och en dokumentärfilmare, suddar den djupa snön ut naturliga referenspunkter och bäddar in platsen i starka kontraster mellan det ljusa snölandskapet och dygnets övervägande mörka timmar med en sol som knappt når över träden ett par timmar under dagen. Ur det vita utslätade landskapet på Prästholmen reser sig det Gula huset som en tung och samlad huskropp, nästan kubisk, med två gula färgtoner. Fasadens aluminiumprofiler, fönster runt hörn och långsträckta balkonger ger en varierad fasad.

I husets lägenheter finns inte plats att bjuda in någon i sitt hem. I varje lägenhet bor flera personer, standarden är låg och inredningen sliten. Här gäller inte vanliga hyresvillkor baserade på svenska trångboddhetsnormer,⁴⁹ utan det kan bo minst två personer i varje rum, vilket betyder att det inte finns ett vardagsrum, utan att alla

49. Enligt svensk trångboddhetsnorm från 1974 – som visserligen inte är bindande men som många hyresvärdar använder för att inte få in för stora familjer i hyreslägenheter – ska det finnas ett sovrum för varje individ eller sammanboende vuxna förutom gemensamt kök och vardagsrum; se Ekstam 2016.

rum blir sovrum. Hushållet innehåller bara det absolut nödvändiga, som en säng, ett bord, några stolar, husgeråd och skapar knappast en inbjudande atmosfär.

En representant för Bodenbo visar ett par olika lägenheter på olika våningar som skulle kunna vara aktuella för att göra om till ett gemensamt vardagsrum, men enligt konstnären måste lägenheten ligga på bottenvåningen för att kunna öppnas inåt mot dem som bor i huset och utåt mot samhället och andra besökare, eventuellt med en utomhuspaviljong i form av ett tält i betong på sommaren.

Vardagsrummet, *Al-Madafah* i den arabiska kulturen, fungerar som ett semioffentligt rum mellan det offentliga och privata. I en ny kontext skulle rummet kunna ge uttryck för behovet av en diskussion om mänsklighetens fortsatta samlevnad som förutsätter nya idéer om samhällets organisation som kan öppna för ett kunskapsutbyte som bygger på medmänsklighet genom att givna roller kan förändras. Enligt Sandi är det en nödvändighet att inte enbart förbli en gäst utan också få en möjlighet att utöva sin rätt att vara värd, "the right to host", en position som möjliggör värdens privilegium att sätta sina egna regler och bjuda hem vem man vill. Att bjuda in till sitt hus innebär att öppna en gräns, inte bara mellan skilda platser och rumsliga strukturer, utan mellan olika möjliga mänskliga uttrycksformer, dimensioner och identiteter. Rätten att vara *värd* får en mångtydig betydelse på svenska och kan innefatta att erbjuda något värdefullt och att själv få ett värde i förhållande till andra. På det sättet kan en semi-offentlig plats mellan det offentliga och det privata erbjuda, en för svenska förhållanden, ny rumslig struktur där en omförhandling av förutbestämda roller kan förändras och nya former av socialt liv uppstå.

Förhållandet mellan gästen och värden måste präglas av en respekt för rollernas betydelse; välkommandet av gästen och gästfriheten som värden kan erbjuda sina besökare, klart och vackert beskrivet i konstnärens projektbeskrivning:

The living room is that part of the private house that opens itself to host the guest, the foreigner, the outsider. It functions as a transitional space and a passage between the domestic

and the public. In the Arab culture the living room is a space always ready to host unexpected guests; it is the most ornamented part of the house, never in disorder, and often has fruits, nuts, black coffee ready to be offered to guests that might knock on the door at any time during the day. Even in refugee camps where space is extremely scarce, the living room remains the most important part of the house, as it represents a dignified place regardless of the precarious conditions found in the rest of the house. Paradoxically, it might be the space that is least used, yet the most symbolic, curated, and taken care of.

I botten ligger frågan om vem som får vara värd och vad värdska-
pet kan göra med flyktingen som till synes har förlorat allt. Vilka
erfarenheter och kunskaper finns och vad vill och kan man dela med
sig av?

Eftersom Boden fungerar som en genomfartsplats för asylsökande vidare till andra platser i landet stannar ett fåtal kvar. Vid sitt första besök i november 2016 frågade konstnären om det fanns någon av alla flyktingar som frivilligt valt att stanna i Boden. Hon blev genast hänvisad till en syrisk familj som redan betraktade staden som sitt hem baserat på några betydelsefulla grundförutsättningar: Mannen i familjen, Ibrahim, fick arbete i kommunen och de fick en egen lägenhet centralt. Kvinnan i familjen, Yasmeen, är arkitekt och har varit hemma med familjens nya medlem, en pojke född i Boden och som nu går på dagis nära Gula huset. Genom att öppna sitt vardagsrum för besökare kunde familjen förändra sin roll genom att skifta subjektsposition: från den behövande och väntande flyktingen till den aktiva rollen som värd för sitt hus, med något att erbjuda sina gäster.

REFERENSPUNKT: GULA HUSET

Åter till besöket i Gula Huset och konstnärens önskemål om det of-
fentliga vardagsrummet på bottenvåningen. Efter ett kort telefon-
samtal med Migrationsverket kommer de överens med Bodenbos
representant om att en lägenhet i bottenvåningen kan användas för

konstprojektet. Lägenheten ska renoveras enligt konstnärens öns-
kemål, vilket innefattar att några innerväggar tas bort och att ytter-
väggarna i det stora rummet ersätts åt två håll med glasade partier
med en glasad dörr, som gör det möjligt att öppna och gå in från
fyra olika håll; inifrån huset och från båda sidor utifrån. Beslutspro-
cessen är snabb och informell; Bodenbo står för renovering och om-
byggnad och Migrationsverket för hyran. Yasmeen som är arkitekt
engageras för att skissa och rita förslaget anpassat till lägenheten.
Hon engageras också för att initialt vara värd för Gula husets var-
dagsrum och bjuda in, först och främst de boende i huset; därefter
andra invånare i Boden.

DRÖM OCH VERKLIGHET

Mitt nästa besök i Boden tillsammans med konstnär och projektle-
dare från Statens konstråd sker den 10–11 juni 2018 och skillnaden
mellan vinter och sommar kunde inte vara större. Solen strålar un-
der nästan hela dygnet och det blir aldrig mörkt. Efter en osedvan-
ligt varm maj i hela Sverige har gräset en gultorkad ton, medan den
friska grönskan i övrigt har utvecklats tidigare än normalt. Även det
Gula huset har tydligt förändrats i och med att en lägenhet i bot-
tenvåningen har öppnats enligt anvisningar av konstnär och arki-
tekt, med glasade väggpartier åt två håll. På håll ser det ut som en
öppning rakt igenom huset, kanske en öppning mot en annan och
ljusare framtid.

De två dagarna ägnas åt samtal om vardagsrummets funktion
tillsammans med olika personer; den första dagen med folk från
Havremagasinet (konsthallen i Boden, som var medsökande till
Konst händer), några frilansande musiker, en fotograf, en politiker,
den syrisk arkitekten med sin man samt några andra människor
som bott längre eller kortare tid i Boden. Gemensamt för gruppen
är att de på olika sätt är engagerade i att skapa plats för möten mel-
lan människor i olika situationer i samhället, bland annat genom
mans- och språkcafé, musik, konst och poesi på olika språk. Sandi
Hilal har bjudit in dem för att påbörja ett samtal om Gula husets
vardagsrum; hur kan det användas och av vilka? Kan vi drömma till-
sammans och om vad? Nu finns ett vardagsrum och en nyckel dit.

Vad kan hända? Frågan om hur man ska nå de boende i Gula huset besvaras lugnt och förtröstansfullt av Yasmeen: – Det är bara att öppna dörren!

Konstnärens dröm handlar bland annat om en fortsättning av ett tidigare projekt – *Campus in Camp* (CIC) som initierat utbildning och skollokaler i flyktingläger. CIC har fungerat som en plats för ett organiskt kunskapsutbyte mellan flyktingars erfarenheter och universitetet som är den institution som, enligt Sandi Hilal, kan ge kunskaper ett värde. Den andra dagen, som är en måndag, kan inte lika många delta, men ett par spanska forskare från Luleå tekniska universitet, LTU, och Bodenbos representant ansluter för ett fortsatt samtal om universitets roll.

Samtalet om universitet handlar om vilka kunskaper som värderas och frågan om vem som betraktas som invandrare. Trots att många flyktingar har akademiska utbildningar handlar integrationen ofta om att tvingas börja om från början inom utbildningssystemet. De spanska forskarna beskriver att universitet i Luleå, på samma sätt som globalt, fungerar som om det vore frikopplat från samhället. Det betyder bland annat att de internationella forskarna kan arbeta på i princip vilket universitet som helst i världen, utan att behöva lära sig det lokala språket eller hur värdlandets samhällen fungerar. Den kunskap som produceras bygger på globala teorier, som har ganska lite med lokal verklighet att göra, menar Sandi. Det får till resultat att till exempel kunskapen om flyktingars situation utgår ifrån historia, krig och umbäranden grundat i studier av globala flyttmönster och orsaker. Det finns mycket lite kunskap om vad som sker vid framkomsten till ett land och en plats, hur ett socialt meningsskapande sker och hur det skulle kunna underlättas. Forskning som grundar sig på flyktingars perspektiv är nödvändig för att förbättra mottagande, handläggning och bostadssituation för att skapa en känsla av hemhörighet på en ny plats, enligt Sandi.

Konstnären beskriver vikten av referenspunkter, rent fysiskt i form av det Gula huset som är synligt på håll, men då måste det också innehålla något av värde. Sandi är övertygad om att universitetets närvaro i form av forskare med egna erfarenheter av migration och intresse av andra perspektiv på flyktingfrågor skulle kunna

omdefiniera Gula huset till en referenspunkt för värdefull kunskap och erfarenhetsutbyte. Detta ömsesidiga utbyte av kunskap skulle ge universitetet en plats lokalt i samhället där olika migranternas (forskaren och flyktingen) villkor kan jämföras och spridas i samtal mellan berörda; handläggare, bostadsbolag och myndigheter, som i sin tur kan få möjlighet och tid att begrunda och diskutera beslut och bevekelsegrunder. Risken är att forskare i kraft av sin samhällsposition tar över problem- och behovsformulering. Vem blir värd då? För Sandi Hilal är det viktigt att allt som sker i vardagsrummet utgår ifrån de boendes önskemål.

PERIFERIN I CENTRUM

Den 31 maj 2018 invigdes ett offentligt vardagsrum av Sandi Hilal på ArkDes som en del i *Public Luxury*, en utställning som ger exempel på konfliktpunkter och möjligheter i samhällets offentliga rum. Vardagsrummet som bildar ett eget rum i utställningsrummet omgärdas av midjehöga väggar och går att beträda från öppningar i tre av väggarna. Rummet har samma struktur som i Gula huset och i Sandis eget hem i Stockholm, men i mindre skala med en guldfärgad cirkelformad matta som täcker större delen av golvytan och som ringas in med dubbla rader kuddar som följer mattans ytterkant. Vem som helst är välkommen att slå sig ner på kuddarna och mattan om skorna lämnas utanför. På den fjärde väggen sitter en tv-skärm som i en rullande dokumentärfilm presenterar och intervjuar konstnären och den syriska familjen i deras vardagsrum i Boden som var projektets utgångspunkt. På det sättet förbinds Boden med centrala Stockholm som en påminnelse om att norra Sverige angår centrum. Mellan september 2018 och februari 2019 har Sandi Hilal en gästforskarposition på ArkDes för att under utställningsperioden aktivera vardagsrummet och fortsätta arbetet i Boden. Bland mycket annat förläggs Statens konstråds årliga möte för inbjudna konst- och kulturinstitutioner i november hit; istället för en gemensam middag organiserar Havremagasinet, på förslag av konstnären, att boende i Boden får anmäla om de vill vara värd för en middag för mellan fyra till tio personer från konferensen.

ANALYS: VEM ÄR VÄRD?

Ansökan till *Konst händer* från kommunen – i samråd med Försvarsmuseum, Länskonsthall Havremagasinet, det allmännyttiga bostadsbolaget Bodenbo, Samhällsbyggnadskontoret, Parkförvaltningen samt Kultur-, ungdoms- och fritidsförvaltningen – talar för människor med behov. Ansökan beskriver omvandlingen från en homogen stad till en med människor från 98 länder och en tro på konstens förmåga att integrera.

Både konstnären och arkitekten har erfarenhet av flyktingens utsatthet och behov, men också av hur gästfrihet och social omsorg kan iscensättas i de mest utsatta situationer på flykt och i flyktingläger. Vardagsrummet i Gula huset på Prästholmen i Boden är inte ett metaforiskt arbete utan ett konstnärligt svar på ett specifikt samhällsproblem; flyktingens undanträngda roll. Vad kan det svenska samhället lära av en annan kulturs gästfrihet?

Mycket sällan får flyktingar själva eller den arabiska kvinnan en röst i samhällsdebatten. Den enda möjliga roll de erbjuds att agera är offrets eller den förtrycktas, menar konstnären. Deras situation diskuteras utan att de själva tillfrågas eller har någon större inverkan på vare sig situation eller på beslut som tas. Den indiske filosofen Spivak ställde 1988 frågan ”Kan den subaltern tala?” genom att beskriva hur en indisk kvinnas val överhuvudtaget inte uppfattas igenom den brittiska koloniala organisationens förutbestämda tolkningar och utan att kunna förstå hur kolonialismen förändrade hennes roll och förtryckte henne på nya sätt, bortom den indiska kulturens förtryck. Det fanns helt enkelt ingen plats eller position från vilken den indiska kvinnans val och erfarenheter kunde uttryckas.

I en europeisk kontext idag skulle den subaltern kunna presenteras av den afganska flyktingpojken, den afrikanske immigranten, den muslimska kvinnan, där exempelvis frågan om klädsel bidrar till ytterligare förtryck av grupper man säger sig vilja värna. Den subaltern definieras därmed inte av sin tystnad, avsaknad av röst eller egna valmöjligheter, utan av att majoritetssamhället eller makthavare inte tilltror henne agens, eftersom de redan har en tolkning av vad den subaltern representerar. Att vara värd handlar om att upprätta den egna agensen i förhållande till andra.

VARDAGSRUMMET I GULA HUSET ÖPPNAS

Vardagsrummet i Gula huset svarar mot ett socialt mänskligt behov och går därmed bortom vanliga tolkningar av konstnärlig representation; så vari ligger det konstnärliga i vardagsrummets uppbyggnad och användning? För det första bildar vardagsrummet i lägenheten på bottenplanet en arkitektoniskt främmande och poetisk rumslighet som står i skarp kontrast mot det övriga husets mer slutna fasad. De stora glasade partierna, från golv till tak, mellan vägg till vägg, möjliggör visuella och fysiska in- och utgångar genom de tre glasade dörrarna som leder rakt ut på markplan, som skulle kunna utnyttjas sommartid. Interiört ramas ett gemensamt centrum in av den gul-melerade mattan på golvet, vars mönster förändras av de som beträder den, och de omgivande kuddarna, som riktar de mänskliga behoven mot en kopp te, en avkopplande ställning och ett informellt samtal.

Vardagsrummet binder samman verklighetens livsavgörande behov med en poetiskt rumslig form som erbjuder den sårbara människan ett symboliskt och fysiskt meningsskapande. Framförallt innebär den konstnärliga aspekten att förhållandet mellan de två rollerna – gäst och värd – omförhandlas och öppnas för en vidare tolkning. Rummet utgör det nödvändiga villkor som kan öppna möjligheter för detta byte av roller och positioner.

Ett semioffentligt vardagsrum kan, till skillnad från det anonyma väntrum som ett flyktingboende är, erbjuda ett socialt rum mellan hem och arbetsliv för den som redan har en plats i samhället och ett mellanrum för utbyte av erfarenheter för den som väntar på att nuet ska formas till en meningsfull fusion mellan det som varit och det som ska komma. Men detta kan inte ske hur som helst.

Vardagsrummet i Gula huset bygger på en historisk arabisk kontext utifrån en kultur av värdskap och gästfrihet där det ömsidiga förhållandet mellan gäst och värd är av avgörande betydelse för hur vardagsrummet kan utvecklas. Enligt Sandi får det aldrig bli en plats där flyktingens gästfrihet utnyttjas eller blir en turistattraktion. Sandi talar om vikten av att först sätta en spontan ton så att de som bor i huset känner att vardagsrummet tillhör dem och utgår ifrån deras behov.

Statens konstråd kommer att finansiera fortsättningen av projektet under åtminstone ett år framöver. Fyra till sex gånger i veckan öppnar Yasmeen dörren till vardagsrummet, antingen på förmiddagen då det mestadels kommer kvinnor med barn eller på helgkvällar då hela familjer kommer. Här kan grannar ses med sina familjer för att laga mat och äta tillsammans och det kan bli en värdig plats för att fira uppehållstillstånd och familjeåterföreningar, men också en plats där grannar kan ses för att lära sig svenska av varandra och dela erfarenheter av mötet med det svenska. Vardagsrummet är en plats för ömsesidigt utbyte av erfarenheter och roller, en process som kräver tid, varsamhet och omsorg för att symboliskt-poetiska och sociala handlingar ska kunna äga rum.

Slutsatser

ROLLFÖRÄNDRINGAR OCH BEHOV

Det konstnärliga arbetet i *Konst händer* visar både konstens möjligheter och begränsningar; möjligheter att bygga alternativa samhällsmodeller och hålla gemensamma visioner vid liv, begränsningar i att reparera skillnader mellan inkomstgrupper och bostadsområden. Här finns en ständigt närvarande konflikt mellan politiskt tagna beslut som påverkar de platser som valts ut för satsningen och visionen om konst som botemedel för politiskt bristande samhällsansvar.

I beskrivningarna av platserna ges en komplex bild av de unika konstnärliga arbetsprocesser som har krävts i iscensättningen av en sådan ambitiös, omfattande och komplicerat uppbyggd satsning som *Konst händer*. Det blir tydligt att det inte finns några entydiga framgångsrecept för konstnärliga insatser i bostadsområden förutom att varje plats, invånargrupp och konstnär måste arbeta med en rad specifika förutsättningar som kräver en lyhördhet och kunskap om platsens historia, behov och möjligheter.

Eftersom en plats är ett komplext och komplicerat socialt system av olika intressen och perspektiv måste grundläggande motståndningar och konflikter beaktas som en del av arbetsprocessen och i utvärderingar. Det betyder att de konfliktfyllda processerna i Jordbro, Hässelby och Lindängen är viktiga för en grundläggande förståelse om hur behov och önskemål, makt och ansvar, tolkas och iscensätts inifrån platsen och utifrån politiken. Frågan är vad konst kan och inte kan göra i kortsiktiga projekt. Det grupperna begär på dessa platser är inget mindre än en strukturell förändring och en reell makt att påverka platsen där de bor. Det kan inte överlämnas till konsten att lösa utan kräver politiska insatser. Tynnereds önskemål handlar inte om strukturella förändringar utan om en praktisk lösning på ett problem som konst kan lösa.

Det betyder också att den sammanställda listan i slutet av avsnittet om Tynnered på sid. 112–113 skulle kunna fungera som en checklista över punkter som bör beaktas, för att nå ett – för en grupp invånare eller ett bostadsområde – positivt resultat och för att skapa en struktur för långsiktighet i genomförandet; i realiteten det ansvar som en kommun redan har att fördela resurser jämnt för sina invånare. De strukturella förändringar som efterlyses i politiska satsningar måste

med andra ord i större grad fokusera på att kommuner lever upp till sitt ansvar för helheten och för alla stadsdelars likvärdighet.

Förutom listan från Tynnered och kommuners grundläggande ansvar vill jag ta fram fyra aspekter som jag menar har betydelse inför liknande satsningar om de ska kunna bidra till ett demokratiskt engagemang:

- Förhållanden mellan makt och ansvar
- Tillgång till permanenta lokaler
- Belysa och synliggöra
- Kartläggning av samtidens konstnärliga uttrycksformer.

De fyra punkterna innefattar en diskussion om medborgarinflytandets dilemman, behovet av rumsliga resurser och synliggöra av det som pågår på plats, konstnärligt och kulturellt, som tillsammans mynnar ut i ett förslag om konkreta kartläggningar av den konstnärliga utvecklingen på platser som inrymmer många olika kulturella uttrycksformer och konstarter. De fyra punkterna kräver olika nya forskningsinsatser.

MELLAN MAKT OCH ANSVAR

Genom den självklara roll som olika former av dialoger och deltagande har fått för att involvera och ta reda på boendes synpunkter på kommande renoveringar, ombyggnader och inför stadsomvandlingsprojekt ser det ut som att ett under- och inifrånperspektiv fått en starkare roll inom samhällsplanering. Gemensamt för *Konst händer*, andra områdesbaserade insatser samt invånardialoger som genomförs i kommuners regi är dock att behov och synpunkter efterfrågas genom processer som påbjuds uppifrån, vilket gör att graden av inflytande och vilka ämnen som är möjliga att diskutera bestäms i förväg av organisatörerna.¹

I Statens konstråds satsning finns en klart uttalad ambition om att "överföra makt"² till de platser som är föremål för insatsen,

1. Bornemark 2016; Lindholm, Oliviera e Costa & Wiberg 2015.

2. Myndighetschefen Magdalena Malms vision för arbetet med *Konst händer*.

definierad i den grundmetod som bland annat hade som syfte att "vända på beställarrollen."³ I korthet innebar det att förslag om plats och situation skulle utgå ifrån lokal kunskap och i förlängningen att grupperna som deltog "genomgående varit med och tagit alla för projekten avgörande beslut." Utifrån grundmetoden som måste uppfattas som en viljeyttring, inte i realiteten genomförd, skulle krävas en fördjupad diskussion om vad en sådan "maktöverföring" innebär ur de boendes perspektiv för att förstå vilka konsekvenser en sådan kan få. Maktöverföring måste betyda ett avstående från makt: men hur går det till och vad sker med ansvarsfördelningen?

Med makt följer ansvar. Det är ett uttryck för att förhållandet mellan makt och ansvar kan skifta, men att de institutioner med en omfattande makt över gemensamma resurser och framtidsplaner faktiskt också har ett motsvarande ansvar för de människor och de levnadsförhållanden som påverkas av besluten. De boende som påverkas har ofta erfarenheter av att det omvända, det vill säga att "med ansvar följer makt", inte gäller. Alla former av maktförskjutningar innefattar en förskjutning av ansvar, vilket ibland leder till att den makt som ska fördelas i realiteten innebär att ansvar förskjuts nedåt. Istället för ett fördjupande av demokratin kan medborgardialoger få symboliska funktioner; som att kommuner tillhandahåller information och svarar på frågor om redan beslutade planer; att röststarka medborgare får större inflytande eller att ansvaret för neddragningar och samhällsförändringar läggs på individer.⁴ På en plats i *Konst händer* satte en deltagare ord på dilemmat att få makten att besluta för andra:

Att besluta om ett konstverk för hela området var ett för stort ansvar. För oss var det inte rätt sätt, vi var kanske naiva, men vi trodde att det skulle bli mindre jobb om en annan konstnär gjorde jobbet, men istället betydde det att vi skulle bli ansvariga för någon annans konstverk.⁵

3. Statens konstråd 2018, sid. 2.

4. Lindholm, Oliviera e Costa & Wiberg 2015.

5. Minnesanteckningar från ett telefonsamtal med en medlem i en civilsamhällsgrupp, 22/5 2018.

Är det i själva verket ansvar utan tillhörande maktbefogenheter som förs över? Grupper som gemensamt och lokalt har arbetat fram egna problemanalyser och strategier för att möta dem – i *Konst händer* exempelvis Jordbro, Lindängen och Hässelby – ses ofta som ett problem i kommunerna, eftersom de ställer politiska krav på reell förändring och maktfördelning.

Frågan (vid telefonintervju citerad ovan) om vad gruppen skulle ha gjort om de hade fått bestämma om det konstnärliga arbetet i *Konst händer*, besvarades med att de skulle ha genomfört fler spontana och färre aktiviteter för att få med sig sina grannar, mer likt hur de hade arbetat förut. Syftet är ju att "skapa tillsammans för att visa utåt vad vi kan" och skapa en lokal gemenskap, menar gruppmedlemmen och tillägger att "det är inte farligt att misslyckas". Med en konstnär utifrån som varken känner området, hur det fungerar eller vilka de boende är kan budskapet tolkas som "att de igen kommer in och försöker rädda oss".

På några platser inom *Konst händer* har oklara budgetramar, underfinansiering och dröjande beslut om ekonomin fått till resultat att lokala projektledare och konstnärer av omsorg om lokalsamhället tagit på sig ett allt större ansvar men utan makt över de ekonomiska besluten, vilket skapat överbelastning och stress. På flera av platserna beskrivs att en redan hård arbetsbelastning ökade för de grupper som engagerade sig lokalt, ibland på gränsen till utmattning. Frågan om ekonomisk fördelning och om vilka grupper som fungerat som projektägare på de olika platserna – Statens konstråd, de sökande, konstnärerna, lokala projektledare eller civilsamhällsgrupper – har inte hunnits med inom ramen för den här studien, men skulle behöva studeras utifrån frågor om makt- och ansvarsfördelning.⁶

Ytterligare en aspekt handlar om makten att formulera grundläggande problem beroende på vems behov som är i fokus. Redan i uppdraget slås kriteriet "långt valdeltagande" fast, vilket påverkar urvalsprocessen och initialt fungerar som ett skuldbeläggande om

6. Se Bornemark 2019, om asymmetriska maktrelationer och Manga 2019, om processen i Hässelby i Statens konstråds kommande antologi.

ett uteblivet samhällsansvar, som skaver i mötet med de boende. Genom att symptom tolkas som verkliga problem förskjuts ansvaret bort från den politiska makten som på det sättet undviker den för demokratin nödvändiga diskussionen om orsakerna till det låga valdeltagandet.

TILLGÅNG TILL PERMANENTA LOKALER

Gemensamt för de fyra platserna som jag har studerat är en rumsligt-social problematik, som vi redan sett beskrivet i ansökningarna från andra platser, som resulterar i att viktiga mötesplatser är nedlagda eller hotas av nedläggning; skolor läggs ner, centrum byter ägare, kulturhus ska ge plats för bostäder. Dessutom är belysningen på flera platser undermålig och trasiga lampor byts inte ut vilket skapar otrygga offentliga rum. På Råby brinner mötesplatsen Knytpunkten ner veckan innan *Konst händer* ska inledas och eftersom den innehåller pumpanläggningen för utomhusbadet försvinner både sommarens och inomhussäsongens viktiga mötesplatser för generationer av Råbybor. I Boden saknas sociala mötesplatser för den som är nyanländ och utan ekonomiska tillgångar.

En viktig orsak, förutom en klar roll- och ansvarsfördelning, till den framgångsrika processen i Tynnered är den sociala funktion som den drygt 40-åriga ungdomsgården *Tyrolen* fyller genom en rumsligt lokal identitet som binder samman flera generationer. Permanenta lokaler och mötesplatser är av avgörande betydelse för att den skattefinansierade konsten och kulturen ska komma fler till del. Stat, kommuner och byggbolag skulle kunna bidra på ett avgörande sätt till möjligheter för konstnärliga uttrycksformer, social aktivering och demokratiska samtal genom att upplåta lokaler och rum för verksamheter; exempelvis genom att skolor används för verksamheter efter skoltid och som alla invånare kan ta del av. Samtidigt kan detta flexibla lokalnyttjande förhindra skolnedläggningar när skolan blir lokalsamhällets angelägenhet.⁷ Trots att kommunerna har ansvaret för att invånare får en likvärdig tillgång till bostäder,

7. Se Hallin, Manberger & Lingvall 2017 för beskrivning av Lindängens skola i Malmö som fungerar som ett allaktivitetshus efter skoltid.

samhällsservice och mötesplatser visar ansökningar och processen i *Konst händer* att verkligheten ser annorlunda ut.

Ett samhälle är ett känsligt rumsligt-socialt ekosystem och tillgången till rum och plats har en avgörande inverkan på sociala relationer och uttrycksmöjligheter. I bästa fall ger den byggda miljöns struktur och fysisk form åt det sociala och kulturella livet på en plats. I många fall orsakar rivningar och nedläggningar sönderbrutna och fragmenterade sociala strukturer och relationer. Rumsliga resurser i form av rum, plats och arkitektur är bokstavligen *grundläggande dimensioner* av människors sociala rättigheter och bidrar till social stabilitet och hemkänsla.⁸

Genomgående framkommer behovet av lokaler. Synonymer till *permanent* är beständig, varaktig, bestående, oföränderlig och de begrepp som kan uppfattas som motsatser är övergående, tillfälligt, kortvarigt. Dessa två aspekter förutsätter varandra, det övergående, tillfälliga och kortvariga som präglar ett experimentellt eller processinriktat konstnärligt arbete förutsätter en plats och ett sammanhang som är stabilt över tid, en rumslig grund och struktur för att det som skapas får ta plats eftersom "en lokal organisering utan en fast mötesplats riskerar att lösas upp."⁹ Om det inte finns någon stadigvarande plats eller rum där människor kan samlas blir det utifrån kommande kravet på ökat engagemang och deltagande verkningslöst. Bristen på lokaler och mötesplatser betyder att samarbeten, samtal och diskussioner om gemensamma angelägenheter begränsas och att invånare tystas, det vill säga att själva det demokratiska samtalet i värsta fall upphör eller aldrig påbörjas.

Under avslutningen för *Konst händer Jordbro*, som pågått i skuggan av det faktum att Jordbro kultur- och föreningshus står inför ett rivningshot, höll den lokala projektledaren ett tal där han poängterade att det krävs en varaktig plats för att kunna utöva sina rättigheter:

8. Longo & Setola 2009.

9. Wåg 2015, sid 170. Se även Khamis 2017.

RÄTTEN till en skapande kultur UTAN en konkret plats att skapa på blir en tom och innehållslös rätt

På Råby blir det avgörande för projektets fortsättning att en byggarbetsplats med förvaringsmöjligheter och skydd mot väder och vind byggs upp; en byggarbetsplats som även kan fungera som "projektets nav, fysiska identitet och förutsättning."¹⁰ Det kan fungera bra under en varm sommar som 2018, men är inget alternativ under andra årstider och väderförhållanden.

I Prästholmen svarar det nyöppnade vardagsrummet i bottenvåningen på Gula huset mot ett behov av en social mötesplats där ett byte av roller och positioner kan ske, för de flyktingar som varken har ett eget hem eller ekonomiska resurser. Vardagsrummet erbjuder en social referenspunkt med ett rum som symboliskt och konkret öppnar sig inåt huset och utåt mot samhället.

Genom *Konst händer* framkommer behoven av specifika rum och platser för specifika behov och uttryck, alltifrån öppna platser för möten i vardagen, samlingslokaler för bildning till övningslokaler för musik- och poesiutövare. I kampen för permanenta rum och lokaler är det inte samtidigt stadsplaneringsideal med generella "mötesplatser för alla" som efterfrågas. Demokrati skapas och upprätthålls av tillgången till rum och platser, som möjliggör demokratiska samtal och handlingar; som en del av det vardagliga sociala livet lokalt, genom att den rumsliga strukturen i bästa fall underbygger eller i sämsta fall förhindrar sociala nätverk och ett deltagande i samhället. Därför har närvaron av offentliga institutioner – som skolor, bibliotek, museer, vård, polis – och allmänna samlingslokaler, idrotts- och fritidsverksamheter (samt en god infrastruktur för transporter) avgörande betydelse för känslan av att hemorten ingår i en större samhällsgemenskap.¹¹

I presentationsmaterial för det stadsplaneringsideal som fått beteckningen "levande städer" är det konsumtion och ledighet,

10. Projektledarens rapport från Råby, sid. 5.

11. Werner 2018, sid. 34ff; Khamis 2017.

turism och fritidsnöjen som bildar stadens primära aktivitet;¹² medan ovanstående institutioner och vardagslivets aktiviteter, arbete, transporter, dagishämtning och hemhandling lyser med sin frånvaro. I samtalet med stadsarkitekterna i Haninge kommun är det tydligt att visionen för Jordbro utgår ifrån bilden av en livlig och aktiv stad som planeras kring ett nytt centrum. Under tiden rivs kulturhuset och det dröjer många år innan ett eventuellt nytt kulturhus står på plats. Fritidens gemenskaper är viktiga komponenter av det sociala livet, inte minst på platser som bedöms som "utsatta områden". Här behövs en syn på staden som en helhet, där inte centrala platser och innerstäder prioriteras på bekostnad av ytterstad och förorter. Det behövs en spridning av icke-kommersiella offentliga platser som stöder det sociala livet lokalt och som visar att det finns en omsorg om de boendes livsmiljö; med god belysning, gemensamhetslokaler och mötesplatser. Här skulle ett ansvarstagande utmyнна i uppbyggnad av de lokaler och den badplats som brunnit ner i Råby samt snabba insatser för att ersätta föreningarna i Jordbro med billiga och ändamålsenliga lokaler.

Behovet är stort av icke-kommersiella mötesplatser och funktionella lokaler för produktion av konst och kultur, identitetsskapande samlingspunkter och samhällsbärande institutioner som skolor, bibliotek och samlingslokaler, som kan förena flera generationer och ge plats för rollbyten, diskussioner och kunskapsutbytet. Permanenta lokaler skapar möjligheter för den flexibilitet som kännetecknar kulturell och konstnärlig produktion; en möjlighet att pröva, testa och leka på fullt allvar, som ett medel för att utöva sociala och demokratiska rättigheter tillsammans med andra.

BELYSA OCH SYNLI GGÖRA

En avgörande dimension av tillgång till rum och platser handlar om belysning. I Tynnered föranleder den bristande belysningen en konstnärlig insats. I Jordbro saknas både ljus och ett synliggörande av en situation, hotet mot den nedlagda skolan som fungerar som kulturhus för ett 20-tal föreningar. Bristen på ljus föranleder

12. Koch 2017.

klagomål på flera av de utvalda platserna och i ansökningarna till *Konst händer*.¹³ Belysningen är inte dimensionerad för stora avstånd, gångvägar genom naturpartier och under bilvägar. Belysningens gleshet i förhållande till mer centrala platser – och trasiga lampor som inte byts ut – bidrar till en känsla av att platsen är glömd och underprioriterad.

Tillgången till belysning har både en stark symbolisk och praktisk betydelse och synliggör omedelbart omsorg eller underlåtenhet från kommuner när brist på belysning drabbar specifika stadsdelar. Förhållandet mellan mörker och ljus påverkar rörelsemönster i det offentliga rummet och ljusets funktion definierar ett modernt samhälle. Elektriskt ljus banade historiskt väg för moderniteten genom att förändra samhällen på djupet, möjliggöra utbildning och ”upplysning”. På det sättet blev det elektriska ljuset en symbol för framsteg och gjorde det möjligt att mäta graden av utveckling; många har sett nattbilder av jordgloben där västvärlden badar i ljus medan utvecklingsländer enbart lyser svagt. I modernitetens upplysande ljus försvann tomtar och troll, medan samtidens kollektiva mörkrädsla förläggs till nya platser och områden – förorter, gångtunnlar och parker där faror lurar i mörkret.

I ansökningar till och arbetsprocesser i *Konst händer* blir den demokratiska dimensionen i frågan om att synliggöra platser och stadsdelar tydlig. Det handlar om ett dubbelt synliggörande av platsen, inåt och utåt. Kravet inåt är praktiskt och vänder sig till kommunen som är ansvarig för att ljus och belysning fungerar; dessutom måste kommuner, om de menar allvar med demokratisering av stadsplaneringsprocesser, synliggöra dessa för de boende som berörs innan det blir försent att påverka. För det önskade synliggörandet utåt är det svårare att hitta en specifik mottagare; här handlar det om hur lokalsamhälle och individer påverkas av den förda politiken och av mediabilder. Det önskade synliggörandet utåt syftar bland annat till att skapa uppmärksamhet kring frågor, lämna spår till framtida generationer, vara ett föredöme för andra unga, påminna centrum och de som har makten om platsens existens.

13. Se avsnitten om Jordbro och Tynnered.

Framtiden är redan här och det är ingen slump att en av grupperna på ungdomsgården Tyrolen i Tynnered kallar sig *Bakom skuggorna*. Med erfarenheten av kampen mot och nedläggningen av Tynneredsskolan vill de med poesi och musik ”förmedla både mörker och framtidstro.”

Ansökningar beskriver att belysning handlar om ”orienterbarhet, trygghet och välkomnande” och att svag och gles belysning ger ”en svårorienterad och otrygg stadsmiljö”. Bristande belysning uttrycker en avsaknad av omsorg och underhåll av den offentliga miljön överlag och i en ansökan utropas att det är dags att uppmärksamma denna brist på ljus:

I samarbete med lokala krafter vill vi sätta ljus på denna situation!

Här sammanfaller det metaforiska i språket med det konkreta; att vilja ”sätta ljus på” att platser är dåligt belysta betyder att avsaknaden av och orsakerna till den bristande belysningen behöver belysas genom att uppmärksammas och diskuteras. Detta synliggörande innefattar en önskan om att ge en annan bild utåt och att konst och kultur ska kunna förändra det visuella intrycket, och samtidigt påverka och förändra myter om stadsdelarna och om de som bor här. I ansökningar och på plats finns ett försvar för hemorten och ett motstånd mot de bilder som media och politiker för fram, och som påverkar miljonprogrammets status och synen på de boende som en homogen grupp. Förväntan på att konst ska förändra bilden utåt och synliggöra existensen av de som lever och verkar på platsen sträcker sig ifrån samtiden till framtida generationer:

en önskan att bygga något beständigt, något som kunde överleva oss som personer och organisation, och kom kanske ur en önskan att tala om för framtida generationer att vi levat, velat och verkat i vårt område (civil 337).

KARTLÄGGA SAMTIDSKONST

Utan en diskussion om vilka grupper som får möjlighet att uttrycka

sina erfarenheter konstnärligt riskerar konsten bli ett uttrycksmedel för vissa grupper och en metod för att inordna andra grupper i samhället. Kulturpolitik får ofta rollen som stöd för andra satsningar och politikerområden, exempelvis för arbetsmarknad, skola och näringspolitik, idag med en förskjutning från välfärdspolitik till växtpolitik.¹⁴ Återkommande har det funnits en kritik mot att konst och kultur ska bidra till att förändra människors tänkande och beteenden och att kulturlivet blir föremål för samma mätningar av resultat som andra politikområden. Tillgången till konst och kultur i olika former är en demokratisk fråga som inkluderar rätten för fler till olika uttrycksformer och rumsliga möjligheter.

Det västerländska konstbegreppet definieras av ständigt nya utgångspunkter, metoder och material i sitt möte med samhällsförändringar och nya befolkningsgrupper (även om det kan vara en plågsam process för dem som samtidigt förlorar makten att definiera konstnärlig kvalitet). Men om konst ses som ett mänskligt behov, uppkommer olika konstnärliga uttryck som en slags poetisk handling genom det vardagliga; genom hantverkstraditioner, konstnärliga processer, metoder och stilar utifrån den mångfald av röster och erfarenheter som nu ryms i Sverige och specifikt på de platser som sökt och blivit utvalda till *Äga rum*. I slutändan handlar frågorna om vem som kan vara konstnär och bidra till att konstnärliga kvalitetsbegrepp förändras och om den skattefinansierade konstens och kulturens samhällsfunktion. Vad ska den vara, för vem och av vem?

Frågan om en utvidgning av konstbegreppet inleds redan i ansökningarna till *Konst händer* och den grundar sig i en kritik att den etablerade konstvärlden är separerad från de tankar, känslor och berättelser i text, bild och musik som tar sig uttryck i olika konstformer. Erfarenheter, drömmar, budskap och berättelser från förorten ges sällan samma värde och plats som den så kallade "finkulturen" i staden och därför finns en önskan om att bygga upp en egen plattform för att "skapa och presentera vår konst" (civil 131). En plats eller en konstnärlig plattform beskrivs som en förutsättning för att uttrycka, förstå och förändra världen:

14. Jacobsson 2014, sid. 127f.

Tanken är att få fler att bli aktiva i det konstnärliga rummet. Det är när vi kan uttrycka det som är osynligt för oss och sätta det i ord, färg, form, ljud och ljus som vi också kan få grepp om vår värld och, om vi så vill, förändra vår värld (civil 337).

Insatserna i *Konst händer* bygger på att den konstnärliga kompetensen kommer utifrån som en metod för att "tillföra platsen någonting nytt; att se den med andra ögon."¹⁵ Det stämmer att den som kommer utifrån ser platsen med andra ögon än de som bor där, men det som saknas i samtiden är knappast omvärldens blick på miljonprogrammets stadsdelar. Därför var det ett viktigt grepp inför processen att öppna för ansökningar från boende och aktiva på platserna, vilket initialt gav möjligheten att se platserna med andra ögon; inifrån, av dem som bor och lever här.

Initiativ som *Ortens konstfestival* och *Ortens poet* innehåller både en kritik mot ett konstbegrepp som utgår ifrån och pågår i centrum, men också en önskan om att få formulera en egen utgångspunkt, en plats för skapande och presentation av konst som berör det pågående livets aspekter och som inte definieras av den redan etablerade konstscenen. Det saknas kunskap om vad som finns och sker lokalt, speciellt på det konstnärliga området: Hur ser det konstnärliga landskapet ut bortom centrum? Vad pågår och på vilka villkor?

Under lång tid har grupper av unga och vuxna engagerat sig politiskt och socialt och formulerat både samhällskritik och stolthet över att leva och verka på den "urbana geografins baksida" ofta med hjälp av konst och kultur.¹⁶ En rad nya konstnärliga och kulturella uttryck och hybridformer inom musik, poesi, måleri, film, kommer härifrån; samtidigt fortgår kampen om en högre konstnärlig status. Flera grupper som deltagit i *Konst händer* är exempel på hur konst och kultur är avgörande för arbetet med ett långsiktigt ansvarstagande för den egna platsen utifrån upplevda orättvisor och konkreta behov.

15. Statens konstråd 2018, sid. 2.

16. Dahlstedt & Ekholm 2018, sid. 65.

Flera rapporter visar att inflyttade konstnärer har svårt att få en plats i det svenska konstlivet.¹⁷ För att få syn på vad som pågår och hur konstnärliga rörelser förgrenar sig vore det intressant och nödvändigt att kartlägga hur det konstnärliga landskapet växer bortom centrum. Kartläggningen kunde i sig bli ett konstnärligt forskningsprojekt som samlar konstnärliga utövare från olika håll i en nyfikendriven och öppen process. Potential till en ny karta över det konstnärliga fältet utgår ifrån de platser som är centrum och central för samtidens poesipolitik.

17. Konstfrämjandet 2017; Kulturanalys Norden 2017; Myndigheten för kulturanalys 2015.

Avslutning

Den här rapporten handlar om ett till stora delar obeforskat fält; hur den offentliga konstens metoder och processer fungerar som en deltagande praktik och konstnärliga insatser vid stadsomvandlingsprocesser.¹⁸ Den visar på behovet av ytterligare forskning för att förstå hur konstens roll som politiskt-socialt verktyg drivs i uppdrag eller av konstnärers egna initiativ och huruvida konstnärliga resurser utifrån svarar mot invånares behov i förhållande till lokalt upparbetade konstnärliga aktiviteter och resurser. Problematiken handlar dels om en risk för att konst och kultur instrumentaliseras i satsningar som syftar mot lokala förändringar; dels handlar det om att konstnärer som kommer utifrån blir uttolkare av människors sociala behov och livsmiljö, medan de lokala konstnärliga och kulturella verksamheter som pågår riskerar att fortsatt bli osynliggjorda.

Satsningen *Äga rum* kan ses som en del i att stärka en lokal välfärdsproduktion genom att lokalsamhällets behov och önskemål tolkas i konstnärliga termer och genomförs i samarbeten på plats. På det sättet får den statligt finansierade konsten en rumsligt-social utgångspunkt som är relativt oprövad i Sverige. Om det innebär att konst och kultur blir ytterligare en teknologi för integration och kompensation för uteblivna samhällsinsatser eller verkligen kan tillföra lokal egenmakt får tiden och ytterligare forskning utvisa.

18. Den 11–12 oktober 2018 genomfördes konferensen *Researching Public Art* med inbjudna forskare och konstnärer på Konsthögskolan (på initiativ av Statens konstråd, Konsthögskolan, Stockholm och Valand, Göteborg och med en styrgrupp från ArkDes, KTH, Södertörn, Skissernas museum) för att inleda en kartläggning av befintlig och initiera ny forskning om området.

ATTRAKTIVA KONSTNÄRLIGA KUNSKAPER

I samtida stadsutveckling efterfrågas konstnärliga kunskaper och metoder av kommuner och byggbolag inför ny- och ombyggnationer, oftast med fokus på gemensamma platser och rum. Vad är det i den konstnärliga kunskapen och rollen som efterfrågas? Jag provar att formulera ett svar på den frågan:

Flera av ansökningarna till *Konst händer* visar att många boende har tröttnat på dialoger som inte leder till några synliga resultat eller som enbart symboliskt förhåller sig till lokala behov och kunskaper. En orsak till att dialogerna fungerar dåligt kan vara att kunskap och perspektiv skiljer sig åt mellan den som bor på en plats och för den som analyserar platsens utveckling professionellt. Ofta är det inte möjligt för boende att förstå framtida konsekvenser för lokalsamhället i samband med stadsplaneringsprocesser.

Invånarens kunskap om en plats är primärt erfarenhetsbaserad, kollektiv och uppbyggd kring rumsligt vardagliga sociala relationer. I stort är den kunskapen omedveten i den meningen att upparbetade erfarenheter och relationer inte är direkt översättbara till specifika planer, modeller eller ofta inte ens möjliga att formulera. Det krävs helt enkelt andra metoder för att få fram plats-specifika erfarenheter. Kanske är det utifrån de förutsättningarna som konstens metoder blivit attraktiva genom att erbjuda mer inkluderande, experimentella och tillåtande processer? Konstnärliga rumsöverskridanden har bidragit till en upparbetad erfarenhet av att locka fram kunskap om en plats, genom exempelvis vandringar, kartläggningar, perceptiva experiment och konstnärliga utgrävningar.¹⁹ Även om metoderna inte från början varit tänkta som ett verktyg för dialoger kan kommuners osäkerhet, kring hur invånare ska involveras, göra konstens metoder attraktiva.

Satsningen *Äga rum* med Statens konstråds *Konst händer* och Statens kulturråds *Kreativa platser* innebär en vidareutveckling av de konstnärliga rörelser som under 1900-talet drivit fram omförhandlingar om villkoren för konstens uttrycksformer, och som

19. Sand 2018, 2014, 2009; Murzyn-Kupisz & Dzialek 2017; O’Roarke 2013; Kwon 2004.

förändrat den offentliga konstens teman och arbetsmetoder från ett fokus på det permanenta mot det efemära och processuella. Konst kan bland mycket annat bli ett redskap för ett prövande och deltagande som kan öppna för samtal om stadsutveckling och samtidigt skapa och hålla politiska och sociala föreställningar levande om vad ett samhälle skulle kunna bli.

FÖLJEFORSKNINGSUPPDRAGET

Från den 15 maj 2016 till 31 december 2018, efter den inledande ansökningsperioden och urvalet av platser till *Konst händer* och fram till avslutningen av satsningen, har Statens konstråd och ArkDes samfinansierat följeforskning på 30 % (20+10). Därefter finansierar ArkDes slutförande och publikation av rapporten.

Av *Konst händer*s tre övergripande mål utgör de två första följeforskningens fokus, ”Produktion och genomförande av praktiska exempel” och ”Utveckling av metoder” och ska utgöra underlaget till det tredje målet ”Kunskapsspridning”.²⁰ Följeforskningens övergripande syfte är att ”belysa hur platser aktiveras i möten mellan konst och invånare,”²¹ analysera hur detta går till och dra slutsatser om resultatet för att kunna diskutera vilka lärdomar som kan utvinna inför andra, liknande satsningar. Uppbyggnad och spridning av kunskap utgår både ifrån invånarens befintliga kunskap om platsen och ifrån de erfarenheter som genereras genom projektet på de utvalda platserna.²²

Följeforskningen förhåller sig till de båda myndigheternas gemensamma utgångspunkter med fokus på invånarna, deras kreativitet och involvering,²³ genom att följa och studera de konstnärliga processerna på plats. Därur följer den övergripande forskningsfrågan: På vilket sätt kan konst och konstnärliga processer bidra till att skapa en större delaktighet och makt över platser där människor bor och lever? Vilka rollbyten sker och på vilket sätt? Vems problembeskrivningar och tolkningar får genomslag på plats? Dessutom

20. Statens konstråd 2015, sid. 3.

21. Uppdragsbeskrivning följeforskning 2016, bilaga 1, sid. 3.

22. Ibid.

23. Statens konstråd 2016, sid. 1.

innefattar forskningsfrågan en mer övergripande diskussion om vad det kan betyda att medborgarmakt överförs uppifrån och ner och hur långsiktighet säkerställs i ett kortvarigt projekt som *Konst händer*.

En svårighet som karakteriserar empirisk forskning är att verklighetens sammansatta situationer aldrig är direkt översättbara till text. Varken en levande beskrivning eller ett till synes neutralt skrivande förmår täcka eller göra full rättvisa åt satsningens komplexitet.

UNDERLAG OCH FORSKNINGSPROCESS

Följeforskningen har pendlat mellan makro- och mikronivåer, mellan närstudier på plats och teoretiska studier utifrån frågeställningar som genererats på plats, en så kallad abduktiv forskningsprocess som pendlar mellan empiri och teori.²⁴ Med huvudfokus på plats-specifika processer och metoder har jag följt arbetet på fyra av platserna – Jordbro, Haninge kommun; Råby, Västerås; Tynnered, Göteborg samt Prästholmen, Boden – genom deltagande i workshops, diskussioner och samtal mellan involverade boende, organisationer, konstnärer, kommuner och byggbolag. Andra platser har jag besökt mer sporadiskt, Tjärna ängar i Borlänge och Hageby i Norrköping en gång; Gärdeåsen, Ljusdal ett par gånger. Åtta av platserna har jag inte besökt. Under förstudierna besökte jag även Ortens konstfestival i Frihamnen, Göteborg och den tillfälliga domen för kvinnor i Nävertorp, Katrineholm. Urvalet av platser och antal besök är pragmatiskt, givet den begränsade tiden. De fyra platserna kompletterar varandra avseende processer och metoder, geografisk spridning och storleksmässigt.

Förutom plats-specifika processer har underlaget för följeforskningen utgjorts av skriftliga dokument och rapporter, samt muntliga samtal och intervjuer. Det skriftliga underlaget kommer från Kulturdepartementets uppdragsbeskrivning, Statens konstråds uttolkningar inför satsningen, inkomna ansökningar från civilsamhälle och kommuner/byggbolag, samt delredovisningar och

24. Carlsson 2017, sid. 23.

rapporter från konstnärer, föreningar samt från Statens konstråd. De muntliga underlagen utgörs av samtal, intervjuer och diskussioner med Statens konstråds projektledare, konstnärer och boende på plats, i mindre grad finns kommun och byggbolag med, förutom genom några samtal i samband med möten.

RUMSLIG POSITION OCH UTGÅNGSPUNKT

Följeforskningen, som jag tolkar den, utgår ifrån en kritisk forskningstradition där lokala specifika situationer studeras i förhållande till större sociala, kulturella, historiska och politiska sammanhang, genom att söka, pröva och testa idéer, begrepp och analyser, utifrån forskningsproblem som uppstår i projektprocesserna ”mellan olika sociala grupper och det större samhälle inom vilket de är verksamma”²⁵. Det betyder att jag i stora drag följer *Konst händer* ur två perspektiv: För det första hur satsningen som sådan utvecklas när Statens konstråds projektgrupp får konst att hända i samarbete med civilsamhälle, konstnärer och övriga samhällsaktörer. För det andra hur detta sker i förhållande till vad som samtidigt sker lokalt och i en större samhällskontext.

Både forskningsmetoder och teoretiska utgångspunkter är plats-specifika och har sin grund i konstnärlig praktik och konstnärlig forskning.²⁶ Metoderna utgår från rum och plats som *grundläggande dimensioner* av människors sociala rättigheter och grundläggande villkor i människors vardagliga erfarenheter och sociala meningsskapande.²⁷ Genom att utgå ifrån rum och plats som ett samhälles materiella grund, är det möjligt att studera hur ideologier, makt och sociala skillnader organiseras rumsligt. Rum och plats utgör ett existentiellt villkor som skänker det mänskliga livet och dess göranden en grund och en rumslig tillhörighet i tiden. Hur människor förhåller sig till det sociala livets organisation i tid och rum bestäms av och bestämmer relationen till omvärlden; i grunden en politisk, social, historiskt rumslig process där ”områden med

25. Alvesson & Deetz 2000, sid. 20.

26. För översikt av det konstnärliga forskningsfältet i Sverige, se Vetenskapsrådets årsbok 2019.

27. Longo & Setola 2009; Kwon 2004; Massey 2005.

lågt valdeltagande” existerar i förhållande till mer centrala stadsmiljöer och de politisk-ekonomiska prioriteringar som skapar och upprätthåller det förhållandet.²⁸

I analyser och diskussioner om uppdraget och dess tolkningar, samt ansökningar och rapporter, utgår jag ifrån ett diskursanalytiskt förhållningssätt till textdokument.²⁹ Det betyder att försöka förstå och analysera hur begrepp används och diskuteras inom en specifik praktik, i det här fallet i regeringens uppdrag och i Statens konstråds tolkning av uppdraget.

SAMMANFATTNING OM FORSKARROLLEN

Forskningsprocessen har ställt stora krav på urval och en pragmatisk inställning till vad som går att göra, eftersom den i det här fallet ska avrapporteras samtidigt som satsningen tar slut. Det innebär att distans, omformuleringar och överväganden försvåras och att beskrivningar och analyser av satsningens resultat som en helhet omöjliggörs och gör att materialet som presenteras är i olika stadier av bearbetning. I en satsning som har en uttalad långsiktig målsättning, trots den korta projekttiden, skulle det vara av värde att som forskare besöka platserna efter en tid för att studera om och i vilken form projekten fortlever och vilken långsiktig verkan de får.

I rollen som följeforskare har jag en oberoende och aktiv roll i förhållande till beställaren, men ska enligt uppdraget ”skapa möjlighet till dialog och reflektion i genomförandet och möjlighet att vid behov ändra inriktning eller vidta andra åtgärder som följd av följeforskningens iakttagelser.”³⁰ Följeforskning kan ses som en form av ”interaktiv forskning” där kunskap kan utvecklas i samarbete mellan praktiker och forskare med relevans för både praktik och akademi. I ett kortvarigt projekt som *Konst händer* med ett stort antal platser under en begränsad period har tiden saknats för de fördjupade diskussioner som krävs för riktningförändringar till

följd av forskningen. En liknande aktiv forskarroll borde annars integreras i långsiktiga samarbeten inför komplexa projekt inom stadsbyggnad för det som kallas ”social hållbarhet” där det krävs avvägningar mellan olika gruppers perspektiv och mål.

28. Dahlstedt 2018; Holgersen 2017; Tesfahuney & Ek 2016.

29. Winther Jørgensen & Phillips 2000.

30. Kulturdepartementet 2015, sid. 4.

Referenser

Almqvist, Anna (2016) Den ekonomiska ojämlikheten i Sverige. Rapport LO: http://www.lo.se/start/lo_fakta/den_ekonomiska_ojamlikheten_i_sverige

Alvesson, Mats & Deetz, Stanley (2000). *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur

Bishop, Claire (2012) *Artificial Hells*. Participatory Art and the Politics of Spectatorship, London, New York: Verso

Bornemark, Jonna (red. 2016) *Medborgardialog – om det svåra i att mötas. Praktikers reflektioner om ett av demokratins viktigaste verktyg*, Arkus #74

Bornemark, Jonna (kommande 2019) "Maktens väggar och handlingens paradoxer", Statens konstråd

Bradley, Karin (2009) *Just environments: politicising sustainable urban development*. Diss. Stockholm: Kungliga Tekniska högskolan

Bremberg, Elisabet, Slättman, Helen & Alarcón, Paul (2015) "Skillnadernas Stockholm", Rapport 1, Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm.

Bunar, Nihad (2001) *Skolan mitt i förorten: fyra studier om skola, segregation, integration och multikulturalism*. – Eslöv : B. Östlings bokförl. Symposion.

Carlsson, Sandra (2016) *Områdesbaserad politik – möjligheter till strukturell förändring. Lokalt utvecklingsarbete i marginaliserade bostadsområden i Malmö*, diss

Dahlstedt, Magnus (2006) "Viljan att aktivera. Mobilisering av förorten som politisk teknologi", i *Utbildning & Demokrati*, vol 15, nr 3, s. 83–106

Dahlstedt, Magnus (2018) *Förortsdrömmar : ungdomar, utanförskap och viljan till inkludering*, Linköpings universitet. Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier

Dahlstedt, Magnus & Fejes, Andreas (2018) *Skolan, marknaden och framtiden*, Lund: Studentlitteratur

Degerhammar, Sara (2016) "När konsten blir extrem" i Bornemark, J (red.) *Medborgardialog – om det svåra i att mötas. Praktikers reflektioner om ett av demokratins viktigaste verktyg*, Arkus #74

Despotović, Katarina & Thörn, Catharina (2015) *Den urbana fronten: en dokumentation av makten över staden*, Stockholm, Arkitektur

Deutsche, Rosalyn (1996) *Evictions: Art and Spatial Politics*, Cambridge, MIT Press

Ekstam, Helen (2016) *Trångboddhet. Mellan bostadsstandard och boendemoral*, Diss. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis

Fredriksson, Julia (2016) "En stadskärna för alla? Den postindustriella stadens rumsliga maktrelationer", i Tesfahuney & Ek (red.) *Den postpolitiska staden*, Everöd: Recito

Gabrielsson, Catharina (2006) *Att göra skillnad. Det offentliga rummet som medium för konst, arkitektur och politiska föreställningar*. Diss. Stockholm; Axlbooks

Garnert, Jan (1993) *Anden i lampan: etnologiska perspektiv på ljus och mörker*. Stockholm: Carlsson

Hallin, Emilia, Manberger, Karin & Lingvall, Mikaela (2017) "Skolan mitt i byn – allaktivitetshuset i Lindängensskolan", i de Laval, Suzanne (red.) *Skolans nya rum : en antologi om samspelet mellan pedagogik och arkitektur*, Stockholm: Arkus #75, sid. 201–214

Hermele, Vanja (2009) *Konsten – så funkade det (inte)*, Stockholm: Konstnärernas riksorganisation (KRO)

Hermerén, Karin & Orrje, Henrik (2014) *Offentlig konst. Ett kulturarv. Tillsyn och förvaltning av byggnadsanknuten konst*. Stockholm: Statens konstråd

Holgersen, Ståle (2017) *Staden och kapitalet. Malmö i krisernas tid*, Daidalos

Holgersson, Helena & Thörn, Catharina (red. 2014) *Gentrifiering*, Lund: Studentlitteratur

Holgersson, Helena (2010) *Icke-medborgarskapets urbana geografi*, Göteborg: Glänta produktion

Hjort, Elisabet (2015) *Förtvylade läsningar: Litteratur som motstånd & läsning som etik*, Södertörns högskola.

Håkansson, Maria (2013) *Att verka tillsammans: erfarenheter från gestaltning av offentliga miljöer*, Stockholm: Skolan för arkitektur och samhällsbyggande, KTH, 2013

Ingelstedt, Katrin (red. 2017) *Den fria leken. Modellen, Ballongen och konsten som aktion*, Västerås, Konstfrämjandet,

Integrationsverket (2000) Vad hände med Blommanpengarna? Integrationsverkets skriftserie 2000:10 <http://www.mkc.botkyrka.se/biblioteket/Publikationer/blommanslut.pdf>

Jerez, Jennifer, Palmestål, Leo Rundberg, Anders (regi 2014) *Jag är fan en panter*, dokumentärfilm,

Jordbro (2017) Delrapport *Konst händer Jordbro*, etapp 1

Jordbro (2017) Delrapport *Konst händer Jordbro*, etapp 2

Jordbro (2017) Slutrapport *Konst händer Jordbro*

Kellner, Therese & Överli, Nina (red. 2017) *Side-Show: Konsten som deltagande samhällsaktör*, Konstfrämjandet

Khamis Ali (red. 2017) *Jag vill ha en egen lokal*, Stockholm: Rådet av enade kreoler

Koch, Daniel (2017) "Stadens begränsning. Utmaningar för en hållbar stadsbyggnad", i Koch, D. & Wingquist, Erik (red.) *KTHA #3*, Stockholm: KTH Arkitekturskolan

Konstfrämjandet (2017) "Konstvärlden är fylld av koloniala föreställningar, strukturell diskriminering och klassförtryck – en studie om ungas relation till det etablerade konstfältet"

Konstnärdsnämnden (2013) *Ingen regel utan undantag. Enprocentregeln för konstnärlig gestaltning av offentlig miljö*.

Kings, Lisa (2011) *Till det lokals försvar: civilsamhället i den urbana periferin*, Lund: Arkiv

Kulturanalys Norden (2017) "Vem får vara med? Perspektiv på inkludering och integration i kulturlivet i de nordiska länderna",

Kulturdepartementet (2015) "Uppdrag till Statens konstråd att förbereda en satsning på kulturverksamheter i vissa bostadsområden med inriktning på konstnärlig gestaltning" Ku2015/01873/KI

Kwon, Miwon (2004). *One place One Place after Another. Site-Specific Art and Locational Identity*, Cambridge, Mass. : MIT Press

de Laval, Suzanne (2015) *Bygga stad för barn – En kunskapsöversikt om barn och ungdomar, täta stadsmiljöer och metoder för delaktighet och barnkonsekvensanalys*, Stockholm; Arkus

Lindholm, Oliviera e Costa, Wiberg (red. 2015) *Medborgardialog – demokrati eller dekoration? Tolv röster om dialogens problem och potential i samhällsplaneringen*, Arkus #72

Listerborn, Carina et. al (red. 2014) *Strategier för att hela en delad stad*. Samordnad stadsutveckling i Malmö. Malmö University

Longo, Erik & Setola Nicoletta (2009) "Towards a spatial dimension of social rights. New Perspectives in Architecture and Law Studies", i *Interdisciplinary Themes Journal* 1.1, sid. 100–111

Lövgren, Sophia (2002) *Att skapa ett framtidens folk. Governmentality och miljödiskus i modern svensk bostadspolitik: miljonprogramsområdet Navestad*, Linköping universitet

Malm, Magdalena (red. 2017) *Curating Context. Beyond the Gallery and into Other Fields*, Statens konstråd

Malmö stad (2013) "Malmös väg mot en hållbar framtid. Hälsa, välfärd och rättvisa. Kommission för ett socialt hållbart Malmö", Slutrapport: <http://dspace.mah.se/handle/2043/16319>

Manga, Edda (kommande, 2019) "Konst, demokrati, representationsmakt" (arbetstitel), Statens konstråd

Massey, Doreen (2005) *For space*, London : SAGE

Metzger, Jonathan (2016) "Ballonger och ansiktsmålning för den kreativa klassen: När innovativa planeringsmetoder blir avpolitiserande avledningsmanövrer", i Tesfahuney, M & Ek (red. 2016) *Den postpolitiska staden*, Recito förslag

Metzger, Jonathan (2010) "Strange spaces: A rationale for bringing art and artists into the planning process", i *Planning Theory* 10(3) 213–238

Metzger, J. (2011). 'Konsten som demokratiserande teknologi – möjligheter och utmaningar med konst-iga rum', i Widoff, Anders (red. 2011) *Skiss: konst, arbetsliv, forskning: nio rapporter*, Stockholm: Konstfrämjandet, sid. 240–252

Movilla Vega, Daniel (ed. 2017) *99 Years of Housing Question in Sweden*, Stockholm: ArkDes och Studentlitteratur

Murzyn-Kupisz, Monika & Działek, Jarosław (ed. 2017) *The impact of Artists on Contemporary Urban Development in Europe*, New York, NY : Springer Berlin Heidelberg, Serie: GeoJournal Library, 0924–5499 ; 123

- Myndigheten för kulturanalys (2015) "Kultur av vem? En undersökning av mångfald i den svenska kultursektorn", Rapport 2015:2
- Nielsen, Palle (2015) *Modellen*, Danmark: Arken
- Olsson, Christian (2004) "Storstadssatsningen och dess effekter på valdeltagande i kommunala val: Framgång eller misslyckande?" Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/1333709>
- O'Rourke, Karen (2013): *Walking and mapping. Artists as cartographers*. MIT press, Cambridge, Massachusetts.
- Regeringens proposition 2017/18:110: *Politik för gestaltad livsmiljö*
- de los Reyes, Paulina & Thörnqvist, Magnus (red. 2016) *Bortom kravallerna. Konflikt, tillhörighet och representation i Husby*, Stockholmia förlag
- Righard, Erica, Johansson, Magnus & Salonen, Tapio (red. 2015) *Social Transformations in Scandinavian Cities. Nordic Perspectives on Urban Marginalization and Social Sustainability*, Nordic Academic Press
- Sand, M (2018). "Resonance in the Steps of Rubicon", i Arlander, A et al. (red.) *Performance as Research: Knowledge, Methods, Impact* International Federation for Theatre Research, Routledge
- Sand, M (2014) "Gå i historiens fotspår: En aktivering av konstens kritiska potential i stadsrummet" i Meskimmon, von Rosen, Sand. (ed. 2014) *Dance as Critical Heritage: Archives, Action, Access, Symposium Report 1*. Critical Heritage Studies (CHS), Göteborgs universitet
- Sand, M (2012) "Spegelresa i Spegellandet. Reflektionens begärliga och bedrägliga yta", i *Arche*, 40-41, s. 130-145
- Sand, M (2009) "Metod – om att gå tillväga" i *Vetenskapsrådets årsbok för konstnärlig forskning*
- Sand, Monica (2008) *Konsten att gunga. Experiment som aktiverar mellanrum*. Stockholm; Axlbooks
- Sjöholm Skrubbe, Jessica (2007) *Skulptur i folkhemmet: den offentliga skulpturens institutionalisering, referentialitet och rumsliga situationer 1940-1975*, Göteborg : Makadam.
- Statens konstråd (2018) Delredovisning: *Åga rum – Konst händer*.
- Statens konstråd (2016) Styrdokument: *Åga rum. Konst händer*.
- Statens konstråd (2015) Delredovisning. Konst i vissa bostadsområden.
- Stengers, Isabelle (2017) "Den kalla paniken", i *Glänta* 1.17
- Stigendal, Mikael (2011) "Malmö – de två kunskapsstäderna". Ett diskussionsunderlag framtaget för Kommission för ett socialt hållbart Malmö 2011-2012
- Spivak, Gayatri Chakravorty (2002) Kan den subalterna tala? i: *Postkoloniala studier, Kairos*, nr 7, s. 73-146, Stockholm: Raster förlag
- Söderström, Göran (red. 2000) *En värld under jord: färg och form i tunnelbanan*. Sthlm: Stockholmia
- Tahvilzadeh, Nazem & Kings, Lisa (2018) "Att göra kaos. Om förortspolitiken som urban styrregim och demokratiskt spel", i *Platskamp*, specialnummer av Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys, nr 9, sid. 103-128, <http://www.tidskriftenarkiv.se/index.php/hem/issue/view/2000-6217.9>
- Tesfahuney, Mekonnen & Ek, Richard (red. 2016) *Den postpolitiska staden*, Everöd: Recito förlag
- Tunström, Moa (2009) *På spaning efter den goda staden. Om konstruktioner av ideal och problem i svensk stadsbyggnadsdiskussion*. Örebro universitet
- Urban, Susanne (2016) "Vad spelar det för roll var du bor?" Kap. 3. *Hela staden – bryt segregationen*. Rapport: Fores
- Werner, Jeff (2018) *Postdemokratisk kultur*, Gidlunds förlag
- White (2018) "Stadsdelsatlas Sofielund: Kartläggning av lokalt näringsliv, sociala nätverk och strukturella förutsättningar för långsiktigt hållbar stadsutveckling på Sofielund." På uppdrag av Fastighetsägare Sofielund.
- Widoff, Anders (red. 2011) *Skiss: konst, arbetsliv, forskning: nio rapporter*, Sthlm: Konstfrämjandet
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000), *Diskursanalys som teori och metod*, Lund: Studentlitteratur
- Wåg, Mathias (2015) "Att vara staden" i Lindholm, Oliviera e Costa, Wiberg (red.) *Medborgardialog – demokrati eller dekoration? Tolv röster om dialogens problem och potential i samhällsplaneringen*, Arkus #72

Appendix

Arbetsprocess: följeforskning

2016

- Urvalsprocess: 153 ansökningar. Referensgruppsmöten: 15/3 och 11/4 2016

FORSKNINGSPROCESS

- Följeforskning 16/5 2016 – 31/12 2018: 30% forskning, förutom 1/11–31/12 2016: 50%, för analys av ansökningsprocess.
- Intervjuer Statens konstråds projektledare om satsningens utgångspunkter, 14/6 2016; om den fördjupade undersökningen, 1/11 2016. Dessutom informella samtal under resorna.
- Möten på Statens konstråd, planering och ekonomi.
- Platsbesök fördjupande undersökningar: Ljusdal, möte med förvaltare, kommun, boende, 16/6 2016. Nävertorp, Katrineholm, Ljusfestival 8/9 2016. Pantrarna och Ortens konstfestival, i 113 Frihamnen, Göteborg 15/9 2016.
- Urvalsmöte, Statens konstråd, Haga Forum 27/9 2016.
- Tidskriften Stad, Anna Lenninger intervjuar mig om följeforskningen, 10/10 2016.

2017–2018

PLATSBESÖK

- Hageby: Portalen, kulturministerns besök, 17/1 2017.
- Ljusdal: Med Marti Manen och Santiago Mostyn, konstnär. Möte med syrisk konstnär, 6/2 2017.
- Tjärna ängar: Färgfest under ledning av konstnären Lina Sofia Lundin. Samtal med Inger Höjer Aspemyr, Statens konstråd under tågresan, 16/9 2017.
- Jordbro: Invigning av fågelskulpturen Alondra på Kulturhusets tak, 15/2 2017. Workshop med Pezo von Ellrichshausen, 23–24/2

2017. Referensgruppsmöte, 10/3 2017. Intervju med deltagare i Jordbro Världsorkester, JVO, 20/6 2017. Workshop, bygge av näsa, *muf*, och referensgruppsmöte, 8/9 2017. Invigning av *Näsan mitt framför kulturhuset* med kulturministern, 19/9 2017. Offentlig debatt. *Vad ska hända med Jordbro?*, 11/10 2017. Avslutning, nedtagning och eldning av Alondra, 15/10 2017. Presentation av forskningen i Jordbro kulturhus med Konstfrämjandet och referensgrupp, 2/2 2018. Möte, Co-design, om social hållbarhetsstrategi för Samhällsbyggnadsbolaget, SBB, 12/2 2018. Invigning konstinstallation i *Public Luxury*, ArkDes, 1/6 2018 (till 13/1 2019).

- Råby: Planetfest och skogsvandringar med konstnär Michael Beutler och andra involverade, samtal med Peter Hagdahl, Statens konstråds projektledare, 27–28/6 2017. Workshop med konstnär under gårdsfest organiserad av bostadsbolaget Mimer och Hyresgästföreningen. Test med två röda bollar på gården och i skogen, 2/9 2017. Intervju med Patrick Kretschek lokal projektledare, 5/10 2017. Workshop med Västerås stad, bostadsbolag, skogsvårdare, konstnär, Statens konstråds projektledare, lokal projektledare, bibliotek, Västerås konstmuseum, 14/11 2017. Den stora ballongen förbereds, MB med team från Berlin, 21/6 2018. *Råby Planetfestival* genomförs, 8/9 2018.
- Tynnered: Besök på Tyrolens fritidsgård, skisspresentation, samtal med konstnär, 23/8 2017. Möte med kommunens representanter, samtal med Inger Höjer Aspemyr, Statens konstråds projektledare under tågresan, 24/8 2017. Möte med kommunens representanter om sociala investeringar, SKL:s modell, 19/10 2017. Besök på poesiskolan, Tyrolen, samtal med ledare och deltagare, 22/10 2017. 40-årsfest för Tyrolen och invigning av *Ljuslinje för Tyrolen*, 2/12 2017.
- Prästholmen: Med konstnären Sandi Hilal till Boden, samtal, besök i Gula huset, 5–6/12 2017. Workshop i *Al-Madafah*, Vardagsrummet i Gula huset. 10–11/6 2018. Invigning konstinstallation i *Public Luxury*, ArkDes, 1/6 2018 (till 13/1 2019).

INFÖR STATENS KONSTRÅDS ANTOLOGI

- ArkDes, 31/1 2017; Statens konstråd, 16/3 2017, 4/5 2017, 21/3 2018; Råmanus antologi, 30/5 2018. Råmanusdiskussion, 15/6 2018

INTERVJUER

- I Johanna Gustavsson Fursts ateljé, Örnberg, 21/4 2017.
- Med fyra av konstnärerna: Johanna Gustafsson Furst, Anna Högberg, Johan Tirén, Mycket, 17/11 2017.
- Med konstnärgruppen *Disorder* om Amiralstaden, Kulturhuset, 17/5 2018.
- Telefonintervju med informant, 22-5/18.

MÖTEN

- Återkommande projektmöten med Statens konstråd och informella samtal under resor.
- Möte med Gunnar Myrberg, Myndigheten för Kulturanalys, som analyserar Statens kulturråds *Kreativa platser*, 15/6 och 8/12 2017.
- Samtal med Louise Straarup från danska Statens konstfond, om *Konst händer* och följeforskningen, 28/11 2018.

TEXTSEMINARIER

- Presentation av texter och innehåll i antologigruppen, ArkDes, 22/8 2017.
- Forskarseminarium med opponent Katarina Macleod, Södertörns högskola, på ArkDes, 14/6 2018.
- Forskarseminarium med opponent Jonathan Metzger, KTH, 12/11 2018.

SAMMANHÅLLNA SKRIVARVECKOR

- Sammanställning av ansökningar och analys: 24-28/10 2016.
- Fortsatt analys av ansökningar, 15-19/5 2017.
- Konstnärsrollen, platsanalyser, rapporter och skissförslag, 30/11-3/12 2017.

- Platsanalyser, konstens politiska funktion, 2-6/4 2018.
- Helheten sammanställs 29/10 2018 till 2/11 2018
- Redigeringar och avslut: Sigtunastiftelsen, 29/11-5/12 2018.

PANELSAMTAL OCH KONFERENS

- Panelsamtal: i regi av Konstfrämjandet på Supermarket 13/4 2018.
- *Researching Public Art*, styrgrupp, samtalsledare, 11-12/10 2018.

Platser

Sökande:	PRÄSTHOLMEN, BODEN Bodens kommun i samråd med Försvarsmuseum, Länskonsthall Havremagasinet, BodenBo, Samhällsbyggnadskontoret, Parkförvaltningen, Kultur-, Ungdoms- och Fritidsförvaltningen.
Konstnär:	Sandi Hilal, konstnär och arkitekt.
Konstprojekt:	<i>Al-Madafah</i> , ett semioffentligt vardagsrum.
Plats:	I bottenvåningen i Gula huset där nyanlända, asylsökande familjer och ensamkommande bor.
Syfte:	Öppna för möten genom att möjliggöra rollbyten från gäst till värd.
Varaktighet:	Öppnade sommaren 2018 under Yasmeens värdskap. Statens konstråd finansierar öppethållande även 2019, eventuellt i samarbete med Havremagasinet.
Sökande:	GÄRDEÅSEN, LJUSDAL Ljusdals kommun, Vänskaps och integrationsföreningen, Ljusdals internationella kvinnoförening, Ljusdalshem, Trygghetsboendet Gärdeåsen.
Konstnär:	Santiago Mostyn.
Konstprojekt 1:	Portalinstallationen <i>Mirakel</i> .
Plats:	Över gångväg i området.
Varaktighet:	19 december 2016 till 4 januari 2017.
Konstnär:	Kalle Landegren.
Konstprojekt 2:	<i>Sju underverk Gärdeåsen</i> , tecknade bilder utifrån samtal med internationella kvinnoföreningen, Ljusdal.

Varaktighet:	Permanent väggmålningar.
Syfte:	Inleda samtal om mirakel och ge de olika gårdarna en egen identitet.
Övrigt:	Besvikelsen över att <i>Mirakel</i> fanns på plats under endast tre veckor över jul och nyår när många var bortresta eller inomhus leder förhoppningsvis till att verket installeras permanent 2019.
Sökande:	TJÄRNA ÄNGAR, BORLÄNGE Borlänge kommun kultur och fritid, föreningen Tjärnkraft.
Konstnär:	Lina Sofia Lundin, Falun.
Konstprojekt:	Ett permanent bord för växtfärgning av textilier.
Plats:	Kommande stadsdelspark i Tjärna ängar.
Syfte:	Lyfta den textila kompetens som finns i Borlänges kvinnohistoria i möten mellan kulturer inför pågående ombyggnationer bland annat till kommande stadsdelspark.
Varaktighet:	Under fem månader från november 2016 har konstnären haft ett kontor i föreningslokalen och organiserat färgworkshops och en avslutande färgfest den 16 september 2017. Permanent bord.
Sökande:	RÅBY, VÄSTERÅS Västerås konstmuseum, Konstfrämjandet Västmanland.
Konstnär:	Michael Beutler, Berlin, Tyskland.
Konstprojekt:	<i>Råby Planetfestival</i> : en årlig festival i form av ett bollspel med 5 meter stor boll på en skogsbana. Permanent förvaringsplats, the Shrine.
Plats:	I Råbyskogen. Byggarbetsplats vid nedbrunna Knytpunkten och Råbybadet.
Syfte:	Ett kollektivt byggprojekt och workshops där många uppgifter leder fram till ett gemensamt mål.

Varaktighet Första workshop den 27 juni 2017, avslutande festival den 8 september 2018.

Långsiktighet Eventuellt finansieras nästa års festival av Västerås konstmuseum och Konstfrämjandet Västmanland.

Sökande: HÄSSELBY, STOCKHOLM
Rådet av enade kreoler (REK).

Konstnär: Nasim Aghili & Björn Karlsson.

Konstprojekt: En scen och trygg mötesplats för egna berättelser och spontana framträdanden.

Syfte: Visa att vi som bor här har levt och verkat i området.

Varaktighet: Eventuellt en permanent scen.

Övrigt: Se Edda Manga (2019) om orsakerna till att REK inte längre deltar i arbetet.

Sökande: JORDBRO, HANINGE
Jordbro världsorkester (JVO) i samarbete med fritidsgården Ung 137.

Plats: Jordbro kultur- och föreningshus (den nedlagda högstadieskolan Jorbromalmsskolan).

Konstprojekt 1: *Alondra*, en lysande fågel på taket av kulturhuset (gruppens egna önskemål).

Konstnär: Tomasz Wojciech ledde bygget tillsammans med ungdomar i huset.

Varaktighet: Invigdes 15 november 2016 – togs ner när *Konst händer Jordbro* avslutades den 15 oktober 2017.

Syfte: Belysa entrén och situationen att kulturhuset ska rivas.

Konstprojekt 2: Lysande näsa i glasfiber framför kulturhuset.

Konstnär: *muf* arkitekter, London.

Syfte: Upplysa om "kulturhuset mitt framför näsan" för att motverka rivning.

Varaktighet: November 2016 – november 2017

Synergi: Den lysande näsan av *muf*, ett bord av konstnären

Thomas Wojciech och *Blueprint Jordbro* av Christofer Blixt visades i utställningen *Public Luxury*, ArkDes 1 juni 2018 – 13 januari 2019.

Sökande: HAGEBY, NORRKÖPING
Portalen som består av sex organisationer, Hyresbostäder, ABF, Marieborgs forkhögskola, Migrationsverket, Norrköpings kommun och Svenska kyrkan.

Konstnär: Arkitektkollektivet *MAP13 Barcelona*.

Konstprojekt: En paviljong.

Plats: Framför Portalen.

Syfte: Skapa ett Community center för socialt nätverk, språkinläring och insteg på arbetsmarknaden.

Varaktighet: Processen inleddes med workshops under sommaren 2016. En permanent paviljong.

Sökande: HAMMARKULLEN, GÖTEBORG
Göteborgs stad, stadsdelsförvaltningen Angered, Rise forskningsinstitut.

Konstnär: Maida López.

Konstprojekt: installation av flyttbara växter som insynsskydd och hemkänsla.

Plats: Hammarbadet från 1973.

Syfte: I samarbete med somalisk kvinnogrupp bevara och renovera badet.

Varaktighet: Permanent, invigs 2019.

Övrigt: Se Marcus Jahnke och Jenny Lööf artikel om konsten i Hammarbadet i kommande publikation från Statens konstråd 2019.

Sökande: TYNNERED, GÖTEBORG
Stadsdelsförvaltningen Västra Göteborg.

Konstnär: Aleksandra Stratimirovic.

Konstprojekt: *Ljuslinje för Tyrolen*, en färgrik ljusinstallation och rosa lyktstolpar.

Plats: Entrén till fritidsgården Tyrolen och från spårvagnshallplatsen.

Syfte: Belysa vägen till fritidsgården och dess existens

Varaktighet: Från januari 2017 med workshop och skisspresentationer, leder fram till ett permanent verk som invigdes den 2 december 2017 i samband med 40-årsfirandet av Tyrolen.

Synergi: Nya möbler, uppfräschning av lokal och innergård genomfördes i samarbete med Röda korset, stadsdelen och ungdomar på Tyrolen som på det sättet fick sommarjobb. Byte av belysningen i området, tunnlar belystes och en ny mötesplats med odlingslotter iordningsställdes i samarbete med *Trygg vacker stad* och stadsdelen.

Sökande: RÅSLÄTT, JÖNKÖPING
Jönköpings kommun kultur- och fritid.

Konstnär: Johanna Billing.

Konstprojekt: Prosession/performance med glasskivor som blir en dokumentär och konstfilm om dansgruppen Mix Dancers.

Syfte: Belysa den sköra situationen om behov av stöd för verksamheten i form av lokal och ekonomi.

Konstnär: Arkitektur- och konstgruppen Mycket.

Konstprojekt: Skiss till en permanent träningsplats och lokal.

Syfte: Låta unga kvinnors verksamhet bli en del i det offentliga rummet.

Övrigt: Se Tor Lindstrands artikel i kommande publikation från Statens konstråd 2019 om barns och ungas plats i miljonprogrammets miljöer med fokus på *Konst händer Råslätt*.

Sökande: MELLANSTADEN, KARLSKRONA
Panncentralens Folkets hus och parkförening, Karlskronahem.

Konstnär: Johanna Gustafsson Fürst.

Konstprojekt: *Kollektiva kroppen*, en ljusskulptur med ordet HÄR och en karta över platsen i neon.

Plats: I närheten av Folkets hus och parkers panncentral som genom Boverket renoveras till en gemensam lokal.

Syfte: Skapa en mötesplats för kultur som syns ända in till centrum.

Varaktighet: Konstnären har bott i perioder på platsen och organiserat workshops och samtal med en grupp boende från 2017. Permanent skulptur.

Övrigt: Se Sofia Wibergs artikel i kommande publikation från Statens konstråd 2019 om konst och deltagandeprocesser med fokus på *Konst händer Mellanstaden*.

Sökande: GAMLEGÅRDEN, KRISTIANSTAD
Kristianstad konsthall, regionmuseet, kultur- och fritid, Kristianstad.

Konstnär: Anna Högberg och Johan Tirén.

Konstprojekt: *Förhandlingen*.

Plats: *Förhandlingen* består av en lampa i en lägenhet i Gamlegården som tänder och släcker en lampa vid riksdagshuset i Stockholm.

Syfte: Förbinda och skapa en närvarande rytm av de människors liv som pågår på en plats som sällan uppmärksammas i centrum.

Varaktighet: Permanent, invigdes i november 2018.

Övrigt: Ytterligare ett permanent konstverk kan eventuellt produceras: *Marmorvägen*, 1 km långt och 2 dm brett marmorstråk som sträcker sig över gränsen till ett tidigare militärt övningsfält.

Sökande: AMIRALSSTADEN, MALMÖ
Malmö stad.

Konstnär 1: Först engagerades konstnärgruppen *Disorder*.

Konstprojekt: De ville genomföra en serie händelser med fokus på urban pedagogik för att belysa vad som pågår i området i samband med sammanslagningen av de stadsdelar som ska bilda Amiralstaden. Med kravet att Malmö stad skulle finansiera den delen gick Disorders förslag inte att genomföra.

Konstnär 2: Saga Gärde i samarbete med Athena Farrokhzad och David Gülich.

Konstprojekt: *Spår*, en tillfällig ljudinstallation.

Plats: Vid platser längs med Rosengårdsstråket som löper genom Malmös stadskärna samt vid invigningen av kommande station Amiralstaden. Sändning i Sveriges Radio Drama.

Syfte: Skapa en relation mellan lyrisk text, röster och miljö ljud i relation till järnvägsspåret.

Varaktighet: Tillfällig.

Sökande: HOLMA, MALMÖ
Hyllie ungdomsråd, HUR, genom White arkitekter.

Konstnär: Roxy Farhat.

Konstprojekt: En konstnärlig dokumentärfilm om HUR och den årliga HUR-cupen i fotboll.

Syfte: Skapa engagemang, sprida glädje och vara förebilder för andra unga.

Övrigt: Filmen hade världspremiär i september 2017 vid Nordic Matters i London och visades på Malmö konstmuseum fram till februari. Sommaren 2018 visades filmen under Järvaveckan och på Sommarscen Malmö.

Sökande: LINDÄNGEN, MALMÖ
Boendenätverket Gatukraft Lindängen, GL.

Konstnär: Carla Zaccagnini.

Konstprojekt: *Jaguars can't be heard, and yet they sing.*

Plats: Nära Lindängens skola.

Syfte: Ett interaktivt konstverk bestående av två karuseller som spelar olika delar av samma sång Los dol gallos, så att melodin kan harmoniera eller gå i otakt.

Varaktighet: Permanent.

Övrigt: GL ville genomföra en egen invånardialog utifrån frågan "Vad skulle få dig att vilja stanna mer än en kvart på torget i Lindängen?" som tecknades av mötestecknare och barn vid Lindängens skola. GL avbröt senare samarbetet med konstnären och överlät processen till barnen vid Lindängensskolan.

Kolofon

Författare: Monica Sand

Redigering, språkgranskning och korrektur:

Åsa Smedberg Östling

Foto: Sandi Hilal (Prästhölen), Monica Sand (övriga)

Formgivning: Jonas Williamsson

Tryck: Narayana Press, Odder

Typsnitt: Arnhem, Folio

Papper: 135 g Colorplan Park Green, 90 g Munken Print Cream

ISBN: 978-91-87447-10-5

ArkDes

Svensksundsvägen 15 B

111 49 Stockholm

www.arkdes.se

Copyright © 2019 författare och fotografer

